

RAPORTUL ANUAL DE ANALIZĂ ȘI PROGNOZĂ 2007

Societatea Academică din România (SAR)

NOTĂ

Punctele de vedere exprimate în această serie de rapoarte (PWR) aparțin analiștilor și colaboratorilor SAR. Ele nu reflectă neapărat opiniile tuturor membrilor, sponsorilor sau partenerilor noștri instituționali. Le suntem tuturor recunoscători pentru că, în limitele misiunii noastre strategice – susținerea democrației, buneii guvernări, a integrării europene și relațiilor transatlantice, promovarea analizei politice de calitate și dezbaterii libere – ne protejează autonomia editorială.

Cu ceva emoții, România a intrat până la urmă în UE în ianuarie 2007, dar agenda sa europeană este încă în stadiul de proiect. Nu știm sigur ce anume trebuie să facem pe termen scurt și mediu, în afară de faptul că trebuie să creem instituții noi pentru a absorbi fondurile europene. N-am discutat niciodată ce schimbări majore trebuie aduse în maniera de a governa la București pentru a putea funcționa decent ca stat membru. Iar asta este din cauză că găsim foarte rar timp să analizăm cu răbdare care sunt sursele problemelor structurale ale societății românești. Raportul de față vă invită exact la o astfel de discuție aplicată, pe patru seturi cruciale de politici care vor defini succesul sau insuccesul nostru ca țară membră a UE.

Sumar

- 4. **CUVÂNT ÎNAINTE**
 - 6. **SUMAR EXECUTIV**
 - 9. **PRINCIPALII INDICATORI ECONOMICI**
 - 10. **PROGNOZA SAR PENTRU 2007**
 - 13. **DEZVOLTARE REGIONALĂ ÎN ROMÂNIA EUROPEANĂ
Cum să evităm "sindromul Mezzogiorno"**
 - 26. **ENERGIE
Industria de electricitate și gaz intră în Europa**
 - 35. **RESURSE UMANE
Lisabona, Bologna și fabrica autohtonă de mediocritate**
 - 48. **COMPETITIVITATE
Un drum lung pentru a prinde Europa din urmă**
-

Cuvânt înainte

ADERAREA LA UE NU E SFÂRȘITUL ISTORIEI

Doar acum, după ce festivitățile s-au încheiat, realizăm ce superficială este europenizarea noastră și ce mult mai avem de lucru până s-o finalizăm

Aderarea României la Uniunea Europeană este o mare realizare, dar ziua de după arată cât de superficială e încă realizarea noastră: numai după ce intri îți dai seama cât de mult mai ai de făcut pentru a ajunge la o calitate a vieții asemănătoare cu cea a "vechii Europe". Românii au tânjit la o revenire în Europa tot timpul regimului comunist, iar după prăbușirea acestuia au întreprins reforme curajoase pentru a fi acceptați în Uniunea Europeană. Ne așteptam ca Europa să vindece în mod miraculos toate bolile noastre, provocate de subdezvoltarea noastră istorică și de perversa mașinărie socială comunistă. Iar atunci când lucrurile nu se petrec cu viteza așteptată, dezamăgirea crește.

România este doar ultima țară din serie care are parte de această ambiguitate. Suntem surprinzător de pesimiști având în vedere cât de bine ne merge. Cu 16 ani în urmă, populația era săracă și înfometată, în magazine tronau rafturi goale, nu aveam pașapoarte, iar un serviciu secret comunist redutabil ne răscolea viața privată. Zilele acestea avem un nivel scăzut al șomajului, atragem din ce în ce mai multe investiții străine, iar ceea ce a rămas din dosarele fostei Securități este la îndemâna publicului. Cu toate acestea, în sondajele de opinie populația își exprimă neîncrederea în Parlament, îi apreciază pe politicieni ca fiind mai răi decât cei mai periculoși criminali și consideră că alegerile schimbă doar guverne, fără să aducă și îmbunătățiri substanțiale vieților lor. Politicile economice ale diverselor

guverne s-au îmbunătățit treptat, dar sunt încă fragmentate și confuze. Foștii comuniști sunt puternici și nu au nici o reținere în ce privește reparația pe scena publică. Noii democrați sunt adesea corupți și incompetenți.

Întrebarea este de ce, după ce ținta europeană a fost atinsă, asistăm la un asemenea grad de nemulțumire și asemenea tulburări politice în aproape toate capitalele central-europene, care alimentează populismul? Un posibil răspuns ar fi că integrarea europeană a golit de orice substanță reală politicile acestor țări pentru ani de zile, în condițiile în care toate guvernele, indiferent de ideologie, s-au concentrat doar pe realizarea acestui obiectiv popular.

De îndată ce mult dorita aderare a avut loc, efectul anestezie al efortului s-a risipit, iar durerea s-a făcut din nou simțită. Ziua de după aderare nu a făcut altceva decât să înlăture perdeaua care a acoperit ani de zile schimbarea inegală din aceste societăți, ca și politica lor de improvizație. Țări ca a noastră sunt bogate în evenimente politice, dar sărace în evoluții substanțiale. Anii trec, dar partidele și politicienii par să nu fi învățat mai nimic. Tot restul societății a mai prins câte ceva, numai ei au rămas în urmă.

Europa a fost un stimulent remarcabil pentru transformarea țărilor din regiunea noastră. Fără perspectiva europeană, România ar fi astăzi la fel ca Bielorusia. Dacă românii au renunțat să mai voteze pe foștii comuniști de la un moment

încolo, iar bielorușii nu, a fost pentru că românii și-au dat seama că altfel de lideri sunt necesari României în Europa. Stimulentul integrării europene i-a atras chiar și pe succesorii partidului comunist și a creat o majoritate pro-europeană. Tranziția a părut lungă și istovitoare românilor, dar de la teroriștii lui Ceaușescu și minierii lui Iliescu până la semnarea Tratatului de Aderare cu Uniunea Europeană au trecut doar 15 ani. Viteza remarcabilă a integrării europene, însă, a provocat tensiuni considerabile între instituțiile de tip european și practicile informale din politica și societatea românească, care nu au putut evolua la fel de repede.

Dacă cineva compară scorurile obținute de toate țările est-europene în studiul "Națiuni în Tranziție", realizat de Freedom House, la începutul și la sfârșitul negocierilor cu Uniunea Europeană, rezultatele demonstrează stagnare mai degrabă decât progres¹. Chiar și în zone în care influența Uniunii Europene a fost considerabilă, precum reforma judiciară sau buna guvernare, "țara reală" rămâne mult în urmă în ultimii ani față de "țara legală". Avem tendința de a pune această distanță între regulile scrise și practicile curente doar pe seama ipocriziei politicianilor, fără să realizăm dificultatea de a face atât de mult

Sarcina a fost pur și simplu enormă: nu numai economia de piață și democrația au fost de construit pe parcursul tranziției, dar și societatea întreagă. Date fiind distorsiunile și uniformitatea socială determinate de ingineria socială comunistă, după 1989 a fost nevoie de crearea de noi categorii sociale, de la politicieni la antreprenori, de la jurnaliști la agenți imobiliari, o treabă care rămâne neîncheiată.

Tranziția a părut adesea mai greu de suportat chiar decât comunismul însuși. Vremurile noi, în care sistemele de de valori se înfruntă nemilos, iar regulile jocului sunt zilnic date peste cap, nu pot oferi mari satisfacții de viață, chiar dacă libertatea este la un nivel care ar fi fost de negândit sub comunism. De aici vine impresia de superficialitate a europenizării noastre: din multitudinea de noi forme instituționale încă în așteptarea unui fond. Un observator superficial poate să rateze această interpretare, considerând europenizarea noastră un simplu eșec, între altele. Dar s-ar înșela: e doar nevoie de mai mult timp și de efort stăruitor pentru a da formei fond. Asta nu sună grozav după o tranziție care ne-a încercat deja din greu, dar aderarea la Uniunea Europeană nu e un "sfârșit al istoriei", ci doar un nou început. **S**

într-un răgaz atât de scurt.

¹ Pentru date relevante și o discuție mai elaborată asupra influenței UE vezi Alina Mungiu-Pippidi, 'EU Enlargement and Democracy Progress', in *Democratization in the European Neighbourhood*, Michael Emerson, editor, CEPS Paperback Books, Brussels, 2005, pp 15-38, http://shop.ceps.be/download.php?item_id=1267

Sumar executiv

Prima secțiune a raportului cuprinde prognoza economică.

În 2007 prognoza economică a SAR este în linii mari pozitivă. Experții noștri estimează o creștere economică de 6,3%, o rată a inflației de 5,2%, o rată de schimb RON/euro de 3,36 și un deficit bugetar de 2,9%. Principala îngrijorare se manifestă vizavi de capacitatea de ajustare a politicilor guvernamentale în condițiile post-aderare.

Secțiunea a doua a raportului este dedicată dezvoltării regionale inegale în România Europeană.

În România, ca și în alte țări comparabile ca mărime din Europa Centrală și de Est, distribuția geografică a dezvoltării s-a păstrat de-a lungul timpului: disparitățile istorice par dificil de rezolvat în ciuda intervențiilor energice din timpul regimului comunist sau a celor mai democratice și mai modeste din perioada recentă. Nici experiența Vestului nu este foarte încurajatoare, constatăm din dezbaterile din ultimii ani despre rolul și eficacitatea politicii regionale europene, mai ales din raportul Sapir din 2003. Fondurile structurale, de tipul celor ce vor putea fi accesate în România după 2007, au finanțat de decenii diferite intervenții în multe părți ale vechii Europe. Totuși, „sindromul Mezzogiorno” nu a dispărut din multe regiuni: o combinație de sărăcie relativă și dependență cu rădăcini în baza economică, dar și în structura socială a comunităților. Pentru fiecare Irlandă care a folosit inteligent fondurile UE, devenind o țară modernă, există contra-exemple care au ratat, îngropând fondurile primite în proiecte cu impact mic și care nu au făcut decât să întărească aranjamentele instituționale opace și nefuncționale moștenite din trecut.

Se poate argumenta că însăși natura redistributivă a asistenței din exterior a făcut acest sindrom mai rezistent. Așadar, *acest raport recomandă cu hotărâre ca, pentru ciclul bugetar 2007-2013, autoritățile*

române să privilegieze eficiența, nu o înțelegere mecanică a coeziunii ca distribuție egală de fonduri pe tot teritoriul (formal sau informal), prin Programele operaționale sectoriale sau prin Programul de dezvoltare rurală.

Disparitățile regionale nu sunt foarte mari în România de astăzi, comparativ cu alte țări europene și, prin urmare, o astfel de strategie nu ar crea tensiuni politice disproporționate. Autoritățile publice pot grăbi dezvoltarea și modernizarea numai dacă încurajează: (i) activitățile economice cele mai eficiente, producătoare de profit adevărat, nu doar de planuri pe hârtie; (ii) proiecte de infrastructură publică cu cea mai mare rată beneficiu-cost, nu “catedrale în deșert” și (iii) cercetarea fundamentală și aplicativă profesionistă, măsurată după standardele internaționale ale fiecărei profesii, nu după metode „originale”.

Secțiunea a treia a raportului abordează problema energiei.

Sectoarele electricitate și gaz din România sunt în linii mari aliniate instituțional la cerințele UE și bunele practici internaționale. Liberalizarea pieței noastre de energie este un succes remarcabil până în prezent, în ciuda criticilor venite din partea unor comentatori mai puțin bine informați: în momentul de față, România este singura țară din regiune care are o piață pentru ziua următoare și o piață de echilibrare pentru electricitate. Prețul kilowatt-ului în aceste piețe este printre cele mai scăzute din Europa.

Nu mai departe de 2000, sectorul energetic din România genera un deficit cvasi-fiscal de 5% din PIB, cu prețuri la electricitate și încălzire mai mici decât costurile, iar prețurile gazului domestic erau cu mult sub prețul celui de import. Existau probleme substanțiale de colectare a datoriilor în electricitate, gaz și încălzire centralizată. Progresul din ultimii cinci-șase ani este impresionant, chiar și pentru cei mai aprigi critici.

Cu toate acestea, foaia de parcurs adoptată de Guvernul României în 2003 ar trebui revizuită urgent, pentru a răspunde ultimelor schimbări din piața globală a energiei, și ar trebui începute dezbaterile pentru a face publicul larg mai conștient de importanța și direcția strategiei energetice românești. Din cauza restructurării incomplete a economiei, în România se consumă în continuare mai multă energie pe unitate de PIB decât media din UE. Riscul corupției, sau cel puțin al ineficienței, este în continuare mare în contractele negociate bilateral, încheiate între producători și furnizori (intermediari) sau consumatori eligibili, în termeni stabiliți de comun acord. În prezent, cam o treime din consumul total trece prin astfel de contracte, dintre care mai puțin de 10% se încheie în termeni și prețuri transparente. Toate aceste probleme pot fi rezolvate direct la sursă, printr-o mai mare transparență și liberalizare, cu reguli de fier aplicate tuturor și fără intervenții politice asupra prețului la gazele naturale și la electricitate. Argumentul repetat intens în ultimele luni, potrivit căruia consumatorii români plătesc cel mai mare preț din Europa nu este adevărat: în realitate, plătim unul din cele mai scăzute prețuri nesubvenționate, dar – și probabil acesta este motivul notelor de plată mari – consumăm în continuare prea multă energie. Reintroducerea, directă sau indirectă, a subvențiilor de stat în prețul energiei sau încheierea de înțelegeri bilaterale cu furnizori precum Gazprom, cu prețuri sub nivelul pieței, va încetini îmbunătățirea eficienței industriale și va face piața națională captivă, dependentă de decizii politice luate în altă parte. Acest lucru ne-ar putea întoarce în situația dramatică de dinainte de 2000, anulând astfel toate beneficiile reformei implementate cu atâtea sacrificii și eforturi în ultimii ani.

Secțiunea a patra a raportului analizează capacitatea educației și cercetării românești de a contribui la atingerea obiectivelor formulate la Summit-ul de la Lisabona.

Această secțiune a raportului se ocupă de sistemul educațional românesc în cadrul mai larg al obiectivelor Summit-ului de la Lisabona. Scopul acestui raport nu este să intre în detaliile organizării și reformelor sistemului educațional, ci mai degrabă să pledeze pentru o politică mai realistă în acest domeniu, în loc să fie adoptate orbește recomandări europene care nu se sprijină pe realitatea românească.

Concluzia este că în sistemul românesc de educație și cercetare, aranjamentele instituționale promovează mediocritatea și corupția și descurajează inovația și performanța. Mai multe fonduri din bani publici sau implementarea fără discernământ a politicilor europene nedocumentate suficient nu reprezintă soluții. Raportul face șase recomandări generale:

- **Separarea calității de non-calitate** prin metode pur administrative precum selectarea doar a persoanelor recunoscute academic internațional în comisiile ce decid promovarea academică și distribuirea fondurilor de cercetare.
- **Investirea strategică în calitate.** Persoanele și disciplinele care performează chiar și în circumstanțele dificile din prezent ar trebui să primească mare parte din fonduri. Dacă 10% din cercetătorii tăi performează relativ bine, vom câștiga mai mult investind în ei, decât întinzând untul subțire peste toate universitățile și institutele de cercetare.
- **Deschiderea sistemului.** Regulamentele și legile trebuie amendate pentru a elimina piedicile din calea performanței. Diplomele obținute de la universitățile din Topul Shanghai, situate deasupra celor din România, ar trebui acceptate automat în sectorul public românesc pentru a încuraja repatrierea.
- **Responsabilizarea și controlul sistemului.** Corupția din sistemul educațional nu constă doar în plăți ocazionale făcute administratorilor de cămin și profesorilor, ci în fraudarea masivă a bacalaureatului sau licenței, în falsificarea completă a sistemelor de evaluare, în lipsa totală de responsabilitate a sistemului de învățământ superior și de cercetare. Raportul recomandă măsuri pentru creșterea responsabilității din universități, precum și introducerea unui audit periodic, condus de un corp special de control nou creat.
- **Crearea unei punți către mediul de afaceri,** mai ales către sectoarele care folosesc în mod intensiv cunoașterea.
- **Interpretarea Declarației de la Bologna** ca un simplu cadru pentru cooperare europeană, și nu ca un *instrument* pentru a reforma sistemul de învățământ superior din România sau

din orice altă țară. Aplicarea ei trebuie reanalizată în scopul de a spori calitatea și nu de a o diminua. Adevăratele obiective europene în materie de educație și cercetare se găsesc în Agenda Lisabona, și nu în Declarația de la Bologna, și aceste obiective necesită o strategie națională reflectată prin politici educaționale noi, mult mai bine centrate pe rezolvarea unor probleme românești specifice.

Secțiunea a cincea a raportului abordează problema creșterii competitivității românești.

România este o economie bazată, în mare măsură, pe factorii de producție, abia acum intrând în stadiul dezvoltării bazat pe eficiență. Practic, avem de ales între două opțiuni: (a) să concurăm pe piața europeană și, global, cu Polonia, China și India, pe piața produselor bazate pe forță de muncă ieftină; sau (b) să punem la punct o politică inteligentă de investiții eficiente, care să transforme România din spectator în jucător activ pe piața globală a tehnologiei înalte. Luând în considerare incertitudinile asociate cu prima opțiune, ne rămâne de jucat cea de-a doua carte. Așadar, firmele din România nu vor putea concura internațional doar bazându-se pe resursele naturale sau pe salariile mici, ci

mai degrabă pe o cât mai mare diversificare, productivitate și calitate, ingeniozitate și inovare în design-ul și livrarea produselor.

După aderarea la UE, vor apărea presiuni puternice de convergență a salariilor către nivelul vestic. Comisia Europeană prognozează o creștere puternică a productivității muncii în România, pentru următorii doi ani. Atât în ce privește nivelul productivității cât și al salariilor, este posibil ca expansiunea să fie mai mare decât în majoritatea țărilor membre UE-27. Dar dacă productivitatea muncii per angajat este depășită de nivelul compensării angajaților, așa cum prognozează Comisia, rezultatul va afecta direct competitivitatea. Pe de altă parte însă, ar putea aduce înapoi mai mulți lucrători migranți, cu mai multe competențe și motivație.

Folosirea Fondurilor Structurale și de Coeziune în îmbunătățirea competitivității mediului de afaceri reflectă schimbarea priorităților la nivel european și ar trebui luată în considerare și în România. Competitivitatea trebuie să implice nu doar Guvernul central, dat fiind procesul de cooperare pe care se bazează dezvoltarea economică, ci în aceeași măsură să responsabilizeze administrația la nivele multiple, companiile, institutele de învățământ și cercetare. **S**

Indicatori macro și de bunăstare

Indicatori		2001	2002	2003	2004	2005	2006 ^e	2007 ^f	2008 ^f	2009 ^f	2010 ^f
PIB, valoare absolută	Mil €			52,606	60,784	79,258	95,858	112,128	127,027	141,149	154,090
Creștere PIB	%	5.7	5.1	5.2	8.3	4.1	7.0	6.5	6.3	5.9	5.6
Valoate brută adăugată în industrie	%	4.4	5.1	4.6	6.8	2.5	6.4	4.8	5.2	5.4	5.6
Ponderea sectorului privat în PIB	%	68.0	69.4	67.7	72.2	70.4	71.4	-	-	-	-
Cererea internă	%	8.4	3.9	8.4	12.1	8.3	9.5	8.6	7.8	7.3	6.9
FOB Export	Mil €	12722.0	14675.0	15614.0	18934.7	22255.1	26100	30550	34750	39300	44400
CIF Import	Mil €	17383.0	18881.0	21201.0	26281.0	32568.5	40260	36100	52300	58790	65850
FOB / CIF balanța comercială	Mil €	-4661.0	-4206.0	-5587.0	-7346.3	-10313.4	-14160	-15550	-17550	-19490	-21450
Investițiile Străine Directe	Mil €	1312	1194	1910	5127	5237	8500	5800	5600	5600	5600
Rata inflației (Dec / Dec)	%	30.3	17.8	14.1	9.3	8.6	4.7	4.5	3.5	3.0	2.5
Rata de schimb RON/EUR*	%	2.6027	3.1255	3.7556	4.0532	3.6234	3.525	3.43	3.38	3.35	3.35
Deficit Bugetar în PIB	%	3.6	3.0	2.7	2.1	0.8	1.4	2.8	2.7	2.2	2.0
Numărul de angajați în economie, din care:	1.000 pers.	4,619	4,568	4,591	4,469	4,559	4,615	4,745	4,825	4,900	4,960
· Industrie (total), din care:	%	41.2	41.4	40.3	39.0	36.7	35.5	34.6	33.8	33.0	32.4
Industria extractivă	%	7.4	7.2	6.9	6.8	6.8	6.3	6.1	5.8	5.6	5.3
Industria prelucrătoare	%	83.6	84.3	85.6	85.7	85.2	85.6	85.7	85.9	86.1	86.3
Energie electrică și termică, gaze și apă	%	8.9	8.5	7.5	7.6	8.0	8.0	8.2	8.2	8.3	8.4
Rata șomajului	%, Dec	8.8	8.4	7.4	6.3	5.9	5.4	5.3	5.1	5.0	4.9
Productivitatea muncii per angajat, în industrie	%	6.7	5.0	5.4	11.8	7.0	7.4	5.5	5.8	6.0	6.2
Venitul mediu:											
· brut	€	162	170	177	202	267	323	370	414	458	499
· net	%	5.0	2.4	10.8	10.5	14.3	8.8	6.5	7.9	5.5	5.3
Costul unității de muncă											
· nominal	%			16.3	11.4	12.7	8.6	5.3	3.6	3.4	3.3
· real	%			-6.1	-3.2	0.6	-1.2	-1.4	-1.3	-0.5	-0.1
Bunăstarea subiectivă, BOP, sondajul din primăvară	%	18.9	9.9	14.7	22.8	18.6	19.8				

Note: * estimări preliminare bazate pe date din 2006.

Sursa: Institutul Național de Statistică, Comisia Națională de Prognoză Economică, BNR, Agenția Română pentru Investiții Străine, Registrul Comerțului, 2006.

Prognoze

CREȘTEREA VA CONTINUA ÎN 2007

Ca la fiecare început de an, SAR a alcătuit un panel de analiști și practicieni pentru a vă oferi o prognoză economică

În general, prognoza este mai optimistă decât anul trecut, când, probabil din inerție, a fost influențată de rezultatele mai slabe din 2005. Dacă, în urmă cu doi ani, ritmul mediu de creștere a PIB-ului, prognozat de noi, a fost mai mare decât cel efectiv înregistrat cu peste două procente (6,2% față de 4,1%), pentru 2006 situația s-a inversat. Ritmul prognozat a fost cu aproximativ trei puncte procentuale mai mic decât cel actualmente estimat oficial (4,6% față de peste 7%). Prudența excesivă a alterat cumva și prognoza de inflație pe 2006, abaterea pozitivă față de realitate fiind de peste două procente (7,1% comparativ cu 4,87%). Cu toate acestea, prognoza SAR a aproximat evoluția reală a economiei românești mai bine decât altele publicate în aceeași perioadă, constituind un bun reper pentru mediul de afaceri și pentru analiști.

Indicatori economici: prognoza SAR pentru 2007

	Medie	Marjă (min-max)
Creșterea PIB, %	6.3	5 – 7.5
Rata inflației, %	5.2	4.5 – 6.5
Creșterea numărului salariaților, %	2.7	0.2 – 10
Rata șomajului, %	5.4	4.8 – 6
Creșterea salariului real, %	9.5	5 – 15
Cursul RON/euro la 31 dec 2007	3.36	3.1 – 3.7
Deficitul bugetar, %	2.9	1.5 – 4
Deficitul de cont curent, %	10.6	9 – 12
Creșterea indicelui bursier BET, %	24.3	12 – 30

Anul acesta, sub influența rezultatelor bune din 2006 și a impactului favorabil așteptat de pe urma aderării la UE, se estimează o dinamică înaltă a economiei românești. Mai mult, în cazul unor conjuncturi externe favorabile, precum recenta reducere a prețului internațional al petrolului sub 50 de dolari pe baril, cifrele din tabel ar putea fi interpretate drept plafon standard de performanță a economiei sau, în limbaj de specialitate, așa-numita traiectorie de echilibru (*steady-state*). Bineînțeles că nici apariția unor șocuri negative neprevăzute nu poate fi exclusă.

Comparativ cu anul trecut, se constată menținerea într-un interval rezonabil a dispersiei estimărilor făcute de specialiștii cuprinși în panel, aceasta putând avea semnificația unui grad de încredere statistic satisfăcător pentru valorile medii prognozate. A se remarca plaja relativ redusă a valorilor prognozate de către specialiștii din panel, în cazul celor trei indicatori macroeconomici fundamentali pentru actualul stadiu de dezvoltare a economiei românești – ritmul creșterii economice (5-7,5%), inflația (4,5-6,5%) și șomajul (4,8-6%). În cazul altor indicatori însă, dispersia estimațiilor dinamicii se menține ridicată, cum sunt numărul salariaților (0,2-10%), salariul real (5-15%), deficitul bugetar (1,5-4%) și indicele BET (12-30%). Dacă anul trecut majoritatea analiștilor considerau ținta propusă de BNR pentru inflație ca fiind mult prea optimistă, anul acesta estimările experților sunt mai apropiate de ținta propusă de BNR. Decisivă în lupta contra inflației va fi stoparea tendinței de creștere a salariilor, care într-o economie sănătoasă ar trebui să țină cont, în primul rând, de performanța economică și implicit de productivitate. În acest sens, s-ar putea ca valoarea medie prognozată pentru creșterea salariului real să se dovedească

a fi fost prea optimistă la sfârșitul anului 2007.

Prognoza cursului de schimb sugerează faptul că, pentru economisire și/sau investire, ar trebui să se mizeze în continuare pe leu. Atenție însă că, spre deosebire de ceilalți indicatori macroeconomici, acesta poate avea oricând o evoluție total imprevizibilă. Piața de capital poate de asemenea reprezenta o alternativă (sugerată de dinamica înaltă prognozată pentru 2007 a indicelui BET).

În fine, expansiunea deficitelor se justifică, până la un punct, prin stadiul actual de dezvoltare economică a României, inclusiv prin Programul de Convergență, care presupune deschiderea către exterior simultan cu un efort masiv de cheltuieli publice (deci deficit bugetar) pentru modernizare (inclusiv prin importuri masive și deci deficit de cont curent). Supapa pentru echilibrare o reprezintă tocmai intrarea capitalurilor străine (între care benefice sunt îndeosebi investițiile străine directe), atrase de diferențialul dobânzii în combinație cu dinamica cursului de schimb, dar și de îmbunătățirea mediului de afaceri și de oportunitățile generate de ritmul înalt al creșterii economice. Rămâne ca oferta națională să se dezvolte rapid în continuare pentru a recâștiga piața internă, concomitent cu expansiunea exportului, în condiții de competitivitate și eficiență tot mai bune.

Care anticipați că va fi principala dificultate de natură economică cu care se va confrunta Guvernul în 2007?

Sintetizând răspunsurile, principalele probleme care ar trebui să preocupe Guvernul în 2007 sunt *legate de adaptarea politicilor pentru a face față noilor condiții apărute după aderare*. Aproape toți specialiștii intervievați au subliniat necesitatea concentrării pe absorbția fondurilor comunitare destinate României și, respectiv, pe asigurarea echilibrelor macroeconomice fundamentale, în condițiile apariției unor noi riscuri sau chiar derapaje, generate de experiența modestă a României în noua sa calitate de membru al UE. Răspunsurile primite pot fi grupate în două mari categorii:

Urgente / pe termen scurt

Principala dificultate pe termen scurt este legată de capacitatea de absorbție a fondurilor comunitare:

- Incapacitatea de a cheltui eficient banii (sau, mai concret, dată fiind incapacitatea ministerelor în anii

anteriori de a cheltui sumele alocate prin buget, vor putea administra suplimentar și sumele semnificative din fonduri comunitare?);

- Generarea de proiecte finanțabile din fondurile comunitare;
- Asigurarea cofinanțării de la buget implicată de acestea.

Impactul aderării asupra bugetului este încă incert. Este posibil ca în primul an impactul asupra bugetului să fie negativ, în condițiile în care s-ar putea să nu reușim să absorbim resurse mai mari decât contribuția pe care o vom plăti la UE, însă în anii următori situația s-ar putea redresa.

Pe termen mediu

Principalele probleme sunt date de tensiunile generate de creșterea cheltuielilor publice și lărgirea deficitului bugetar, prevăzute în bugetul pe 2007, pe de-o parte, și necesitatea consolidării stabilității macroeconomice, pe de altă parte, în special prin controlul creșterilor salariale în sectorul public, menținerea trendului procesului de dezinflație și a echilibrelor externe.

- Deficitul de cont curent este privit ca o problemă pe termen lung.
- Intrarea în Piața Unică Europeană poate ridica probleme în funcție de modul în care se va manifesta în economia reală decalajul de convergență și de competitivitate dintre România și UE. Pe termen scurt și mediu se estimează un amplu proces investițional și de creștere a consumului. Dacă efectul va fi creșterea importurilor, atunci deficiturile se vor accentua. Care va fi modul în care oferta internă va răspunde la cererea ridicată de investiții și consum, în condițiile în care pârghiile de protecție a producției naționale s-au redus semnificativ? Anul 2007 va oferi o măsură cât mai aproape de realitate a capacității economiei de a face față concurenței de pe Piața Unică Europeană.

Care va fi impactul pe plan economic al aderării la UE în 2007?

Aici există o largă diversitate de opinii, dată fiind amploarea fără precedent a efectelor generate de aderare convergând însă spre o concluzie comună. Pe termen lung impactul va fi pozitiv, pe termen scurt însă vor exista o serie de efecte atât pozitive, cât și negative.

- Creșterea investițiilor străine directe pentru care aderarea la UE și îmbunătățirea rating-ului reprezintă criterii importante în alegerea destinației și creșterea investițiilor greenfield.
 - Expansiunea comerțului exterior datorată faptului că noua poziție a României facilitează schimburile de bunuri și servicii cu piețele extra-comunitare, prin condiții tarifare mai favorabile. Ca membră a UE, România poate să pătrundă mai ușor pe piețele din Est (Rusia, în principal).
 - Prognozăm o întărire a monedei naționale, dar există riscul aprecierii cursului de schimb peste pragul dat de competitivitatea externă a producției, cu repercusiuni în export.
 - Potențialul cererii este mult mai mare în 2007 – atât ca urmare a fondurilor comunitare, cât și datorită așteptărilor investiții străine, depinde însă cum va fi valorificat. Există riscul lărgirii decalajului, deja existent, dintre cerere și ofertă, având ca urmări presiuni inflaționiste și stimularea importurilor (și deci a deficitului comercial).
 - Liberalizarea furnizării de servicii financiare va duce pe termen lung la dobânzi reale pozitive mai mici.
 - Vom asista la creșterea ocupării forței de muncă și la scăderea șomajului per total dar e posibil ca dezechilibrul cerere-ofertă, în anumite segmente ale pieței muncii, se să accentueze, ducând la presiuni salariale mari.
 - Pe lângă presiunile asupra deficitelor externe, sunt menționate și presiuni asupra bugetului de stat și cel al asigurărilor sociale.
 - Chiar dacă aderarea va duce la restrângerea activității în unele sectoare (industria ușoară și cea alimentară) ca urmare a restricțiilor privind calitatea și a diferențialului de productivitate, iar anumite firme de se vor închide, inclusiv din cauza standardelor de mediu, opinia generală este că intrarea în Uniunea Europeană va stimula dezvoltarea economică și socială.
- Care este elementul / trendul în economia românească actuală ce vi se pare extrem de important și despre care credeți că nu se vorbește destul?**
- La această întrebare, cea mai generală dintre toate, avem de asemenea o
- varietate de răspunsuri, printre care menționăm:
- Volatilitate politică, în mod surprinzător nu a avut impact asupra pieței financiare, cel puțin până în prezent.
 - Investițiile românești în străinătate au crescut, iar unele dintre firmele românești sunt în proces de extindere la nivel regional.
 - Atât convergența nominală cât și trecerea la euro depind de restructurare și de schimbările din economia reală, dar abordările se opresc la indicatorii globali. Iată două exemple: se discută despre dimensiunea deficitelor externe (comercial și de cont curent), dar mult mai puțin despre structura lor; explicitarea trendurilor din industria românească nu se corelează cu analiza lor structurală. Ar trebui mai mult abordate evoluțiile structurale.
 - Impactul extinderii lanțurilor de magazine afectează piețele tradiționale și implicit pe micii fermieri. Deja prețurile la legume au scăzut cu 10% anul trecut, iar la carnea de porc în viu acestea sunt cu 50% mai mici decât anul trecut. Această tendință foarte probabil va continua, obligând, alături de alți factori, sectorul agricol să se restructureze.
 - Tendința este vizibilă către deschiderea de call-centers și service-centers, unde lucrează deja mii de angajați și vor lucra câteva zeci de mii în următorii ani.
 - Creșterea rapidă în ultimii ani a ponderii cheltuielilor cu salariile din sectorul public în PIB, concomitent cu reducerea ponderii cheltuielilor de capital, în condițiile în care ponderea în PIB a totalului cheltuielilor publice este cea mai redusă din Europa (cu excepția Lituaniei). Această tendință, greu de corectat pe termen scurt, mărește rigiditatea cheltuielilor publice dă presiune pe buget.
 - Lipsește o strategie coerentă de dezvoltare rurală.
 - Moneda națională a devenit mai puternică, iar structura exporturilor s-a schimbat în ultimul an. Aceasta poate semnala modificări structurale majore în economia românească sau, cel puțin, însănătoșirea unor sectoare.
 - Deficitul de forță de muncă e în creștere, ceea ce duce la o presiune mare pe salarii. **S**

Dezvoltare regională

CUM SĂ EVITĂM „SINDROMUL MEZZOGIORNO”

România europeană are nevoie de performanță, indiferent unde apare ea, nu de realocare mecanică de fonduri în teritoriu

Un participant la *Congresul Regional Studies Association (RSA)* din 2006, organizat la Leuven, nemulțumit de discuțiile lungi și neconcludente cu privire la disparitățile de dezvoltare regională în UE și cauzele lor, s-a ridicat, a rugat să se facă liniște și a spus celor din plen că, după părerea lui, disparitățile regionale observabile în Europa astăzi sunt dificil de explicat prin modele econometrice și spațiale, dar mult mai simplu de înțeles dacă vedem din nou filmele neorealiste italiene din anii '40-'50. Comisarul european Danuta Hübner, prezentă în prezidiu, nu s-a grăbit să fie de acord cu această opinie, ceea ce este oarecum de înțeles, pentru că face parte din fișa postului său să fie optimistă cu privire la capacitatea transformativă a politicilor regionale. Dar acesta este un mod foarte pregnant de a înfățișa o realitate inconfortabilă, bazată pe noțiunea teoretică a *dependenței de cale*: un cerc vicios, în care trecutul de subdezvoltare creează premise pentru perpetuarea sa în viitor. Din acel moment, ca și cum articularea acestei idei neexprimate, dar prezente în mintea tuturor, ar fi ridicat niște zăgazuri invizibile, discuția s-a spart în grupuri spontane și toți cei 400 de participanți au început să dezbată problema „Câte Sicilii avem în Europa de astăzi?”.

De dragul acurateții, ar trebui să reformulăm întrebarea – câte cazuri de *Mezzogiorno*? – deoarece această persistență a subdezvoltării este o caracteristică a unor regiuni mai întinse, precum Sudul Italiei, nu numai a insulei cu pricina. Unii au găsit două exemple: cel propriu-zis din Italia, plus Germania de Est după unificare. Previzibil, alții au adăugat și zone întinse din Portugalia, Spania sau

Grecia. Est-europenii au spus că, în funcție de nivelul unde tragem linia, s-ar putea include foarte bine aproape toate Noile State Membre sau, alternativ, cel puțin jumătatea de est a Poloniei și Slovaciei, plus partea continentului aflată la răsărit de cursul mijlociu al Dunării (adică dincolo de vechiul *limes roman*). A apărut apoi o provocare și mai interesantă: identificarea de astfel regiuni existente în interiorul fiecărei țări. Adică de unități administrativ-teritoriale care nu numai că sunt în medie mai sărace, dar au fost tot așa și în trecut, și în care intervențiile publice, din partea statului sau a UE, au reușit numai să clădească „catedrale în deșert”, așa cum s-a argumentat în Germania de Est și, înainte de aceasta, în Europa de Sud.

Acest element este crucial, deoarece „sindromul *Mezzogiorno*” nu se referă numai la plasarea sub un anumit prag de dezvoltare (să spunem 75% din PIB-ul pe cap de locuitor mediu în Uniune, prag folosit de Comisie pentru eligibilitatea unităților NUTS II la Fondul de Coeziune). Este vorba despre mult mai mult decât atât: o situație perpetuă de dependență, înrădăcinată în baza economică și socială a comunităților respective. Atunci când apar aici fonduri de asistență din afară, prețurile și cererea de servicii reacționează normal, adică urcă. Totuși, deoarece oferta locală este foarte limitată și rigidă, din diferite motive istorice și culturale, inputurile necesare sunt aduse tot din afară, ceea ce sporește de fapt gradul de dependență al întregii zone. Dacă se construiește o fabrică modernă, forța de muncă specializată trebuie să fie adusă din altă parte, cu costuri mari, deoarece pe plan local nu există. Dacă apare, în

Câte Sicilii avem în Europa? Dar în România?

sfârșit, mult dorita autostradă, aceasta nu produce o dezvoltare substanțială. Dimpotrivă, localnicii folosesc această nouă posibilitate de transport facil pentru a pleca cât mai repede, primii fiind cei mai tineri și mai mobili, ceea ce face ca starea regiunii să se înrăutățească și mai mult.

Capitolul despre „Competitivitate” din acest raport argumentează că România are șanse să nu devină o nouă Sicilie a Europei, prinsă în fundătura subdezvoltării. Și totuși, există în România zone care sunt amenințate de „sindromul Mezzogiorno”. În acest capitol dorim să prezentăm astfel de cazuri și să discutăm modul în care putem modela situația și politicile pentru a rezolva problema, având în vedere mai ales resursele substanțiale alocate României prin Fondurile Structurale.

1. Dezvoltarea regională: politici inteligente sau mâna destinului?

Tranziția spre o economie de piață și spre democrație a fost, în România, mai dificilă și mai traumatizantă decât în celelalte state ale ECE, din cauza moștenirii seculare de subdezvoltare și a aberațiilor grave lăsate în urmă de regimul comunist. Încercarea de a distribui industria și bunăstarea, mai mult sau mai puțin egal în toată țara, și politicile stabilite explicit de la București, cu multe decenii înainte de 1990, au dus la efecte perverse: investiții uriașe în proiecte de prestigiu și prea puține în infrastructură, întreținere și capital uman; mamuți industriali – proiecte planificate prost și nesustenabile, realizate din considerente pur politice; și, ca un rezultat al tuturor acestora, apariția unor orașe

Am moștenit discrepanțe istorice și o urbanizare socialistă eșuată

monoindustriale sau micro-regiuni, a căror existență socio-economică se baza în exclusivitate pe un agent economic sau pe o ramură industrială, în mijlocul unei zone tradiționale și stagnante („catedrale în deșert”). Între aceste industrii și regiuni s-a creat o rețea complicată de subvenții încrucișate, care au făcut imposibilă evaluarea a ceea ce era viabil sau nu, din punct de vedere economic.

Sub poleiala de modernism și dezvoltare cu care se lăuda economia socialistă, structura socială a României profunde a rezistat, în unele locuri, mai mult sau mai puțin schimbată, până astăzi. În primul rând, a supraviețuit nucleul dur de gospodăria țărănești autarhice, care au ca principală ocupație agricultura de subsistență. Ba chiar mai mult decât atât,

acesta a fost de fapt întărit, iar rolul său practic a crescut, ca instrument-tampon care a absorbit șocurile de-a lungul zecilor de ani de proastă gestionare și penurie de alimente din perioada comunistă. Această agricultură de supraviețuire pe loturi mici era practică de membrii cooperativelor agricole de producție pe lângă – sau în detrimentul – agriculturii oficiale de stat. Dar era practică și de o mare parte din noua clasă muncitoare așa-zis industrială, de fapt doar o masă de navetiști semiurbanizați proveniți de la țară și care erau legați mult mai tare de pământul și grădina lor de acasă, decât de uzina care le dădea salariile. Ca atare, România a intrat în UE în 2007 cu un număr de 4,4 milioane de exploatații agricole, dintre care mai puțin de o treime s-au înscris până acum pentru sprijin financiar prin Politica Agricolă Comună a UE. Mare parte din celelalte sunt, pur și simplu, prea mici și subcapitalizate, pentru a intra în vizorul vreunei politici de tip european. De fapt, este vorba de insule de populație rurală îmbătrânită, complet izolate de economia monetizată. Acestea nu sunt egal distribuite în cele opt regiuni de dezvoltare ale României (NUTS II), cele mai multe aflându-se în sud și est.

Restructurarea economică și dezindustrializarea parțială de după 1990 a reprezentat o etapă obligatorie de eliminare a acestor distorsiuni și investiții supradimensionate, mai ales cele din industria grea. Chiar și fără condiționalitatea impusă de instituțiile financiare internaționale și de UE, lucrurile ar fi evoluat, poate, în aceeași direcție, sub presiunea piețelor deschise, dar mai greu și mai ezitant, cu derapajele politice care însoțesc de regulă asemenea procese, în societăți pe cale de modernizare, cu administrație slabă. Astăzi, după șaptesprezece ani de tranziție și zece de apropiere de UE pe viteza repede înainte, se pot trage o serie de concluzii cu privire la potențialul relativ de dezvoltare pe care îl au regiunile României. Pentru a rezuma pe scurt factorii care determină bunăstarea și dinamismul regiunilor noastre, se poate spune că:

- Disparitățile vechi, istorice, nu au putut fi șterse de eforturile și investițiile masive, întinse pe decenii, încercate sub regimul comunist. Regimul nu a reușit decât să creeze o aparență de omogenitate socială și unele inserții economice nesustenabile, care au dispărut îndată ce a fost ridicat clopotul de sticlă care le proteja.

- Disparitățile dintre regiuni după 1990, aflate în ușoară creștere mai ales în perioadele de avânt economic – când cele mai bogate se dezvoltă mai mult decât cele sărace în anii buni și scad mai puțin în timpul recesiunii – reprezintă, deci, în mare măsură, o reflectare a inegalităților istorice din perioada comunistă și chiar de dinaintea acesteia.
- În afară de nivelul de dezvoltare moștenit, au mai existat factori suplimentari care au influențat dezvoltarea regională, dacă ne referim la perioada recentă: așezarea geografică (cu cât mai aproape de granița de vest, cu atât mai bine, dar această așezare se suprapune, oricum, peste moștenirile istorice) și accesul facil (cazul Bucureștiului sau al Constanței la Marea Neagră, sau al altor subregiuni care se dezvoltă mai rapid decât media regională).
- Caracteristicile demografice par să conteze din ce în ce mai mult, într-un mod cu totul nou pentru România, dar care reproduce tendințe observate în unele părți din Europa Occidentală după al Doilea Război Mondial. În primul rând, împărțăm cu restul Uniunii o scădere generală a populației. În al doilea rând, procesul de îmbătrânire este evident în unele părți ale societății noastre rurale, mai ales în marile câmpii din sud, unde vom asista, probabil peste câteva decenii, la depopulare și o schimbare completă a economiei agrare. Din punct de vedere economic, acest proces are sens, dar există multe probleme sociale care trebuie rezolvate între timp și multe măsuri paliative care trebuie aplicate, pentru a putea reduce din dificultatea schimbărilor în acest ritm amețitor.

Toți acești factori sunt exogeni față de sistemul de guvernare și conduc la concluzia pesimistă că, în cele din urmă, mozaicul distribuției dezvoltării în România este în mare parte prefigurat istoric. La aceleași concluzii au ajuns și cercetătorii din alte țări care seamănă, mai mult sau mai puțin, cu România, cum ar fi Polonia². Nu există povești de succes ale unor intervenții publice care să fi putut inversa

² O foarte bună sinteză a argumentelor în Grzegorz Gorzelak, 2006, "Poland's Regional Policy and Disparities in the Polish Space". *Regional and Local Studies Journal*, ediție specială anuală publicată de RSA-filiala poloneză și Universitatea din Varșovia.

aceste niveluri relative de dezvoltare înainte de 1990, iar după căderea comunismului ele sunt cu atât mai greu de realizat, deoarece gama și instrumentele intervenției economice și sociale s-au redus substanțial. Există azi speranța, larg împărtășită de mulți factori de decizie din politică și administrația publică, că se poate promova dezvoltarea rapidă prin intermediul marilor proiecte de infrastructură finanțate, în mare parte, de UE. Totuși, aceste așteptări nu trebuie supralicitate: teoria construcției de autostrăzi în regiunile înapoiate, pentru a genera prosperitate, rezultă în strategii proaste de investiții din punctul de vedere al raportului cost-beneficii și este, în general, practică mai mult retoric decât în realitate. Ceea ce observăm în țările OECD, atunci când aceste proiecte de mare infrastructură au succes, este că ele au fost eșalonate prioritar pentru deservirea unei activități economice care există deja și este limitată de rețeaua insuficientă de transport și utilități. Când sunt plantate undeva unde nu e încă nevoie de ele, în speranța că "dezvoltarea va veni", de obicei după un deceniu sau două în picioare rămâne doar speranța.

Această problemă este binecunoscută și are de-a face cu principiile de bază ale teoriei dezvoltării: ca fenomen, aceasta este complexă și eluzivă, dificil de declanșat de sus în jos prin politicile guvernamentale, chiar bine intenționate. Ea seamănă cu un organism viu care este ușor de distrus, dar dificil de regenerat de la zero. Unul din lucrurile pe care le poate face Guvernul este să creeze un mediu favorabil dezvoltării, dar asta ne duce înapoi tot la pachetul standard pe politici de promovare a competitivității, a birocrăției funcționale, stabilității instituționale și a combaterii corupției. Dar această strategie este una fezabilă la nivel național și nu pe fiecare regiune în parte, dar chiar și așa lucrurile sunt mai ușor de de zis, dar mai greu de făcut. Cadrul general de politici din România și din mediul de afaceri sunt stabilite, de obicei, la nivel național, așa încât un primar sau un consilier județean dintr-o regiune săracă nu prea poate face mare lucru pentru a duce lucrurile pe calea dorită. (Reversul nu este însă adevărat: pot face foarte mult rău, dacă își propun; un sfat folositor ar fi deci să se evite politicile locale greșite care omoară și puțină dezvoltare ce apare în mod natural într-o comunitate). Până la urmă,

**Vechile modele
de subdezvoltare
sunt rezistente în
timp**

Fig. 1. PIB/cap in regiunile NUTS II
€ in preturi curente

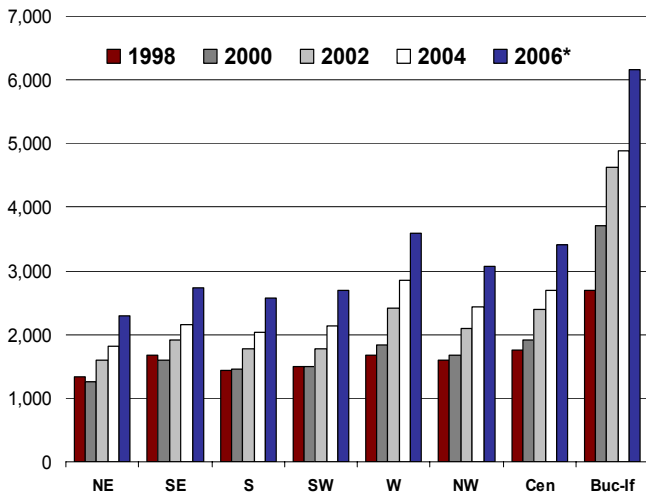
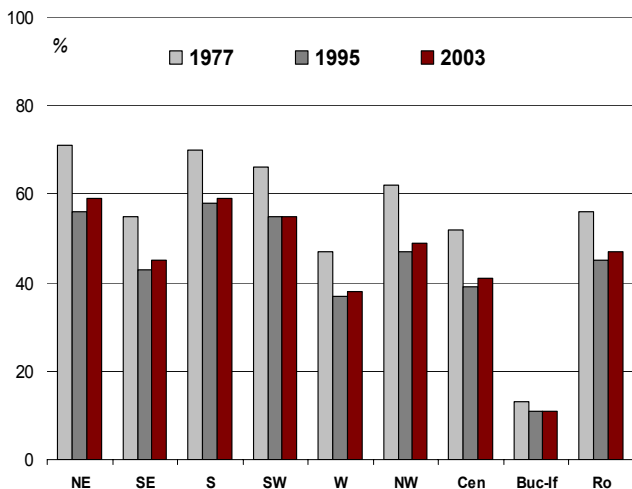

Fig. 2. Populatia in rural, pe regiuni, %

dezvoltarea pare mai simplu de conceput ca obiect de măsurare și studiu, decât ca țintă pentru politicile publice.

Pe de altă parte, un element nou care pledează împotriva acestei viziuni deterministe – ce spune că piața trebuie lăsată să-și joace rolul, iar efectele vor apărea la timpul lor – îl reprezintă procesul

de aderare la UE. În această regiune nu a mai existat niciodată o intervenție din afară atât de constantă și de instituționalizată, cu componente tehnice, financiare și politice și cu un scop declarat de modernizare

și sporirea bunăstării. Crescedo-ul volumului asistenței disponibile în ultimul deceniu atinge punctul culminant la doi, trei ani după aderare, ceea ce, pentru România, înseamnă 2009-2010, cu fonduri nerambursabile în sumă de până la 200 de

euro pe cap de locuitor anual. Ca procent din PIB, asta reprezintă mai mult decât ce a primit Europa Occidentală prin Planul Marshall după război. Dar asta nu înseamnă că lucrurile vor evolua pe pilot automat, odată ce țara intră în Uniune și banii încep să curgă în cantități sporite. Pentru fiecare Irlandă care a folosit inteligent fondurile UE, devenind o țară modernă, există contra-exemple care au eșuat, îngropând fondurile primite în proiecte cu impact mic și care nu au făcut decât să întărească aranjamentele instituționale opace și nefuncționale, moștenite din trecut.

O altă variabilă importantă care trebuie avută în vedere o reprezintă deschiderea granițelor europene pentru cetățenii români, în 2002. Aceasta a fost, se spune, cea mai importantă schimbare pe care au resimțit-o românii de rând în cei șaptesprezece ani de tranziție³, cu un impact încă dificil de cuantificat. Migrația masivă între România și Europa Occidentală din ultimii patru ani a adus țării mai mulți bani decât instrumentele de preaderare ale UE. Deoarece emigranții au diferite abilități și provin din comunități diverse, iar zona rurală săracă din estul României este foarte bine reprezentată în aceste fluxuri, beneficiile migrației sunt distribuite destul de uniform pe categorii și regiuni sociale. La rândul ei, această situație contribuie la o distribuție geografică mai echilibrată a noilor resurse, atenuând tendința generală de creștere a disparităților ca urmare a creșterii economice după 2002. Pe de altă parte, acest aflux de lucrători, care a atins apogeul în 2003-2004, a dus la o contractare semnificativă a pieței muncii în România și, din ce în ce mai mult, la lipsă de mână de lucru în unele regiuni și profesii.

2. Tendințe actuale

După cum am menționat deja, PIB-ul pe cap de locuitor în România a crescut în termeni reali de la începerea negocierilor de aderare la UE, inegal însă pe zonele de dezvoltare (Fig. 1). Regiunea 8 (București - Ilfov), cu profilul ei special, a beneficiat cel mai mult, urmată de partea de vest a țării și de județul Constanța (ceea ce duce la o creștere a mediei pe zona de sud-est). Începând din 1998, Regiunea 8 și-a dublat

³ Sau, după cum spun unele persoane, chiar prin raportare la perioada de dinainte de comunism, când, deși teoretic granițele erau deschise, în străinătate călătoreau mai mult elitele, și mult mai puțin ca astăzi oamenii obișnuiți.

**Emigrația și
asistența
financiară a UE
sunt principalele
schimbări după
1990**

PIB-ul pe cap de locuitor, o realizare remarcabilă: dacă ajustăm această cifră cu Puterea de Cumpărare (PPP), aceasta recuperează rapid distanța față de media UE25. Salariile au urmat și ele aceeași tendință, deși mai puțin pronunțată: în zona de nord-vest și din centrul țării nu sunt atât de mari, precum ar sugera nivelul ridicat al PIB-ului de aici. Pot exista mai multe explicații, de la concentrarea sectorului minier în declin din zona de sud-vest, la diferitele cote de economie subterană din fiecare regiune.

Tendențele demografice reflectă schimbarea condițiilor socio-economice din România pe perioada tranziției. Populația este, în general, în declin, ceea ce nu reprezintă o noutate, din cauza natalității scăzute și a emigrației. Ultimul factor va juca un rol destul de incert pe termen lung: dacă majoritatea celor care au plecat să muncească în UE se vor întoarce, efectul va fi temporar; dacă însă majoritatea acestora se vor stabili în Europa Occidentală, statisticile vor înregistra o scădere substanțială a populației în primii ani ai deceniului. În orice caz, datele arată că:

- Zonele mai sărace din nord și est sunt cele mai afectate de depopulare, deoarece sunt zonele cu ce mai mare emigrație internă și externă.
- În perioada tranziției, s-a manifestat o inversare a tendinței generale, istorice de urbanizare, mai ales între 1994-2000, deoarece mulți locuitori de la orașe s-au mutat (înapoi) la țară (Fig. 2). Această tendință se înscrie în strategia de supraviețuire a muncitorilor care s-au confruntat cu restructurărilor masive din industrie. Se pare că urbanizarea forțată din timpul comunismului a dus la un recul imediat după căderea regimului. Această etapă este, probabil, încheiată, iar tendința de lungă durată de urbanizare a fost reluată de curând.

Îmbătrânirea populației este mai evidentă în zonele de sud și sud-vest, aproape de media europeană (Fig. 3). Deoarece tinerii sunt încă atrași de Regiunea 8 învecinată, (mai ales de București) este de așteptat o depopulare și mai accentuată a acestor zone, în viitor. Din punct de vedere economic, această tendință este logică: mai ales în Câmpia Română, consolidarea exploatațiilor agricole în ferme medii și mari este obligatorie. Dar schimbările vor fi acompaniate de probleme sociale pentru atenuarea cărora este nevoie de o viziune, hotărâre și resurse. Politica rentelor viagere

Fig. 3. Populația pe varsta și regiuni 2004

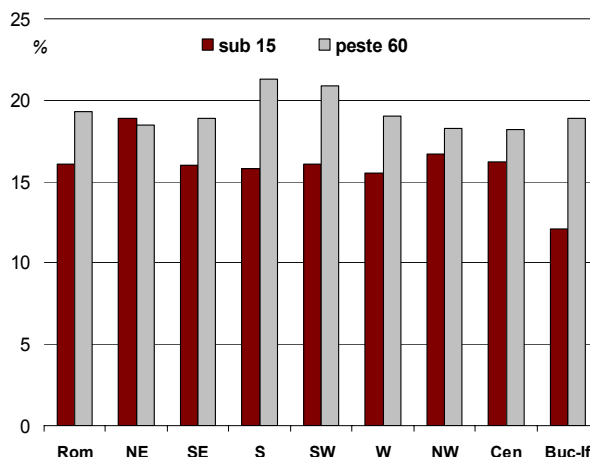

Fig. 4. Probleme sociale pe regiuni, 2005

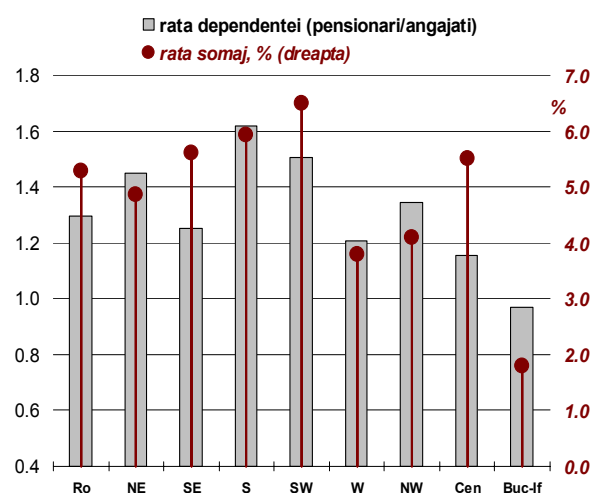

Fig. 5. Forța de muncă pe sectoare și regiuni, 2003

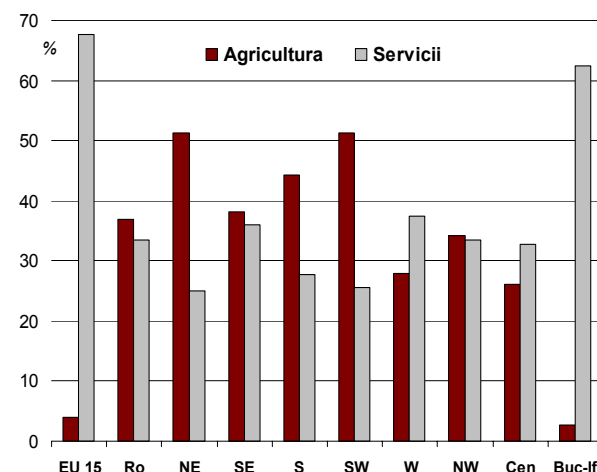
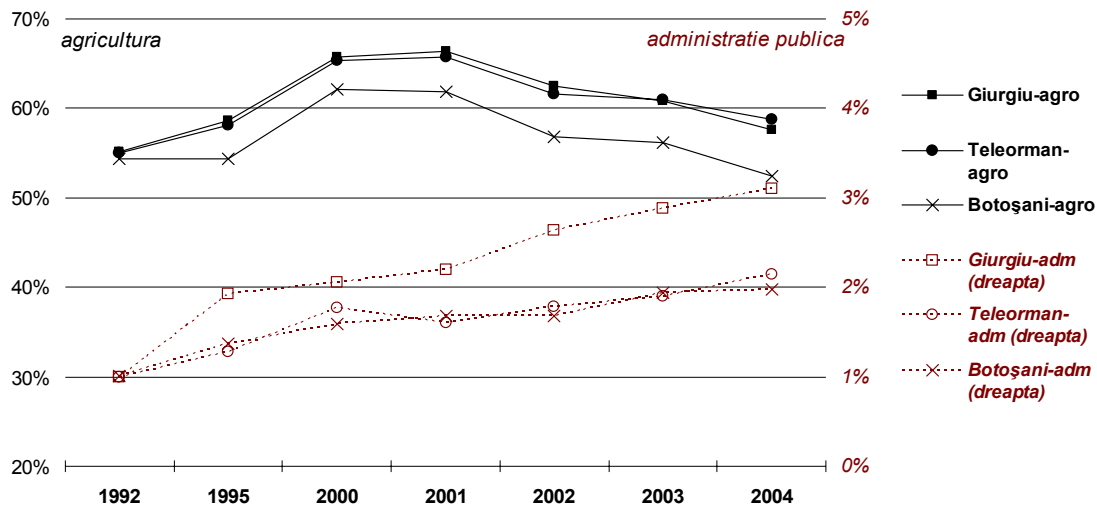

Fig. 6. Forța de muncă în agricultura și adm. publică, % din total
Trei județe "tip Mezzogiorno"

pentru țăranii pensionari, în schimbul cedării folosinței terenurilor, anunțată de Ministerul Agriculturii și convenită cu Comisia Europeană poate rezolva această problemă, dacă este implementată corect, dar ascunde și potențialul de dezrădăcinare a comunităților tradiționale.

Nu este nici o surpriză faptul că tendințele de îmbătrânire a populației sunt reflectate și în nivelul dependenței sociale, care variază de la o regiune la alta. Zona de sud conduce detașat în privința raportului dintre pensionari și angajați (Fig. 4). Caracteristicile demografice și declinul industrial și-au adus din plin contribuția la acest rezultat, în timp ce guvernele românești s-au bucurat de posibilitatea de a camufla rata scăzută a ocupării profesionale la categoriile de personal cu calificare redusă, prin pensionarea înainte

de termen și migrația către rural. Nivelul absolut al șomajului este destul de scăzut pentru o țară care se presupune că trece prin reșezări economice și de forță de muncă masive

(Fig. 4), dar aceste cifre nu iau în considerare faptul că multe dintre aceste persoane sunt „agricultori” care își fac de lucru pe micile loturi de teren și grădinile de pe urma cărora trăiesc.

Nici viitorul nu arată mai roz, conform actualei distribuții a forței de muncă pe sectoare (Fig. 5), iar capitalul uman existent nu este favorabil dezvoltării durabile. De fapt, pentru a se apropia de structura ocupațională din UE, întreaga Românie ar trebui să arate ca Regiunea 8. Acest lucru nu se va întâmpla prea curând,

din pricina rigidității sociale, care face dificilă reacția persoanelor în vârstă sau subcalificate, din zona rurală la semnatele pieței și a costurilor relativ mari (financiare și emoționale) ale relocalizării dintr-o parte în alta a țării. Declinul ocupării în agricultură după 2000, chiar și în județele mai puțin dezvoltate, nu a eliberat mai multă forță de muncă pentru industrie și servicii, ci a fost, mai degrabă, efectul scăderii naturale a populației, emigrării sau unei creșteri majore a ocupării în administrația publică (Fig. 6). În aceste „regiuni Mezzogiorno” românești este posibil ca chiar asistența UE să rămână fără efectul scontat, deoarece nu este clar dacă aceste comunități au resurse suficiente, energie și expertiză în sectorul privat pentru a folosi eficient această asistență.

Există deja semne că piața urbană, oficială, a muncii își schimbă structura și devine din ce în ce mai competitivă. Prognozele⁴ arată că, pe lângă ocupațiile care necesită studii universitare, în viitor va exista o cerere mare și pentru persoanele calificate în meserii legate de agricultură și diferite servicii, biologi, cadre medicale și alte specializări similare, precum și operatori de utilaje industriale cu abilități generale, adaptabile. Chiar și în producție dispar locurile de muncă de rutină, crescând cererea pentru muncitori calificați cu cunoștințe generale bogate, abilități transferabile și o atitudine pro-activă, antreprenorială.

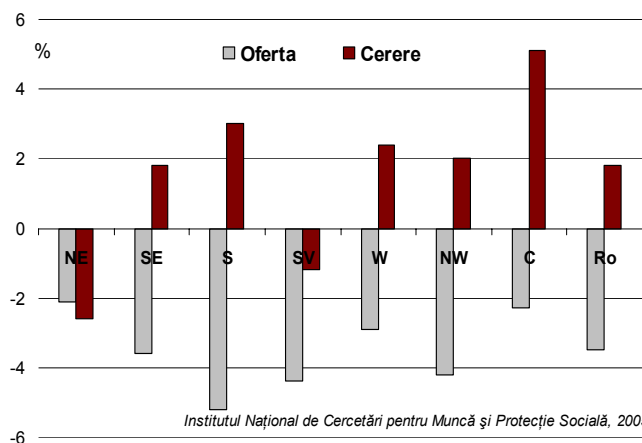
⁴ Oferta regională de forță de muncă: prognoza 2013, Institutul Național de Cercetări pentru Muncă și Protecție Socială, București, 2005.

Cât de îngrijorați trebuie să fim de depopularea rurală în munți și în Câmpia Română?

Se observă o lipsă acută de tehnicieni sau asociații de meseriași capabile să subcontracteze activități în mod flexibil, pe termen scurt, cum au nevoie investitorii. Un om de afaceri din vestul țării ne relatează în timpul unei misiuni de evaluare a proiectelor UE, pe la mijlocul lui 2006, că investitorii sunt gata „să plătească greutatea lor în aur pentru echipe mici și de încredere de oameni care să poată fi angajați pentru trei luni, pe un anumit proiect. Anul trecut, de exemplu, am avut nevoie de vreo 4-5 oameni ca să construiesc un depozit, ar fi fost ideal să găsească unii organizați deja ca o echipă, cu sculele lor și conduși de un maestru. Să pot negocia cu el, să cădem la învoială la prețul total și termene și gata, că eu nu am timp să-i organizez. Nu-am găsit așa ceva, așa că a trebuit să aduc o echipă de la Szeged din Ungaria, au fost perfecți”⁵. În același sens, studiul din 2005 asupra *Mediului de Afaceri și Performanțelor Întreprinderilor* (BEEPS) realizat de Banca Mondială a indicat calificarea slabă a angajaților și forța de muncă puțină ca principalele probleme ale companiilor. Dar în regiunile bogate aceștia sunt greu de găsit pentru că sunt fie copleșiți de oferte deja, fie au emigrat, iar în regiunile mai sărace nu erau prea mulți oricum.

Migrația internațională a persoanelor active și cererea tot mai mare de forță de muncă, mai ales în vest și în București (Fig. 7), prezic o creștere a deficitului existent pe piața de muncă, cu o ofertă din ce în ce mai scăzută pe toate segmentele de calificare⁶. Companiile și sectorul public concurează pentru angajații buni, sau încearcă să transfere puțină forță de muncă disponibilă către regiunea de vest și orașele mari. Există șanse mari ca în scurt timp tensionarea pieței muncii să se generalizeze la nivel de țară și să cuprindă inclusiv zonele mai sărace. Partea plină a paharului este aici continuarea actualului curent de dezvoltare cu un șomaj scăzut și salarii din ce în ce mai mari, care deja s-au dublat în euro între 2001 și 2005 pe media națională (ba chiar poate s-au triplat, dacă ne gândim și la sectorul neoficial al economiei), ceea ce a împins companiile în sus pe scara valorii adăugate și a eliberat forța de muncă din industriile tradiționale, cu valoare adăugată mică pe

Fig. 7. Cererea și oferta de mână de lucru pe regiuni, Proгноza pentru 2005-2013

unitatea de forță de muncă. Partea goală a paharului constă în aceea că valul de dezvoltare și modernizare economică ce a cuprins România de la vest la est pare să înlocuiască disparitățile tradiționale între regiuni cu o nouă diferențiere, anume urban-rural, care are toate șansele să se adâncească rapid, mai ales în zonele mai sărace din sud și est, pe măsură ce orașele mari din aceste zone vor avansa în ritmul mediu național, lăsând în urmă „România rurală profundă”.

3. Disparitățile actuale de dezvoltare și efectul asistenței UE

Pentru a modela într-un mod intuitiv dinamica complexă a dezvoltării regionale din România, ne bazăm pe doi determinanți importanți care au definit ritmul și direcția schimbării în ultimul deceniu și vor continua, probabil, să o facă și în viitor. După cum spuneam, aceștia reproduc în mare liniile istorice de schimbare și modernizare, ca procese „à la longue durée” (Fig. 8).

- Primul este *modelul valului progresiv* („mareea”), care înaintea de la vest la est cu o viteză de aproximativ 30-40 km pe an. Dacă acceptăm această descriere simplificată, dar puternic vizuală, și luăm ca punct de pornire granița austriacă, iar ca moment inițial sfârșitul anilor '80, când Ungaria a inițiat reformele economice de piață, observăm că dezvoltarea susținută din vestul României din ultimii ani se încadrează foarte bine în acest model.
- Al doilea este *modelul de dezvoltare prin difuziune policentrică*, în care modernizarea administrativă, diversificarea economică și

⁵ Studiu inter-țări realizat de OECD asupra forței de muncă, abilităților și dezvoltării economice locale (IESED), va fi publicat la sfârșitul lui 2007.

⁶ *Oferta regională de forță de muncă: prognoza 2013*, Institutul Național de Cercetări pentru Muncă și Protecție Socială, București, 2005.

oportunitățile sporite, în paralel cu prețul crescut al terenurilor, radiază circular pornind de la un număr mic de nuclee: municipii bine racordate la fluxurile de transport și comunicare, destul de mari pentru a susține o viață socială interesantă și care, ca atare, reușesc să atragă și să păstreze o masă critică de investitori și clasă medie profesionalizată. Din multe puncte de vedere, aceste orașe sunt legate mai bine de rețeaua de metropole globale decât de zona rurală care le înconjoară, mai ales dacă dispun și de un aeroport internațional. De exemplu, din punctul de vedere al acestei „distanței instituționale”, Timișoara sau Bucureștiul sunt mai aproape de Bruxelles decât de Oravița sau Caracal.

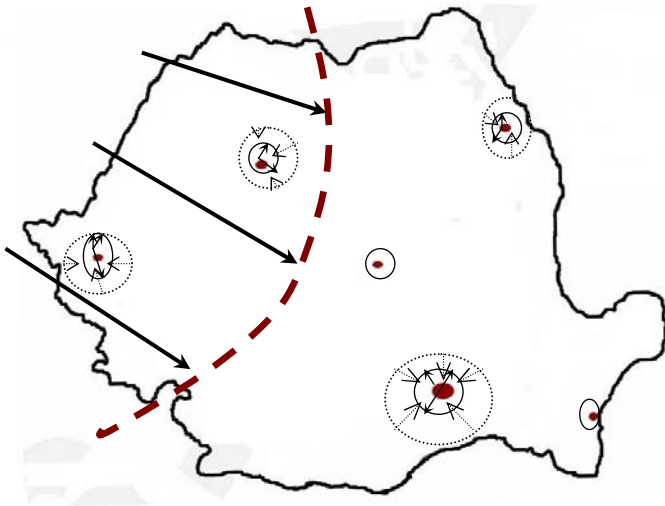

Fig. 8. Cei doi vectori ai dezvoltării regionale: (a) valul progresiv vest-est; (b) efectul combinat al marilor orașe, prin iradiere a dezvoltării în vecinătate, dar și golirea de resurse a unei zone mai largi

Acești doi vectori de dezvoltare pot acționa conjugat, dar își pot și anula reciproc efectele. De exemplu, un acces mai bun prin rețele noi de transport, aduse de valul progresiv, a scurtat, în mod

paradoxal, raza de difuzie a dezvoltării în jurul nucleelor de dezvoltare. În loc de asta, se constată o atragere de resurse în sens invers, către municipii, în detrimentul zonelor rurale

Orașele mari pot fi deopotrivă surse de iradiere a dezvoltării și aspiratoare de resurse din zonele învecinate

imediat vecine. În cazul Varșoviei, de exemplu, impulsul dezvoltării se simte până la o rază de 30 de km în jurul capitalei, pe când zona cuprinsă între 50-100 km

depărtare suferă din cauza unei absorbții a resurselor către metropolă⁷. *Cluster*ele de firme se mută pentru a beneficia de efectul de rețea al capitalei, iar posibilitățile de navetă mai rapidă permit lucrătorilor să se deplaseze de la distanțe mai mari. Această influență poate fi temporară, dar, acolo unde ea există, este destul de puternică și va trece mult timp până să poată fi reduse efectele ei. Bucureștiul, care seamănă cu Varșovia din punctul de vedere al amplasării în mijlocul unei regiuni relativ înapoiate, creează aproximativ același efect în județele adiacente mai sărace.

O dată cu creșterea volumului și a complexității sprijinului comunitar în următorii 7 ani, se pune întrebarea care va fi impactul marilor programe de dezvoltare asupra tendințelor existente, „naturale”, de dezvoltare regională, prezentate în Fig. 8. Politica regională europeană încearcă, în mod tradițional, să reducă diferențele dintre regiuni prin sprijinirea proceselor de dezvoltare (sau combaterea proceselor de regresie) din regiunile mai puțin dezvoltate. Această abordare a fost criticată tot mai mult în ultimii ani, din cauza ineficienței și orientării ei mai degrabă către obiective de redistribuție socială decât către dezvoltare. Disparitățile dintre regiunile NUTS II au crescut în unele țări, pe când în altele au scăzut, în ciuda cheltuielilor considerabile suportate de Uniunea Europeană pentru reducerea diferențelor dintre regiuni. Chiar și acolo unde disparitățile au scăzut, nu este clar în ce măsură această evoluție poate fi atribuită politicii regionale a UE.

Unul dintre cele mai cunoscute documente care demonstrează acest lucru este raportul Sapir, comandat chiar de Comisia UE și publicat în 2003. El aduce argumente puternice în favoarea ideii că economia concurențială globală, în care dezvoltarea este motivată de inovație, presupune o abordare diferită a dezvoltării regionale, în care să nu se mai pună accentul pe disparitățile regionale ca atare. Raportul indică, de asemenea, faptul că dilema egalitate-eficiență stă încă în picioare (ori una, ori alta), în ciuda discursului oficial și corect politic ce spune că ar putea fi reconciliate. Un alt studiu, realizat de economiștii de la Consiliul Ecofin, ajunge la aceeași concluzie: că obiectivele îngemănate de competitivitate și convergență urmărite de fondurile structurale ar putea fi, de fapt, contradictorii. În practică se poate alege

⁷ Gorzelak, 2006, vezi nota 1.

urmărirea „coeziunii” *stricto sensu*, care este principiul prevalent atăzi, în orice caz, sau se poate opta pentru o accelerare a dezvoltării țării respective și o acceptare a disparităților existente între regiuni, chiar o creștere a acestora, atât timp cât, în termeni absoluți, situația tuturor se îmbunătățește⁸. Deoarece disparitățile regionale se pot adânci după aderare în noile state membre, cel puțin în țările mari, echilibrul între cele două obiective va deveni, din ce în ce mai mult, o chestiune politică ce va influența discuția despre descentralizare și politicile naționale de dezvoltare în general.

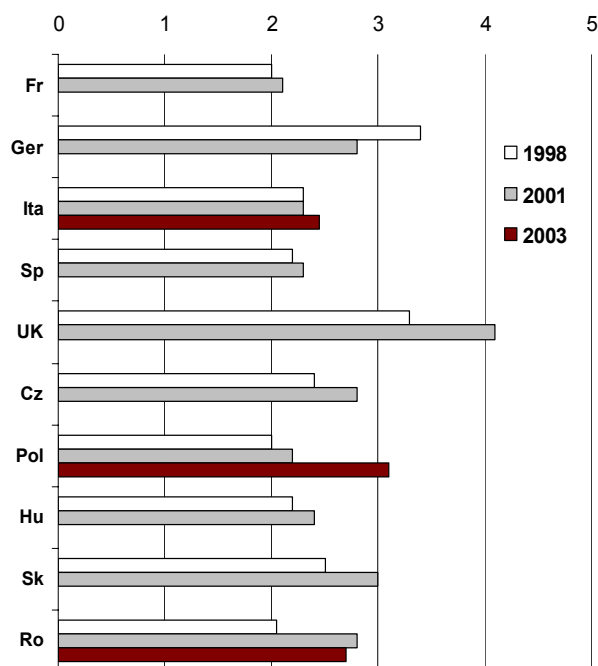
Guvernul României și-a stabilit ca scop explicit utilizarea celor Șase Programe Operaționale Sectoriale (POS) convenite cu UE pentru a susține dezvoltarea națională și a micșora diferențele față de restul Uniunii. În același timp, a hotărât să folosească cel de-al șaptelea program (Program Operațional Regional, POR) pentru a reduce disparitățile dintre regiunile NUTS II din România. Astfel, teoretic, autoritățile doresc să acționeze pe două niveluri, transpunând în politică națională obiectivul comunitar de convergență așa cum este el definit astăzi. Deoarece POR nu reprezintă mai mult de 14-15% din totalul sprijinului comunitar acordat României, s-ar părea că Guvernul a optat pentru scenariul pro-dezvoltare.

Dacă ne uităm însă cu mai multă atenție la ce se întâmplă în realitate, nu mai putem fi atât de siguri. Este puțin probabil ca acest concept clar și rațional să fie pus în practică fără ajustări marginale numeroase și tacite, care finalmente să-l altereze substanțial. De exemplu, chiar și în POS-uri se va face, formal sau informal, o anumită „dirijare geografică” a alocărilor, în majoritatea cazurilor ca urmare a presiunilor din teritoriu, care garantează că fiecare regiune – sau chiar județ – va primi „partea ei”. Aceasta este doar o reflectare la nivel local a dezbaterilor și ezitărilor din interiorul Uniunii pe tema *convergenței*: este aceasta o simplă distribuire a resurselor pentru a egaliza situația la linia de start, sau se poate accepta un înțeles mai sofisticat („coeziune funcțională”), care presupune ca regiunile sau subregiunile să continue să joace roluri diferite în economie, cu polurile și periferiile respective, iar acest aranjament este acceptabil atât timp cât toată lumea este mâine mai prosperă decât azi (modelul „valului care urcă”)? Ne așteptăm ca

⁸ Satisfăcând astfel condiția de ameliorare în sens Pareto.

această dilemă nerezolvată și neabordată în discuțiile de la nivel național de până acum să bântuie în continuare politica și administrația noastră, multă vreme de aici înainte.

Fig. 9. Disparitati între regiuni
max/min PIB/cap

Dacă nu se face un angajament clar față de unul sau altul dintre aceste scenarii, iar politicile vor fi ezitante și confuze, e de așteptat ca o serie de factori instituționali deja prezenți să întărească disparitățile actuale de dezvoltare, consolidând tendința către *dependență de cale* descrisă la început:

- Principalele probleme legate de sprijinul comunitar la toate nivelurile sunt cele de implementare reală a proiectelor individuale. Managementul slab de proiect și expertiza săracă sunt temele care revin mereu în discuție. În multe părți ale țării lipsesc consultanții, inginerii și arhitecții, mai ales în zonele rurale, în condițiile în care pentru orice proiect cu valoare mai mare de 30.000 euro este nevoie de un expert. De aceea, beneficiarii proiectelor mari folosesc diferite „scurtături” și încearcă să facă tot ce pot cu puținii oameni disponibili la nivel local, ceea ce duce la probleme de incompatibilitate și conflict de interese.
- Majoritatea administrației publice din România nu înțelege încă ce înseamnă management de proiect și

are tendința să se concentreze mai ales pe aspectele tehnice, cum ar fi lucrările de proiectare și construcție. Nu se planifică corespunzător etapele de dezvoltare a proiectului sau procesul de emitere de autorizații și permise, nu se face un plan B în caz de repetarea licitațiilor, probleme juridice cu contractorul, discuțiile cu furnizorii de utilități etc. Acest management slab duce la întâzieri, care pot să apară tot mai des în regiunile mai puțin dezvoltate și urbanizate, unde numărul de experți în management de proiect și consultanți este mic chiar și în sectorul privat.

- O altă problemă o poate reprezenta sustenabilitatea noilor rețele de infrastructură, dar deocamdată este prea devreme pentru a face astfel de considerații. Conform regulamentului SAPARD, de exemplu, beneficiarii sunt verificați pe o perioadă de 5 ani după finalizarea proiectului, pentru a se vedea dacă respectă obligațiile contractuale și întrețin corespunzător investiția. Există semnale că, în unele cazuri – mai ales la construcții de drumuri – costurile și managementul lucrărilor de întreținere reprezintă o sarcină mult prea mare pentru administrațiile locale rurale sărace, la care ele nu s-au gândit dinainte, astfel încât investiția se degradează. Dacă apar mai multe astfel de situații, ele pot afecta absorbția generală de fonduri, deoarece autoritățile centrale vor fi nevoite să înăsprescă regulile la selecția proiectelor. Din nou, actuala distribuție a dezvoltării în țară poate fi ranforsată de o asemenea evoluție.
- Un mod relativ simplu de a crește rata de absorbție a fondurilor în schemele de sprijinire a antreprenorilor îl constituie construirea de incubatoare de afaceri și parcuri tehnologice. În acest moment, în România funcționează vreo douăzeci de astfel de investiții, multe realizate din fonduri PHARE, și se așteaptă și mai multe propuneri similare în următoarele cicluri de programe. Totuși, dacă din punctul de vedere al investiției fizice inițiale aceste proiecte au fost bine implementate, eficiența lor pe termen lung nu este garantată. Puține dintre ele își pot acoperi costurile de exploatare, celelalte rămânând practic goale după darea în folosință. Probabil că nu este o coincidență faptul că puținele exemple de succes sunt în regiunile de vest și nord-vest,

sau în marile centre universitare, ceea ce confirmă ideea celor doi vectori naturali ai dezvoltării, menționați la începutul acestui paragraf. Cele realizate în afara acestor zone cu condiții economice și sociale bune au puține șanse de a iniția procesul de dezvoltare și vor rămâne catedrale goale, în mijlocul deșertului⁹.

4. Recomandări: nu crești dependență

Având în vedere explicațiile de mai sus, *acest raport recomandă cu hotărâre ca, pentru ciclul bugetar 2007-2013, autoritățile române să privilegieze eficiența, nu o accepțiune mecanică a coeziunii în termeni de distribuție egală de fonduri pe tot teritoriul. Există două motive pentru care această strategie este mai bună decât alternativa sau decât o combinație motivată politic între cele două: în primul rând, asigurarea unei rate generale de creștere economică și modernizare a țării; în al doilea rând, evitarea creării și perpetuării "efectului Mezzogiorno" în regiunile României în care există deja o predispoziție în acest sens. Deoarece disparitățile regionale nu sunt atât de mari în România prin comparație cu alte țări (Fig. 9), această strategie n-ar trebui să creeze tensiuni politice disproporționate.*

Unul dintre motivele pentru care pot apărea în continuare disparități în România este existența unei diferențe în potențialul de inovare. Discrepanța dintre știința „centrală” și cea „periferică” nu scade pe plan global, ci dimpotrivă, iar diferențele între regiuni, în ce privește potențialul de inovație la nivelul întreprinderilor, sunt și ele destul de mari. În ambele cazuri, factorul „oraș mare” este crucial. Diferențele regionale între potențialul academic și propensiunea către inovație a mediului de afaceri sunt reflectate în diferențele între nivelul PIB-ului pe cap de locuitor în aceste regiuni, care au crescut în ultimul deceniu. O creștere economică rapidă în orașele mari (mai ales București, Fig. 5) duce la transformarea structurii lor economice dintr-una industrială către una orientată spre servicii, inclusiv servicii legate de

Sponsorizați dezvoltarea acolo unde are șanse, nu acolo unde am vrea noi să se producă

⁹ Exemplul tipic îl constituie un parc tehnologic construit într-un oraș de mărime mijlocie din nord-est, unde nu există un centru universitar destul de mare pentru a produce numărul necesar de specialiști.

economia bazată pe cunoaștere.

Dacă privim situația din alte țări mai puțin dezvoltate care au aderat de curând la UE – sau chiar din vechi state membre – putem anticipa următoarele:

- Regiunile care beneficiază deja de unul sau altul dintre scenariile de dezvoltare prezentate în Fig. 8 au un avantaj competitiv, care le va permite companiilor de acolo să profite de oportunitățile pieței unice europene.
- Acestea vor avea și capacitatea de a folosi mai bine finanțarea de la UE. Este important de reținut că acest lucru nu înseamnă neapărat că autoritățile locale din „Mezzogiorno românesc” nu se străduiesc în mod onest să-și promoveze comunitățile. Dimpotrivă, în acest moment nu se pot observa variații semnificative între regiuni în performanța administrativă, măsurată de exemplu prin nivelul de absorbție, iar stadiul pregătirii instituționale pentru Fondurile Structurale (proceduri, acreditare etc.) este relativ similar în toată țara. Argumentul nostru este acela că impactul final asupra societății, pe termen lung, va fi mai pronunțat în unele regiuni decât în altele, la efort administrativ egal, pur și simplu deoarece productivitatea capitalului investit e probabil să fie mai mică în zonele „Mezzogiorno”.

Deși aceste prognoze trebuie tratate ca atare, adică drept simple previziuni, ideea că sprijinul comunitar va contribui, cel puțin la fel de mult, la polarizare cât la egalizare pare plauzibilă. Așa cum am mai menționat, situația este destul de obișnuită și acceptată, dacă este satisfăcut criteriul Pareto (toată lumea să câștige în termeni absoluți). Această situație se regăsește în multe părți de lume, inclusiv în Europa Occidentală, unde diferențele între regiunile cele mai dezvoltate și cele mai puțin dezvoltate sunt pe alocuri în creștere. Deoarece economia în Europa liberalizată a devenit din ce în ce mai independentă de deciziile autorităților publice, mai ales când e vorba de cele sub-naționale, acestea pot influența în mai mică măsură distribuția spațială a dezvoltării. Politici regionale bine intenționate, dar fatalmente destul de ineficiente, puse în practică de UE sau de autoritățile naționale, au efecte limitate. Experiențele din toată lumea arată că nici măcar eforturile susținute și fondurile substanțiale

de la buget nu pot garanta dezvoltarea acolo unde aceasta „nu vrea să apară”.

Și totuși, ce pot face guvernele și autoritățile regionale pentru a sprijini creșterea economică, în afară de a ține pumnii strânși pentru ca unul dintre vectorii naturali de dezvoltare să acționeze și în zona lor? Există câteva lecții de învățat din experiența internațională, pe care autoritățile din România trebuie să le aibă în vedere.

Așa nu:

- Nu trebuie alocate programele de dezvoltare sectorială pe zone sau pe localități, formal sau informal, în încercarea de a le asigura o bucăciță tuturor. Schemele publice de creștere a competitivității trebuie concentrate asupra zonelor unde se generează realmente creștere economică, iar aceste nuclee de dezvoltare nu sunt distribuite egal în teritoriu.
- Nu trebuie investite prea multe fonduri în programe al căror impact este greu de măsurat, dar despre care există dovezi anecdotice că au efecte minime. Domenii „soft” și complexe, cum ar fi investițiile în dezvoltarea resurselor umane sau cercetare, trebuie abordate cu o atenție sporită. Trebuie luate numeroase precauții pentru a nu se arunca banii în instituții vechi și ineficiente, care produc rezultate îndoielnice, dar au o mare putere de lobby pentru resurse.
- Nu trebuie încercată imitarea unor "modele" prost înțelese și, finalmente, fictive. Discuția superficială despre „modelul irlandez” ar trebui să facă loc unei evaluări mai echilibrate a motivelor pentru care unele țări au beneficiat mai mult de pe urma aderării la UE decât altele. De exemplu, cât au fost de importante pentru Irlanda sistemul de învățământ performant pre-existent (pe care România nu-l are), diaspora vorbitoare de limba engleză, poziția geografică, dar mai ales politicile de reducere a impozitelor și bugete echilibrate urmărite consecvent de guvernele de la Dublin, politici care de fapt mergeau mai curând împotriva, nu în direcția consensului de opinie la Bruxelles. Se poate spune că aceste elemente au fost cele care au contribuit la creșterea economică spectaculoasă a țării, nu atât fondurile structurale ca atare. În afară de

politicile hotărâte pro-creștere, pentru care oricum vedem că România este atacată periodic de vechile state membre mai orientate social, nu este prea clar ce am putea copia noi, de fapt, din modelul irlandez.

- Nu trebuie să cădem în capcana unor mode intelectuale pasagere sau să ascultăm pledoariile diverselor grupuri ce își pledează propriul interes, care susțin "încurajarea" de către stat a unui sector economic sau altuia, pentru că acesta ar „reprezenta viitorul”. Între cele 293 de regiuni NUTS II existente în Europa astăzi, nu e aproape niciuna care să nu aibă între prioritățile sale strategice pe aceea de a deveni un important centru al industriei IT, de a face pionierat în *e-government* sau de a promova turismul (clasic, cultural, agro, eco etc.), pentru a valorifica „frumusețile unice și poziția geografică strategică”. În realitate, nimeni nu poate ști ce va fi în viitor și care din aceste domenii se va dovedi productiv și care o gaură neagră. Autoritățile publice pot grăbi dezvoltarea și modernizarea numai dacă încurajează: (i) activitățile economice cele mai eficiente, producătoare de profit adevărat, nu doar de planuri pe hârtie; și (ii) cercetarea fundamentală și aplicativă profesionistă, măsurată după standardele internaționale ale fiecărei profesii, nu după metode originale.

Așa da:

- Economia trebuie păstrată cât mai deschisă, cadrul macroeconomic favorabil afacerilor, iar fiscalitatea trebuie să fie una neutră față de toate activitățile economice. Încercarea de a identifica și promova "campioni" individuali nu este lipsită de costuri: dacă se dau facilități unui sector de activitate, asta se face pe costul celorlalte; dacă se instituie zone cu regim special mai favorabil, asta poate crea probleme în alte părți.
- Barierele administrative care mai pot exista încă în calea integrării marilor orașe ale României în rețelele internaționale și regionale trebuie înlăturate. Recentele scandaluri privind taxele de tranzit de la granițele României cu UE arată cum detalii birocratice minore pot produce efecte negative disproportionale. Bucureștiul ar trebui să devină centrul de afaceri și aeroportul preferat pentru circa 1,5-2 milioane de cetățeni din nordul Bulgariei, care sunt mai aproape de capitala României decât de Sofia, așa cum este, de exemplu, Viena pentru vestul Slovaciei. Ridicarea de obstacole administrative în calea acestei tendințe naturale nu are nici un sens.
- Investițiile publice importante trebuie să se facă cu cât mai puțin amestec politic, urmărind doar optimizarea raportului costuri-beneficii. De exemplu, cu aceleași costuri pentru buget, un program coerent de eliminare a punctelor de gâtuire a traficului – în special prin șosele de centură în jurul marilor orașe, drumuri paralele pentru pietoni și căruțe în sate etc. – poate genera mai multe beneficii pentru societate decât o autostradă în plus.
- Trebuie cântărite atent locul și motivele pentru care se fac anumite investiții. Infrastructura rurală nouă în zone care se depopulează rapid nu va inversa această tendință, deoarece tinerii vor continua să plece, mai ales dacă există un oraș mare la mai puțin de 100-150 km depărtare. Indiferent ce ar putea spune experții în dezvoltare, sau ce face Guvernul, peste 20 de ani România nu va mai putea avea 45% din populație în mediul rural și dependentă predominant de agricultură, pur și simplu pentru că nu există nici un alt stat din UE cu acest tip de structură socială.
- Trebuie să ne asigurăm că toți beneficiarii de investiții publice centrale și locale au motivația instituțională de a întreține corespunzător aceste investiții. Cu cât stocul de infrastructură publică în România va crește, cu atât vor urca și costurile de exploatare și întreținere a sa, iar fără o planificare atentă aceste costuri vor fi dificil de acoperit, mai ales în regiunile sărace. Deoarece UE nu acordă fonduri pentru astfel de activități, iar o lungă tradiție administrativă în România face să se treacă de regulă cu vederea costurile de întreținere, există un pericol mare de a ne trezi, din nou, cu catedrale dărăpănate în mijlocul deșertului.
- Trebuie creat urgent un centru național de expertiză și bune practici pentru proiectele de reabilitare urbană și regională, care reprezintă, probabil, cel mai complex tip de proiect eligibil pentru fondurile europene în acest

moment, presupunând o combinație de intervenții de tip legislativ, economic, social și urbanism. Când astfel de proiecte au succes, ele au de regulă un impact spectaculos asupra comunităților locale – mult mai mult decât o șosea nouă la care se taie panglica –, schimbând întreaga dinamică a dezvoltării locale și făcând din nou atractive părți din orașe sau regiuni prin reconversie postindustrială. Din păcate, în România expertiza este aproape nulă în realizarea de astfel de proiecte complicate, existând unul singur finalizat până acum, și acela destul de mic¹⁰. Adevăratul examen îl

va reprezenta gestionarea intervențiilor majore aflate acum în portofoliu, precum reabilitarea centrelor istorice ale Bucureștiului sau Brăilei, iar semnele în această direcție nu sunt deloc încurajatoare.

- În fine, trebuie păstrată în vizor dinamica generală a dezvoltării. Atâta vreme cât întreaga țară avansează, iar valul dezvoltării ridică toate bărcuțele, chiar dacă pe unele mai mult decât pe altele, nu sunt motive de panică. A fi un pic mai sărac nu înseamnă neapărat *Mezzogiorno*, dar a fi sărac și dependent de ajutoare, da. **S**

¹⁰ În Baia Mare. Sibiu, una dintre capitalele culturale europene în 2007, are o situație mai specială, iar experiența de aici este dificil de generalizat.

Energie

SECTOARELE ROMÂNEȘTI DE ELECTRICITATE ȘI GAZ INTRĂ ÎN UE

Suntem bine pregătiți instituțional, dar prea multe contracte se fac pe lângă noile reguli. Prețurile nu sunt excesiv de mari, dar consumăm încă prea mult

Cu puțin timp înainte de aderarea la UE în ianuarie 2007, România a fost zguduită de o serie de scandaluri legate de politica energetică națională, declanșate de privatizări netransparente, tranzacții dubioase și suspiciuni de manipulare a prețurilor. În ciuda atenției acordate de presă acestui subiect, puține lucruri au fost de fapt lămurite. E păcat că se întâmplă așa, pentru că, deși în rest România mai are mult de recuperat până să ajungă din urmă Europa, tocmai în sectorul energetic avem o șansă unică de-a ne face auziți și de a contribui la o politică a UE solidă și coerentă. Însă până să ajungem acolo, trebuie să evităm isteria și să înțelegem cum stăm în procesul de reformă a sectorului energetic și, dacă e cazul, ce greșeli s-au făcut pe parcurs. În al doilea rând, trebuie clarificat care sunt pașii ce trebuie urmați în viitorul apropiat. Deși opinia publică e foarte sensibilă la prețul gazului, iar contractele de electricitate indică faptul că încă mai există deficiențe instituționale, trebuie să depășim etapa abordărilor superficiale și să vedem ce e adevărat și ce nu în declarațiile făcute de cei implicați, precum și ce putem învăța pentru viitor din aceste experiențe.

1. Politica energetică în contextul UE

Europa se gândește la o politică energetică comună pentru a-și asigura sursele de energie, la prețuri competitive și suportabile pentru consumator, în condițiile în care inevitabil UE devine tot mai dependentă de import. O piață comună ar asigura o putere mai mare de negociere cu marii furnizori externi (vezi gazul rusesc); totodată, concurența internă ar duce la tarife care să reflecte

integral costurile și să stimuleze eficiența consumului. Teoretic, asta ar însemna pentru consumatori convergența prețurilor spre un nivel mai scăzut, și costuri similare pentru firmele care concurează pe Piața Unică. Dar în ciuda declarațiilor publice și încercărilor de reglementare, mai e mult până să se întâmple așa ceva. Iată de ce:

- În primul rând, există un grad ridicat de concentrare pe piața gazului și de electricitate. Trei producători de electricitate controlează jumătate din piața UE. Concentrarea pe piața gazului atinge 70%. Recent au avut loc câteva fuziuni controversate¹¹.
- În al doilea rând, Gazprom, adevărată armă de șantaj politic rusesc, a descoperit cât poate câștiga negociind cu fiecare țară în detrimentul celorlalte, în detrimentul Comisiei sau al SUA. În ultima vreme Gazprom discută separat cu membrii UE (începând cu Germania), făcându-le oferte aparent avantajoase, împotriva Comisiei Europene, care insistă pe liberalizarea pieței. Moscova știe să ofere momeli irezistibile favoriților

¹¹ (1) Gas Natural, principalul producător spaniol de gaz, a lansat în 2005 o ofertă ostilă de preluare a principalului producător spaniol de electricitate, Endesa. Oferta a fost contracarată cu succes de compania germană E.ON, dar acum Guvernul spaniol inițiază măsuri care întârzie finalizarea tranzacției. (2) Tot în 2005, monopolul gazului francez, GdF, și-a anunțat fuziunea cu Suez, companie franceză dominantă pe piața energetică belgiană. Inițiativa a aparținut Guvernului francez ca să contracareze preluarea ostilă de către ENEL a companiei Suez. (3) În 2002, E.ON a fuzionat cu Ruhrgas formând un gigant energetic.

săi, făcându-i să-și încalce angajamentele.

- În al treilea rând, statele mari din UE continuă să privească energia ca pe o chestiune de strategie și politică națională. Tentația e firească, întrucât energia e un sector vital oriunde; apoi, suportabilitatea prețurilor pentru consumatori este o chestiune sensibilă politic. Guvernele au prezentat scopul fuziunilor ca fiind protejarea interesului național (iar analiștii suspectează interese obscure în spatele acestor tranzacții). În plus, Franța și Germania nu sunt prea încântate de iminenta liberalizare a piețelor energiei. Economii lor se bazează pe companii energetice strâns legate de elitele politice naționale, iar liberalizarea amenință această relație confortabilă.
- În al patrulea rând, arhitectura sectorului energetic variază mult între membrii UE. Statele nordice și Marea Britanie au piețe foarte liberalizate, în timp ce în Franța sau Germania sectorul energetic e foarte centralizat. Directivele europene, nevoite să niveleze aceste diferențe, nu pot fi decât evazive, și se bazează mai curând pe regulile generale ale pieței interne. Mai mult, liberalizarea e dificil de transpus în practică și dintr-o mulțime de constrângeri fizice: rigiditatea specifică piețelor de energie și capacitatea limitată de interconectare, aceasta din urmă făcând ca statele UE să tranzacționeze între ele numai 10% din consumul total.

Judecând după ultimele evenimente, UE trebuie să-și elaboreze urgent o politică comună și să-și concentreze eforturile pentru a-și atinge obiectivele: securitate energetică; o rețea energetică funcțională pan-europeană; și reguli comune, aplicate unitar în toată Uniunea.

Dacă România reușește să-și folosească atuurile, să-și formuleze și să aplice o strategie consecventă pe termen lung, poate deveni un promotor regional pentru o politică energetică europeană coerentă. Deși în România sectoarele energiei sunt chiar performante, recente controversate mediatice privind câteva companii (Petrom, Turceni sau Rovinari) au pus sub semnul întrebării unele aspecte din sector. O parte din controversate au semnalat probleme serioase ce trebuie corectate în următoarele câteva luni – cum ar fi, de exemplu, evidentă pierdere a viziunii strategice sau lipsa transparenței în anumite tranzacții cu energie.

2. Sectoarele energiei electrice și gazului în România: cadru instituțional și reglementare

Structura sectorului energetic în România este în linii mari compatibilă cu cerințele UE și cu cele mai bune practici internaționale. Liberalizarea pieței românești de electricitate a fost până acum un succes remarcabil, în ciuda recentelor critici pripite din partea nespecialiștilor. Reforma a început abia acum opt ani, dar deja în 2004 ANRE (Agenția Națională de Reglementare în domeniul Energiei) devenise cea mai bună autoritate de reglementare pentru electricitate din Comunitatea Energetică din Sud-Estul Europei (SEEREM). În 2000, sectorul energetic producea un deficit cvasi-fiscal uriaș (5% din PIB) prin politici populiste de energie ieftină – tarife sub costuri și prețuri la gazul intern sub paritatea de import –, ca și prin slaba colectare a facturilor de electricitate, gaz și energie termică. Realist vorbind, progresul ultimilor cinci-șase ani este impresionant.

Azi, România este singura țară din regiune care are o piață pentru ziua următoare și o piață de echilibrare pentru electricitate¹². În 2008, OPCOM, piața angro de electricitate, poate deveni bursă regională de energie. OPCOM are o platformă nouă de tranzacționare, funcțională din iulie 2005. Piața pentru ziua următoare abia a atins 7%, dar media europeană este și mai mică, așa că OPCOM este printre cele mai bune burse de energie din regiune. Spre sfârșitul lui 2006, pe OPCOM s-a tranzacționat un procent mai mare din consumul net de electricitate decât pe bursa franceză de energie. Prețurile pe kilowatt la OPCOM sunt printre cele mai scăzute din Europa. Piața contractelor bilaterale tranzacționate pe OPCOM este de cca, 3%, ceea ce nu e rău pentru primul an.

Cu toate acestea, ne îngrijorează perspectivele de tranzacționare

România este mai pregătită decât s-ar putea crede pentru o liberalizare a pieței energetice...

¹² Furnizorii de electricitate operează în principal cu contracte pe termen lung. Pe lângă acestea, mai au posibilitatea de a tranzacționa energie pe termen scurt – de pe o zi pe alta (piața pentru ziua următoare, PZU). Pe PZU, la sfârșitul fiecărei zile, furnizorii trebuie să ofere informații despre energia pe care o vor livra a doua zi. Dacă apar abateri față de program, sunt penalizați. Suma penalităților e stabilită pe piața de echilibrare, ca o compensație pentru pierderile înregistrate de cumpărător.

Tab. 1. Indicatori de performanță a cadrului de reglementare; cele două agenții

	ANRE (electricity)	ANRGN (gas)
Coerența	Metodologii clare de licențiere și tarificare; <i>Influența politică este posibilă</i>	Idem
Independența	Venituri proprii din licențe; Sub autoritatea primului ministru; <i>Management schimbat pe criterii politice înainte de expirarea termenului legal</i>	Idem
Responsabilitatea	Sub primul ministru, raportează PM și ministrului Economiei; Deciziile pot fi contestate în contencios administrativ	Sub PM
Transparența	Se publică metodologiile, codul comercial, alte reglementări; Publică rapoarte de activitate	Idem
Predictibilitate	Responsabilitățile cresc gradual așa cum s-a agreat cu UE <i>Influența politică este posibilă</i>	Evoluția prețurilor la consumatorul final afectată de factori externi lui ANRGN – vezi cazul Petrom
Capacitate	Personal foarte calificat (economisti, ingineri), <i>dar recent personalul pleacă în sectorul privat</i> ; Capacitate de investigare / arbitraj dobândită recent; Capacitate parțială de supraveghere / monitorizare a pieței <i>Dificultăți de abordare a problemelor care necesită implicarea altor reglementatori (ex. ANRGN);</i> A beneficiat de asistență tehnică de la EU / IFI	Idem

transparentă pe OPCOM în viitor. Un ordin al ministrului Economiei din primăvara lui 2006 impunea ca de la sfârșitul anului toate companiile cu capital majoritar de stat să tranzacționeze electricitate prin contracte bilaterale negociate numai pe OPCOM.

...dar derapaje sunt încă posibile având în vedere populismul și deciziile pripite

Ordinul a fost abrogat în decembrie fără explicații convingătoare și contractele negociate anterior de Electrica au fost prelungite cu câteva luni. Deoarece această decizie pune în pericol transparența tranzacțiilor și concurența

corectă, ministerul trebuie să explice decizia de abrogare; dacă nu există motive bine justificate, ordinul vechi ar trebui repus în vigoare cât de curând posibil.

Compatibilitatea cu principiile generale ale UE privind energia. Directivele UE în termeni evazivi permit fiecărui stat să-și creeze structurile instituționale așa cum găsește de cuviință, câtă vreme sunt urmate unele principii clare.

I. „Separarea activităților integrate”. În România, ambele sectoare – al electricității și al gazului natural – și-au

separat activitățile integrate vertical (și orizontal). Activitățile s-au spart în monopoluri naturale reglementate (ca transportul) și entități competitive (ca generarea). Separarea activităților elimină posibile conflicte de interes, cum ar fi acela care ar putea să apară atunci când un producător controlează accesul la rețeaua de transport și nu le vă doie concurenților s-o folosească.

II. Eligibilitatea consumatorilor.

Deschiderea piețelor românești de electricitate și gaz este de 100% pentru consumatorii industriali, din ianuarie 2007, și 100% pentru gospodării, din iulie 2007. Consumatorii pot să-și aleagă furnizorul pe o piață concurențială. Prețurile la gaz sunt programate (în prezent) să atingă paritatea prețurilor de import până la sfârșitul lui 2008, câteva luni după liberalizarea completă a pieței.

III. Cadrul de reglementare. Cele două agenții de reglementare (ANRE pentru electricitate, ANRGN pentru gaz) sunt destul de performante, iar pentru cele câteva chestiuni ce mai trebuie rezolvate există un plan cu termene clare (de exemplu, câteva aspecte minore de

tarifare pentru ANRGN). Tabelul de mai jos cuprinde indicatorii de performanță a unei autorități de reglementare. Totuși, eficacitatea reglementării depinde nu numai de structura autorității, ci și de factori precum: justiție, drepturi de proprietate, statul de drept în general.

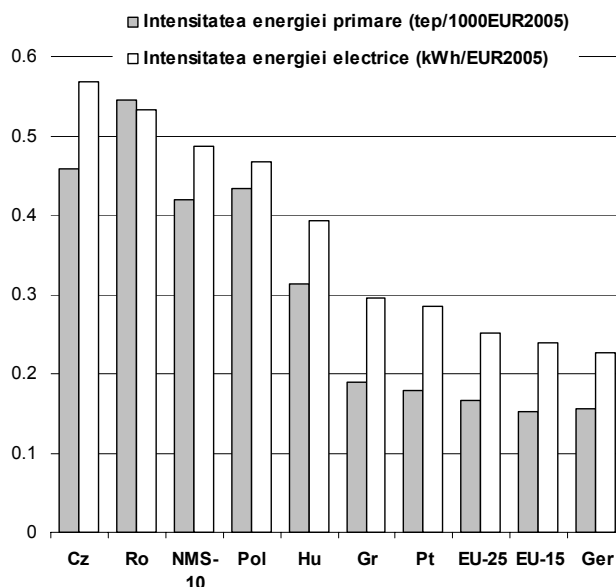
3. Strategiile energetice ale României

În negocierile cu UE, România a elaborat o Foaie de parcurs pentru energie, pentru perioada 2003-2015. Documentul este cuprinzător, coerent, iar la momentul elaborării a fost discutat cu UE și Instituțiile Financiare Internaționale (IFI). De atunci însă, Ministerul Economiei și Comerțului (MEC) nu a publicat nici un raport de implementare și nici o versiune actualizată a strategiei, fapt imperios necesar, deoarece condițiile de piață s-au schimbat dramatic din 2003: astfel, prețurile la gaz și petrol au crescut, ceea ce poate foarte bine să fi condus la îmbunătățirea situației financiare a unor termocentrale care înregistrau pierderi și astfel să le fi crescut șansele de supraviețuire. Foaia de parcurs trebuie revizuită urgent, pentru a surprinde ultimele evoluții, și în același timp trebuie inițiate discuții transparente pentru a face publicul conștient de importanța și direcțiile strategiei energetice românești. Câteva vorbe aruncate de președinte, cum că ne vom reorienta către cărbune și energie nucleară, nu sunt suficiente, dacă vrem ca procesul de elaborare a politicii energetice să fie unul democratic.

În octombrie 2006, MEC a postat pe website -pentru dezbatere- un proiect de politică energetică pentru 2006-2009. O lună mai târziu, scandalul cu Petrom a făcut ca Consiliul Suprem de Apărare a Țării (CSAT) să examineze strategiile energetice și să se intereseze dacă e posibilă renegocierea contractelor de privatizare încheiate. Orice intenție de renegociere trebuie însă bine gândită și cu referire la costuri, riscuri și beneficii. Nu poți renegocia de unul singur; dacă Guvernul vrea să mai obțină niște avantaje în plus prin renegocierea unor clauze, investitorul privat trebuie să primească și el ceva în schimb. În plus, dacă autoritățile române iau decizii arbitrare, investitorii privați se pot speria și chiar retrage. Apoi, nu suntem prea convingși că CSAT e cea mai potrivită instituție pentru a analiza detaliile strategiei energetice naționale dincolo de linia generală, strategică.

Procesul de privatizare poate fi de asemenea serios periclitat de jongleria cu *autoritățile de privatizare*. Privatizările în energie nu se fac de dragul de-a câștiga rapid bani în buzunarul public: companiile privatizate sunt în continuare actori în politica energetică și Guvernul trebuie să păstreze suficiente pârghii pentru influențarea investitorilor. În plus, pentru public e un semnal negativ trecerea bruscă a privatizării la altă autoritate (de la unitatea specializată OPSPI din cadrul MEC la agenția generală de privatizare AVAS), fără să se ia în calcul, în mod serios, consecințele. Publicul va ajunge să creadă că privatizările și politica energetică sunt mijloace de reglare a conturilor între diversele grupări politice.

Fig. 1. Intensitatea energiei primare și a consumului de electricitate, 2005

În România, consumul de energie primară pe cap de locuitor abia ajunge la jumătate din media UE-25. Cu toate acestea, intensitatea energetică în România (mult mai mare decât în UE) indică un grad scăzut de restructurare a întreprinderilor. Industria românească se bazează încă pe fabrici energofage și subvenții indirecte prin materii prime la prețuri sub nivelul pieței. Potențialul de economisire a energiei este per total de 25-50% pentru consumatorii rezidențiali și 17% pentru industrie (estimări MEC). Consumul de energie raportat la PIB va scădea odată cu restructurarea economiei: închideri de mine, creșterea serviciilor ca pondere în PIB. Guvernul trebuie să elaboreze cât de curând un

plan de creștere a eficienței energetice, cu măsuri și termene concrete.

4. Sectorul gazului în România. Teme-cheie dezbătute recent

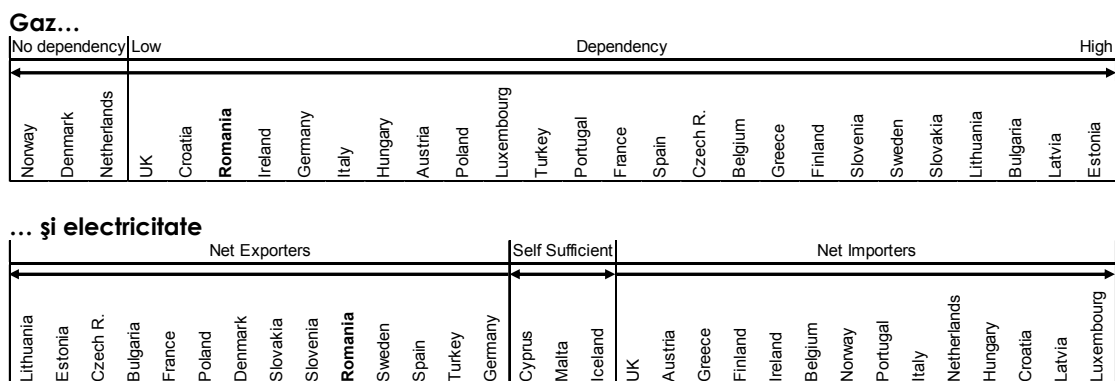
România importă cca 33% din gazul pe care îl consumă, dar această pondere va crește constant pe măsură ce scad rezervele proprii (în 2015, dependența de import va fi de cca 38%).

România practică astăzi cele mai mici prețuri din UE la gaz pentru consumatorii rezidențiali, cu excepția Letoniei și Bulgariei. Prețul gazului e o medie ponderată între prețurile gazului intern și de import. Guvernul mai poate controla parțial componenta internă (acum în principal prin compania de stat Romgaz). Pentru a rezolva problema suportabilității, statul e foarte tentat să "manipuleze" prețul la consumator prin scăderea prețurilor Romgaz (ca și la Petrom, înainte de privatizare).

grupul OMV) a hotărât să-și crească prețul de producție. Distribuitorii de gaz s-au plâns public că prețul maxim, reglementat de ANRGN, la care își puteau factura clienții, nu le acoperă costurile justificate cu gazul. În cele din urmă, Petrom a acceptat un preț mai mic (135 USD) decât solicitase inițial, iar această concesie s-a datorat reprezentanților MEC din Consiliul de Administrație al Petrom. ANRGN a aprobat pentru noiembrie o creștere cu 8,5% a prețului către consumatorii finali. Apoi ANRGN, acuzând incertitudinea cu privire la politica energetică, și-a declinat în mod public capacitatea de a-și actualiza programul de aliniere a prețurilor interne la prețurile de import, până la sfârșitul anului 2008.

Scandalul a ridicat semne de întrebare cu privire la modul în care a avut loc privatizarea Petrom, ce scrie în clauzele contractuale, și în ce măsură autoritățile care fac politica energetică mai au control asupra a ceea ce se întâmplă în

Fig. 2. Dependența energetică în Europa, Eurostat 2004

Paritatea prețului la import a fost inițial o condiție FMI, și apoi preluată de UE ca și condiție de negociere cu Guvernul. FMI dorea să convingă România să ofere stimulente investitorilor privați pentru ca aceștia să continue explorarea de noi rezerve; se încerca și restructurarea industriei. Deși tarifele Romgaz acoperă costurile operaționale și amortizările, totuși nu fac rentabilă exploatarea de noi zăcăminte.

5. Cazuri controversate: scandalul PETROM

Un scandal recent a pus sub semnul întrebării soliditatea structurii instituționale a sectorului gazului, strategia de privatizare și rațiunea parității prețurilor la import atunci când există un singur furnizor extern. În toamna lui 2006, Petrom (companie din

sector. Privind partea bună, după scandal Guvernul în sfârșit a publicat contractele de privatizare. Contractul de privatizare nu face în realitate nici o referire la prețurile pe care Petrom le poate cere pentru producția proprie, întrucât acestea sunt determinate de piață¹³.

După cum s-au desfășurat lucrurile e clar că MEC mai poate influența politica de prețuri a Petrom prin reprezentanții săi în Consiliul de Administrație. ANRGN avea mâinile legate în acest caz, deoarece nu reglementează prețurile producătorilor. Scandalul era de fapt inevitabil și s-ar fi

¹³ Un alt mit spulberat prin publicarea contractului era acela cum că redevențele de care ar fi beneficiat OMV ar fi fost mult mai favorabile decât permite Legea Petrolului – s-a văzut însă că OMV are de plată fix aceleași procente ca în Lege.

putut produce oricând până se atinge paritatea prețurilor la import. Nici o intervenție a Guvernului, în afară de naționalizare, nu ar fi putut să elimine riscul unui astfel de scandal.

De fapt, în ciuda isteriei publice, privatizarea Petrom este o poveste de succes și o afacere excelentă pentru banul public. Pe lângă veniturile din privatizare, și impozitele și redevențele mult mai mari decât pe vremea când era companie de stat, planurile de investiții ale Petrom de 3 miliarde de euro fac ca acțiunile deținute acum de stat să fie mai valoroase decât totalul activului net al Petrom înainte de privatizare.

De aceea, nu vedem nici o rațiune strategică pentru care producția de gaz și petrol ar trebui să rămână la stat. Problemele apar tocmai pentru că sectorul gazului în România nu funcționează chiar după regulile economiei de piață. Cei ce spun că Romgaz trebuie să rămână la stat își argumentează poziția prin teama că prețul ar putea crește mult peste limita suportabilității consumatorului, din cauza dependenței de Gazprom. Cu toate acestea, gazul intern ieftin nu e o soluție, deoarece:

- Pe termen lung, ar avea efectul pervers de a face piața și mai sensibilă la toanele politicilor Gazprom;
- Prețul e un semnal pentru deciziile economice ale consumatorului. Ca un exemplu, prețurile scăzute la gaz și lipsa de voință a Guvernului de a aplica o strategie coerentă de termoficare, concepută cu mulți ani în

urmă, au distorsionat grosolan piața energiei termice în regim centralizat (ETC) – vezi caseta.

- Gospodăriile cu venituri mici ar trebui subvenționate direct. Prețurile mici la gaz ar subvenționa fără discriminare întreaga economie, inclusiv industria falimentară.

6. Și o altă controversă: ce e de făcut în legătură cu Gazprom?

O discuție fără sfârșit e aceea că acum Gazprom are o putere de monopol asupra importurilor noastre de gaz. Gazprom are reputația de a fi mai curând un instrument politic decât o afacere de tip capitalist. E adevărat că Gazprom e singurul nostru furnizor extern de gaz, că cele două companii din România, care se ocupă cu importurile de gaz sunt controlate de Wintershall, un joint venture între Gazprom și firma germană BASF (în fapt, controlată comercial tot de Gazprom). Gazprom și-a anunțat public interesul pentru Romgaz, în caz că acesta va fi scos la privatizare.

Privatizarea Petrom a fost o afacere bună pentru stat; vandalizarea resurselor interne de gaz printr-o politică a prețurilor scăzute, nu

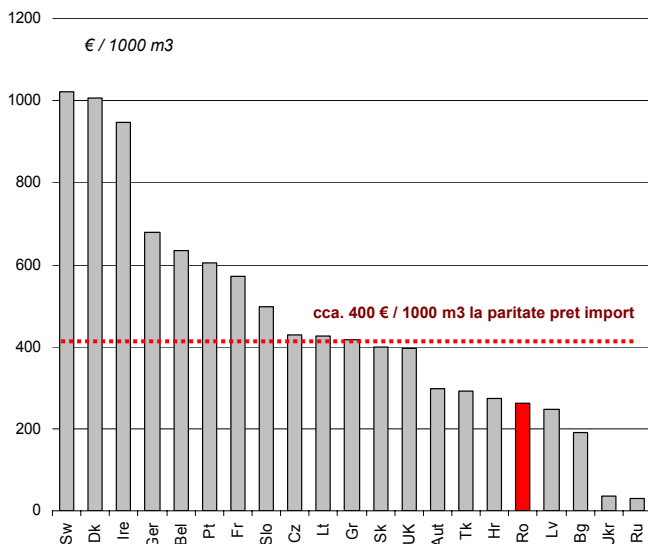
Totuși nu suntem chiar atât de captivi pe cât am părea. Vestea bună e că gazul natural și petrolul sunt destul de substituibile, iar pentru petrol există o concurență mai diversificată. Deci Gazprom nu poate pune chiar un preț exagerat de mare pentru gazul pe care îl importă România. Pe plan mondial, din

Distorsiuni în sistemul centralizat de termoficare (ETC)

Până de curând, consumatorii rezidențiali ETC în România nu puteau să-și controleze consumul de căldură și nici prețul plătit (existau contoare doar pe scara de bloc, iar temperatura în apartament se regla deschizând geamul). Pentru ca prețurile să fie suportabile, consumatorii plăteau un preț național de referință, mult sub costuri, producătorii fiind subvenționați direct de buget (de stat și locale). Chiar și-așa, ETC era scumpă pentru majoritatea consumatorilor. Gazul era mai ieftin și, în plus, îți puteai regla după buzunar cantitatea de gaz consumată prin sistemul de centrală proprie. Mulți consumatori au trecut de la ETC la încălzirea pe gaz. ETC e de fapt mai ieftină și mai eficientă energetic, dacă consumatorul își poate regla consumul. Printr-o strategie coerentă, producătorii ETC ar putea fi redimensionați după consum și eficientizați. În lipsa acesteia, producătorii nu s-au reformat; mulți dintre ei funcționând pe gaz, au acum nevoie de subvenții și mai mari, iar consumatorii care au trecut pe gaz sunt și mai afectați de creșterea prețurilor la gaz. Guvernul nu a evaluat impactul total al acestei politici greșite, și nici costurile legate direct de prețul prea redus la gaz. Pentru a da o idee de magnitudinea probabilă a distorsiunilor, subvențiile directe către producătorii ETC erau în jur de 300 mil USD numai în 2003. Într-un municipiu, un producător ETC a fost modernizat, dar până la finalizarea lucrărilor întregul oraș se deconectase de la ETC și probabil marea majoritate a consumatorilor trecuseră pe gaz. Abia în primăvara lui 2006 s-a aprobat strategia de termoficare, deși măsurile fuseseră recomandate în mod repetat de IFI și studii finanțate UE, încă de acum patru ani. Guvernul trebuie să evalueze consecințele și să folosească rezultatele pentru a convinge publicul de necesitatea creșterii prețurilor la gaz.

cauza substituției, prețul la gaz urmează prețul petrolului, la o distanță de șase luni. După o perioadă de prețuri ridicate (70 USD acum câteva luni), petrolul costă acum cca 54-55 USD barilul și e în scădere, așa că ne putem aștepta să scadă și prețul gazului importat (în realitate, prețurile de import chiar au scăzut cu 12 USD în ianuarie, iar prețul la consumatorul final, cu 3-5%). Ca o paranteză, dacă prețurile ar fi ajuns la paritatea de import în octombrie, când prețul Gazprom atinsese nivelul maxim de 315 USD, România tot ar fi avut prețuri pentru consumatorii finali comparabile cu celelalte țări din Europa de Est.

Fig. 3. Prețul mediu al gazului la consumatori casnici, T4 2006

Pentru a evita dependența exagerată de Gazprom, există diverse soluții:

- Pe termen lung, diversificarea surselor de gaz, precum conducta Nabucco pentru acces la gazul din zona Mării Caspice. Finalizarea proiectului va dura mulți ani și necesită coordonarea mai multor guverne. Totuși, câtă vreme consumul de gaz nu poate scădea la fel de rapid ca rezervele interne, este probabil singura soluție pe termen lung;
- Reducerea consumului prin eficientizare (lucru practic imposibil dacă prețurile sunt prea scăzute);
- Creșterea producției interne, creșterea prețurilor făcând profitabilă exploatarea unor noi rezerve.

Temerile menționate nu au o bază suficient de solidă pentru a justifica păstrarea Romgaz la stat. Un investitor privat ar avea interes să continue explorarea și să-și

crească eficiența, așa cum vedem la Petrom, care intenționează să investească 1,5 miliarde euro în exploatarea de noi zăcăminte. Strategia de privatizare Romgaz va trebui să analizeze opțiunile de privatizare – investitor strategic sau altă metodă – și să propună varianta optimă.

Pe termen lung, România trebuie să devină un susținător activ al politicii energetice comune a UE. Astfel, în sectorul gazului România trebuie să susțină consecvent celelalte state membre, ca acestea să-și diversifice sursele de energie. Pe lângă proiectul Nabucco, în care România are de câștigat direct, ar trebui să susținem și proiecte de genul conductei Arad-Szeged (prin care țările din vest s-ar putea conecta la conducta Nabucco reducându-și dependența de gazul rusesc) sau Constanța-Trieste (prin care petrolul din zona Mării Caspice ar deveni accesibil țărilor din vest).

7. Sectorul energiei electrice în România: teme-cheie discutate recent

România este astăzi exportator net de electricitate, dispune de capacități de generare diversificate, iar prețurile pentru consumatorii finali sunt încă sub media UE. Prețul la electricitate va trebui să crească din cauza necesarului de investiții în capacitățile de generare și transport: 3,6 miliarde de euro numai în 2006-2009, la care se adaugă o bună parte din cei 1 miliard de euro pentru mediu, în sectorul gazului și electricității. Incluziunea acestor costuri în tarife ar conduce la creșterea prețurilor cu cca 15-20%. Față de această estimare, prețurile ar putea fi (a) mai mici, dacă se stimulează eficiența în generare, sau (b) mai mari, dacă România va trebui să-și închidă capacități de generare pentru a îndeplini cerințele de mediu ale UE.

Dacă urmăm **scenariul (a)**, diversificarea generării și creșterea concurenței reduc nevoia de reglementare și sunt avantajoase pentru consumatori. În orice țară, capacitățile de generare variază semnificativ ca structuri de cost și metode de producție. De exemplu, în România, tarifele pentru energia hidro acoperă costurile operaționale, amortizarea, rețehnologizarea și parțial costurile investițiilor viitoare. Totuși, tarifele hidro sunt mult mai scăzute decât ale unor generatori termo. Pentru a acoperi consumul (în România, hidro acoperă maxim 30%) și a reduce riscurile (seceta), o

centrală hidro ieftină și una scumpă pe cărbune trebuie câteodată să conviețuiască pe aceeași piață. Într-o piață de electricitate funcțională, concurența ia naștere în mod firesc nu neapărat între centrale ieftine și scumpe, ci mai curând între companii cu structuri de cost destul de apropiate. Astfel apare o piață ce oferă stimulente de eficientizare, iar consumatorii beneficiază de curent ieftin și sigur. De aceea, în multe țări din UE, companiile din generare (sau intermediarii) oferă electricitate produsă de un mix de centrale cu costuri și tehnologii diferite (vezi compania franceză EDF, cea cehă CEZ).

Separarea centralelor termice, hidro și nucleare în companii distincte, ca în România, e neobișnuită. Dacă toate cele trei tipuri de centrale ar fi scoase la privatizare, sectorul privat ar construi firesc un mix de generare pentru a-și diversifica riscurile. Privatații pot fie să investească direct în centrale de tipuri diferite, fie să cumpere și să revândă (ca intermediari) electricitate de la un mix de centrale. În plus, investitorul privat ar fi interesat de închiderea capacităților de generare neperformante. Statul poate să păstreze un număr de capacități de generare de interes strategic bine justificat, ca Porțile de Fier pentru hidro. Într-o situație de criză poate să și asigure o sursă de ultimă instanță pentru consumatori.

Pe **scenariul (b)**, angajamentele asumate față de UE necesită re tehnologizarea sau închiderea centralelor termo foarte poluante, până în 2008-2013. Asta necesită o bună planificare și investiții ce pot fi făcute cel mai bine de sectorul privat. Majoritatea centralelor termo depășesc limita maximă de poluare; închiderea lor ar face România importator net de energie electrică.

În legătură cu cadrul instituțional, ca și în cazul gazului, relatările presei despre contracte dubioase au pus în lumină punctele slabe ale sistemului.

Vânzarea de electricitate de la Turceni și Rovinari. În vara lui 2006 s-a scris mult despre intermediari privați care au cumpărat energie ieftină de la centralele pe lignit Turceni și Rovinari, deținute de stat, și au vândut-o companiei de stat Electrica la prețuri mult mai mari. Acest fapt a inflammat dezbateră cu privire la cadrul instituțional care să evite astfel de afaceri dubioase.

În linii mari, piața de electricitate din România se bazează pe patru tipuri de

acorduri de vânzare-cumpărare: contracte bilaterale negociate; contracte bilaterale reglementate; tranzacții pe piața pentru ziua următoare și tranzacții pe piața de echilibrare. Ultimele două tipuri sunt transparente și se realizează pe bursa de electricitate. Contractele bilaterale reglementate au prețuri stabilite de ANRE.

Tab. 3. Prețurile energiei electrice pentru consumatorii rezidențiali și industriali în Europa

Prețul mediu al electricității pe kWh			
Rezidențiali, toate taxele		Industrie, toate taxele fara TVA	
UE-25	14.16	UE-25	8.65
UE-15	14.44	UE-15	8.78
Lituania	7.18	Lituania	4.98
Estonia	7.31	Estonia	5.11
Cehia	9.85	Polonia	6.33
Romania	10.23	Slovenia	6.51
Slovenia	10.49	Romania	7.04
Ungaria	10.75	Cehia	7.31
Polonia	11.90	Ungaria	7.61
Slovacia	14.48	Slovacia	7.73
Spania	11.47	Franta	5.78
Franta	12.05	Spania	7.57
Austria	13.40	Austria	8.63
Germania	18.32	Germania	9.94
Italia	21.08	Italia	12.98

Probleme apar la unele contracte bilaterale negociate, încheiate între producători și furnizori (intermediari) sau consumatori eligibili, în termeni stabiliți de comun acord. Când unul dintre participanți e firmă de stat, apar riscuri de corupție sau ineficiență; asta, deoarece managementul poate fi mai interesat de comisioane decât de profitabilitatea companiei. În prezent, cam o treime din consumul total trece prin astfel de contracte, din care mai puțin de 10% se încheie în termeni și prețuri transparente. Așa stând lucrurile, ele sunt o distorsiune importantă pe piața totală de electricitate și au devenit recent o sursă tot mai frecventă de scandaluri, prin suspiciunea de corupție și câștiguri ilegale. Soluția optimă ar fi ca tranzacțiile să fie încheiate pe bursa de energie, supuse testului liberei concurențe, iar compania de stat ar fi forțată să aleagă cea mai bună variantă de pe piață. Ca alternativă, în caz că acest lucru nu e posibil (deși nu vedem de ce n-ar fi, mai ales că ordinul de ministru abrogat despre care am vorbit, tocmai asta făcea),

Contractele negociate bilaterale ar trebui transparentizate; ideal, aceste schimburi ar trebui realizate pe bursă

tranzacțiile ar trebui măcar să fie supravegheate de un terț independent (de exemplu ANRE în cooperare cu Consiliul Concurenței).

8. Concluzii și recomandări

România are un sector energetic destul de puternic, cu un cadru instituțional și reglementare solide, dar aspectele rămase ridică mai multe probleme și trebuie abordate prompt și responsabil:

- Trebuie adoptate **strategii coerente, stabile, previzibile**. Strategiile trebuie corelate cu alte sectoare (termoficare; restructurarea sectorului minier; un plan concret de creștere a eficienței energetice care încă nu există). Strategiile trebuie să fie și compatibile cu ce s-a negociat cu UE (foaia de parcurs, liberalizarea, paritatea prețurilor la import pentru gaz, mediu). Altminteri, România riscă să devină și mai dependentă de importurile de energie.
- Foaia de parcurs trebuie **reevaluată periodic** pentru că unele aspecte fundamentale de piață se modifică (creșterea prețurilor la gaz, politicile Gazprom). Această reevaluare trebuie neapărat coordonată cu UE.
- **Privatizarea** este vitală atât în sectorul electricității (generare termo, hidro și nucleară), cât și al gazului, pentru a acoperi investițiile și spori eficiența. Joaca cu contractele de privatizare încheiate; plimbarea atribuțiilor legate de privatizare de la o instituție la alta; afirmațiile publice contradictorii afectează serios credibilitatea politicii românești de privatizare în energie.
- Politicile, strategiile, rapoartele intermediare de implementare și contractele de privatizare trebuie să fie **publice și transparente**. Guvernul trebuie să ajungă încă de la început la o înțelegere cu investitorii pentru publicarea contractelor de privatizare.
- Tranzacțiile de energie, **în care una dintre părți este statul, trebuie să fie transparente și pe criteriile de piață**. Acest lucru s-ar face cel mai bine prin negocierea contractelor pe piața liberă (negocieri bilaterale pe OPCOM). Ca alternativă, nerecomandată, tranzacțiile ar putea fi supravegheate de un terț independent (ANRE și Consiliul Concurenței). MEC trebuie să justifice urgent abrogarea ordinului prin care contractele de energie ale companiilor de stat ar fi trebuit negociate pe bursă de la sfârșitul lui 2006; altminteri, ordinul ar trebui să reintre în vigoare cât de curând posibil.
- Politicile trebuie să fie compatibile cu obiectivul ca România să devină un **actor-cheie** în regiune (UE / SEEREM). România trebuie neapărat să-și respecte angajamentele, ca partener de încredere, pentru a da un semnal politic puternic pentru celelalte țări.

O strategie pe termen lung (2015 și mai departe) ar trebui să se bazeze pe următoarele:

- România se poate afirma ca actor-cheie pe piața energetică UE și nu ar trebui să se resemneze cu mai puțin. Pentru aceasta, s-ar putea alia cu Polonia și Țările Baltice, țări care au văzut riscurile expunerii la monopolul rusesc asupra importurilor de energie. UE nu are altă șansă decât să acționeze unitar în fața Gazprom, făcând compania rusească la fel de dependentă de UE pe cât este și UE de ea, și având astfel un atu în plus în negociere.
- România poate împinge la acțiune alte state membre UE dacă poate veni cu un plan concret de diversificare a surselor de energie pentru UE (conducta de petrol Constanța-Trieste sau cea de gaz Arad-Szeged). **S**

Resurse umane

LISABONA, BOLOGNA ȘI FABRICA AUTOHTONĂ DE MEDIOCRITATE

Educația și cercetarea din România cultivă mediocritatea și corupția, descurajând performanța; fondurile sporite sau "procesul Bologna" nu vor rezolva problema

Această secțiune a raportului se ocupă de sistemul educațional românesc în cadrul mai larg al obiectivelor *Summit*-ului de la Lisabona. Scopul acestui raport nu este să intre în detaliile organizării și reformelor sistemului educațional, ci, mai degrabă, să pledeze pentru o politică mai realistă în acest domeniu, în loc să fie adoptate orbește recomandări europene care nu se sprijină pe realitatea românească.

1. Contextul european

În ultimii ani, o fantomă a bântuit dezbaterile cu privire la dezvoltarea economică: aceea a educației. Dacă iluminiștii credeau că săracii pot ajunge la libertate și civilizație prin învățatură, iar Națiunile Unite consideră educația ca fiind sursa primară a prosperității atât pentru oameni, cât și pentru țări, în Europa de astăzi mulți specialiști în politici publice sunt de părere că educația deține cheia competitivității economice în era globalizării. În timp ce corelația între dezvoltarea pe termen lung a unei țări și capitalul uman este de necontestat, cea dintre educație și creșterea economică este mult mai complexă și mai ambiguă. De fapt, așa cum ne arată un excelent studiu¹⁴, o extindere a școlarizării, fie prin creșterea cifrelor populației școlare, fie prin prelungirea anilor de studiu, nu oferă garanția creșterii economice. Dezvoltarea este în continuare stânjenită de factori

care anulează rolul educației, precum corupția și incapacitatea statului de drept.

Rolul central conferit educației și învățământului, cu ocazia dezbaterilor privind creșterea economică și competitivitatea europeană, a stat de la bun început sub semnul unei oarecare ambiguități. Declarația de la Bologna din 1999 a produs un plan de convergență pentru universitățile europene, plan pe care țările au început să îl aplice pe bază voluntară. Motivația în sprijinul Declarației a fost că prin implementarea recomandărilor stipulate în document, UE va reduce diferența față de Statele Unite în ceea ce privește performanța. Programul de acțiune expus în Declarație presupunea crearea unui spațiu european pentru învățământ superior, în scopul de a spori capacitatea indivizilor să ocupe un loc de muncă, de a mări mobilitatea studenților și a cadrelor didactice și de a crește competitivitatea internațională a învățământului superior european, prin intermediul următoarelor obiective specifice:

- adoptarea unui cadru comun pentru diplome comprehensive și comparabile;
- introducerea în toate țările a nivelurilor universitar și postuniversitar, în care prima diplomă se obține după cel puțin 3 ani și este luată în considerare pe piața muncii;
- sisteme de credit compatibile - ECTS, acoperind și formarea educațională de tip continuu;

¹⁴ Easterly, William, „Educated for what?” în *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, The MIT Press, 2002.

- dimensiune europeană în asigurarea calității cu criterii și metode comparabile;
- eliminarea ultimelor obstacole în privința mobilității studenților (stagii sau absolvenți ai facultăților) și a profesorilor (inclusând cercetătorii și administratorii instituțiilor de învățământ superior).

La Summit-ul de la Lisabona din martie 2000, șefii de guverne europeni s-au angajat să realizeze până în 2010 obiectivul de a face din Uniunea Europeană cea mai dinamică economie în domeniul cunoașterii. De data aceasta, abordarea a fost cu mult mai complexă și nuanțată, punându-se în discuție economia bazată pe cunoaștere, în întregul ei. Spre deosebire de Declarația de la Bologna, adoptată pe scară mai largă decât se prognozase inițial, mai multe țări exprimându-și opțiunea favorabilă, agenda ambițioasă a întrunirii de la Lisabona a avut nevoie de o relansare la Consiliul European din primăvara anului 2005.

Unele dintre programele naționale ale țărilor întrunite la Lisabona au fost primite cu critici severe pentru lipsa lor de viziune și de curaj în a se angaja pe o cale nouă. Doar obiectivele simple, precum acela ca statele membre să asigure acces la Internet în școli până la sfârșitul anului 2001,

au fost îndeplinite în largă măsură. Piața muncii, incluzând aici sectorul crucial al cercetării și al educației, nu a devenit încă suficient de flexibilă în spațiul UE. Cei mai buni cercetători europeni continuă să fugă în Statele Unite. Țările care au luat Declarația de la Bologna *ad litteram* – este cazul Italiei – și au

considerat că dacă se apropie de numărul de studenți înscriși în învățământul terțiar din SUA, asta va determina o apropiere de performanțele economice ale Statelor Unite, au provocat de fapt o implozie a sistemului lor de învățământ superior. Au apărut peste noapte noi programe și ramuri universitare, standardele s-au prăbușit și efectul asupra celei mai serioase probleme a Europei, șomajul în rândul tinerilor, nu s-a manifestat. Economia americană a continuat să crească mai repede decât cea europeană, fără a mai menționa și ratele semnificative de

creștere realizate de țări precum China, India și, mai recent, Rusia și Japonia.

Realizările țărilor asiatice în domeniul educației și învățământului demonstrează că problema competiției nu se mai pune doar între Europa și Statele Unite. În prezent există două centre care evaluează universitățile pe o bază sistematică la nivel global. Universitatea Jiaotong din Shanghai publică un top cu primele 500 de universități din lume. Iar „Suplimentul Educațional” al ziarului *The Times* din Marea Britanie publică o listă cu primele 200 de universități. Deși există unele diferențe între aceste două clasamente privind poziția anumitor universități, ele raportează același rezultat referitor la competitivitatea universităților europene. Clasamentul Jiaotong din Shanghai din 2005 include în topul global al primelor 50, 37 de universități americane, 5 din Marea Britanie și doar 4 din restul Europei. *Times* listează 20 din primele 50 de universități ca fiind în Statele Unite, 8 în Marea Britanie și 5 în restul Europei. În ultimul clasament apar mai multe universități din Australia în top 50 decât din tot continentul european.

Declarația de la Bologna a fost adoptată de un mare număr de țări și actualmente între universitățile europene există o cooperare mai strânsă decât a fost vreodată, cu excepția, poate, a Evului Mediu. Cu toate acestea, cu foarte puține excepții notabile, nu a fost înregistrată nici o schimbare în finanțarea și administrarea universităților europene, care rămân în sectorul public, cu un sprijin privat nesemnificativ. Parteneriatul public-privat în materie de educație rămâne o excepție. Investițiile în cercetare și dezvoltare din Europa sunt tot în urma celor din Statele Unite, și rolul acestor sectoare în industrie nu e încă sută la sută la fel de important ca în America. În acest context, Comisia Europeană a adoptat la 20 aprilie 2005 o Comunicare prin care recunoaște rolul esențial al educației și al cercetării în societatea actuală, și prin care solicită universităților să contribuie cu tot potențialul de care dispun la implementarea Strategiei Lisabona.

Această sumară trecere în revistă dezvăluie totuși ceva din sursa ambiguității care se află la originea ultimului val de reforme ce au avut loc în Europa, în privința învățământului superior. Conștientizarea scăderii performanței din învățământ și reînsoțirea dezbatelor privind standardele universale de calitate constituie, evident, un rezultat pozitiv. În schimb, presupuziții de genul că unii

Românii inspiră teamă europenilor fiind priviți ca hackeri redutabili. Dar europenii nu pricep de ce, cu așa talent la informatică, producția românească de noi tehnologii e atât de slabă.”
(*Ziarist italian, iarna 2006*)

Tab. 1. Stadiul de implementare în Europa a Declarației de la Bologna

STAT	ADOPTARE LEGE EDUCAȚIE	CADRUL DIPLOMELOR	STRUCTURA PE 3 CICLURI	SPAȚIU TEHNOLOGIC COMUN	MOBILITATE	COOPERARE EUROPEANĂ
Austria	2002			Da		
Belgia		Da	Da	Da	Da	Da
Bulgaria	1999	Da	Da	Da	Da	Da
Cipru	2002	Da	2 cicluri	Da	Nu	Nu
Cehia	2001	Da	Da	Nu	Da	Da
Danemarca	2003	Da	Da	Da	Da	Da
Estonia	2003	Da	Da	Da	Da	Da
Finlanda	2003	Da	Da	Da	Da	Da
Franța	2002	Da	Da	Da	Da	Da
Germania	2002	Da	Da/în paralel cu vechiul sistem până în 2010	În curs de implementare	Da	Nu
Ungaria	2004	Da	Da	Da	Da	Nu
Islanda	1997	Da	Da	Nu	Da	Da
Irlanda	1997	Da	Da	Da	Da	Da
Letonia	2000	Da	Da	Nu	Da	Da
Lichtenstein	2004	Da	2 cicluri	Da	Da	Da
Lituania	2000	Da	Da	Nu	Da	Da
Luxemburg	2003	Da	Da	Da	Da	Da
Malta	2002	Da	Da	Da	Da	Nu
Olanda	2002	În curs de implementare	În curs de implementare	În curs de implementare	Da	Da
Norvegia	2002	Da	Da	Da	Da	Da
Polonia	2002	În curs de implementare	În curs de implementare	În curs de implementare	În curs de implemetare	Da
Portugalia	2004	Da	În curs de implementare	În curs de implementare	Da	Da
România	2003	Da	Da	Da	Da	Nu
Slovenia	2004	Da	În curs de implementare	În curs de implementare	Da	Da
Slovacia	2002	Da	Da	În curs de implementare	Da	Da
Spania	2001	Da	Da	Da	Da	Da
Suedia	2002	Da	În curs de implementare	În curs de implementare	Da	Da
Elveția	2003	Da	Da	În curs de implementare	Da	Da

Sursa: Dennis Farrington – *Legislative Initiatives in the Context of the Bologna Process: A Comparative Perspective (UNESCO 2005)*

indicatori cantitativi, precum numărul celor înscriși în învățământul terțiar, indică neapărat un sistem de educație mai performant, s-au dovedit eronate și au subminat aportul pe care l-ar fi putut avea

procesul Bologna ca stadiu premergător al Strategiei Lisabona. Istoria universităților din Statele Unite, comparativ cu a celor din Europa, prezintă diferențe mari. În timp ce universitățile europene au fost treptat naționalizate sub diferite forme, cele

americane au rămas în regim privat și au devenit foarte competitive. Trei sute de ani de istorie diferită nu pot fi șterși prin recomandări simpliste, cum ar fi recrutarea unui număr mai mare de studenți în programele de master. Mult discutata economie bazată pe cunoaștere nu se referă doar la școli și universități, și cu atât mai puțin la diplome. Este vorba de un concept complex, care necesită o gamă largă de politici publice. Din acest motiv Bologna este privită tot mai mult ca un proces marginal în materie de creștere a competitivității Europei pe piața mondială a educației, fiind folosită numai ca un exercițiu de coordonare pentru statele membre.

Nici o cercetare seriosă privind piața muncii în UE-15 și asocierea ei cu sistemul de învățământ superior european nu a stat la baza recomandărilor Bologna. Totul s-a bazat pe deducțiile simpliste ale unor analiști îndoielnici. În prezent, o serie de țări europene, mai ales cele marginale și sărace (Ucraina, Rusia, România, Bulgaria) sau în stagnare (Italia), sunt în procesul de a introduce măsuri ale căror legături cu obiectivele urmărite sunt șubrede. Dar acest fapt nu mai contează deoarece, așa cum se întâmplă adesea în politicile publice, implementarea a devenit între timp un obiectiv în sine. Numai să nu ne așteptăm ca educația să ofere mai multă competitivitate economiei europene.

Recent au fost făcute unele încercări de a reinvia procesul. Punctul de vedere predominant al Comisiei Europene este că Bologna nu trebuie să fie văzută doar în cadrul liniei UN/UNCE (Educație în vederea unei Dezvoltări Sustenabile, deci în termeni ideologici), ci și în termenii Strategiei Lisabona (deci în termeni pragmatici). În ceea ce privește Uniunea Europeană, Procesul Bologna trebuie considerat în cadrul mai larg al obiectivelor Lisabonei. În orice caz, nu atât standardizarea diplomelor, cât alte componente ale Declarației de la Lisabona sunt cruciale pentru obținerea performanțelor atât în domeniul educației, cât și al economiei. Printre aceste componente se numără motivarea forței de muncă pentru învățământul continuu, dezvoltarea calificărilor pentru societatea cunoașterii, îmbunătățirea calității, asigurarea accesului la TIC (Tehnologia Informațiilor și Comunicațiilor) pentru oricine, creșterea

numărului de persoane implicate în studii științifice și tehnice, păstrarea cercetătorilor cu înalte calificări în interiorul frontierei UE, dezvoltarea unui parteneriat real între lumea corporațiilor și învățământul public și, în sfârșit, folosirea cât mai bună a resurselor disponibile.

2. Contextul românesc

Eforturile României de a-și moderniza sistemul de învățământ datează dinainte de Bologna, deși implementarea Declarației a stârnit importante dezbateri. România a moștenit de la regimul comunist un sistem cu standarde înalte (examele de admitere exigente la cele mai râvnite licee și universități), o participare masivă (deși în scădere) și o presiune considerabilă asupra științei și tehnologiei. Cu toate acestea, inovația și inițiativa erau puțin încurajate. Ar fi totuși greșit să presupunem că toată moștenirea comunistă în domeniul învățământului a fost rea. Cel mai negativ aspect a fost lipsa de flexibilitate care a dus la osificarea ierarhiilor, mai ales în învățământul superior. Această trăsătură nu este însă necunoscută nici în unele țări necomuniste (cel mai bun exemplu îl oferă Germania). Anumite trăsături precum lipsa de flexibilitate persistă încă din perioada comunistă. Altele, precum accentul pus pe știință și tehnologie, au regresat între timp. După 1989, a urmat o relativă înflorire a științelor umaniste și sociale, ca și a dreptului și a economiei, care fuseseră ținute în mod deliberat subdezvoltate în timpul comunismului. Întrucât România nu a dispus de cadre didactice cu experiență în aceste domenii, numărul masiv de studenți și profesori nu este în mod automat însoțit de o calitate pe măsură a predării materiilor sau a cercetării. Aceleași ramuri ale științei care aveau reputație internațională înainte de 1989, continuă să fie competitive, în timp ce în domeniul dreptului și al economiei, facultăți întregi nu reușesc să publice măcar o singură lucrare într-o limbă de circulație internațională (*peer-reviewed*). Absolvenții chemați să lucreze în „economia bazată pe cunoaștere” datorează puțin universităților, din cunoștințele lor. Așa cum sugerează grupurile focus organizate de noi cu proaspeți absolvenți de studii superioare¹⁵, cunoștințele necesare obținerii primei slujbe sunt în general achiziționate *individual* de către studenți, și

¹⁵ Echipa SAR a realizat grupuri focus cu studenți și absolvenți din discipline diferite special pentru acest raport.

Țările care au aplicat Bologna mecanic, în literă, și-au subminat serios sistemul de educație superioară

constau în principal din cunoștințe fundamentale în utilizarea computerului și aptitudini de comunicare. Așa cum declara un student: „La interviul pentru obținerea primei slujbe, m-am prezentat cu haine croite de mine, cu pantofii din liceu și doar cu pălăria de la universitate, mai mult de efect.” Numărul studenților care obțin prima lor slujbă încă din perioada studiilor este în creștere. Universitatea românească livrează în principal diplome, și nu cunoștințe necesare pieței de muncă.

România cheltuiește pentru educație, în mod proporțional, mai puțin decât orice altă țară membră a UE, deși trebuie spus că sumele sunt în creștere. Ne aflăm de fapt în fața mai multor paradoxuri. Avem mai multe universități pe cap de locuitor decât în SUA, dar mai puțini studenți prinși într-o formă oarecare de educație terțiară decât media europeană care este oricum inferioară celei a SUA. Universitățile românești nu prind vreun loc în Top 500 Shanghai, deși un număr tot mai mare de studenți români obțin diplome *magna cum laude* la universități bine cotate din Europa și SUA. Reformele au înaintat încet în anii de tranziție, din cauza motivelor sociale, și au fost adesea abandonate când au întâlnit opoziție. Foarte des, reformele s-au bazat mai mult pe principii normative decât pe înțelegerea realității sau pe necesitățile economiei românești. Unii reformatori au încercat să schimbe sistemul (Andrei Marga sau Mircea Micălea au fost amândoi reformatori, deși cu viziuni diferite), dar în pofida unei inflații de instituții noi, create după modelul european (de credit, de evaluare a calității), sistemul continuă să piardă în ceea ce privește calitatea¹⁶.

2.1. Care este calitatea educației oferite de sistemul românesc?

Conform rezultatelor evaluărilor internaționale, sistemul educațional românesc este cel mult mediocru¹⁷. Aș

¹⁶ În una din cele mai bune descrieri a unei decade de reforme, fostul ministru al Educației, Andrei Marga, menționează principalele defecte ale sistemului: transmiterea unor cunoștințe pe care sistemul însuși nu le mai generează; operarea pe baza unor criterii locale mai degrabă decât generale; accentul pe calificări formale și nu pe cunoștințe; stimularea corupției. Vezi Andrei Marga – *Anii Reformei 1997 – 2000*, Editura Fundației de Studii Europene, Cluj (2000).

¹⁷ Rezultatele raportate în 2005 de Ministerul Educației arată că performanța elevilor în ceea ce privește învățarea (TIMSS) este medie, dar joasă în cazul acumulării competențelor

răspunde însă printr-o metaforă, aceea a unui „supermarket educațional”, unde achiziționarea de bunuri este liberă (produsul este în totalitate subvenționat de Guvern), dar în care trebuie să pierzi vreme pentru a te decide asupra a ce îți trebuie, asupra selecționării și transportării cumpărăturilor din magazin. Studenții care au de gând să trăiască și să lucreze în România știu, ca regulă de bază, că au nevoie de puține articole din acest supermagazin și că cei care își bat capul pentru mai mult culeg puține roade, ca atare trec prin magazin ca gîsca prin apă și ies cu bagaj ușor și fără valoare.

Aceia care se hotărăsc să părăsească România pentru a trăi într-o societate avansată, unde realizările educaționale corespund celor economice, sunt preocupați să dobândească pe gratis tot ce merită și pot găsi. Supermagazinul conține, într-adevăr, multe articole valoroase pentru cei care își dau osteneala să le caute în rafturi mai dosite. Studenții ambițioși pot astfel pleca foarte bine echipați, fără „să plătească” mai nimic. Cu toate acestea, cel mai probabil ei își vor duce cărucioarele pentru cumpărături în altă economie decât cea a României. Se creează astfel un cerc vicios. Supermagazinul este continuu golit de puținele lui bunuri, de către cei care părăsesc sistemul pentru totdeauna, în vreme ce aceia care rămân produc insuficient pentru a-l aproviziona constant. Reformele nu afectează sistemul de stimulente pentru cei implicați, deoarece presupun că o simplă reorganizare a rafturilor poate rezolva problema și astfel capitalul de cunoaștere se uzează treptat, în loc să crească.

Din aceste motive răspunsul la problema de față nu este simplu. Mii de studenți sunt acceptați în universități europene și americane, mulți cu burse complete, în timp ce pe piața muncii din România resursele umane sunt puține, calitatea muncii este nesatisfăcătoare și contribuția cercetării la mersul economiei sau la politicile economice este neglijabilă. Companiile importante, care angajează o mică parte din forța totală de muncă, își pregătesc proprii angajați. În rest, munca ieftină și cu o productivitate scăzută e regula generală. Din punctul de vedere al anumitor persoane, sistemul merge bine. Din punctul de vedere al plătitorului de

Universitățile românești nu produc educație și cercetare, ci diplome pe bandă

necesare în viața profesională și personală (PISA).

taxe însă, sistemul este prost. Profitul ce revine societății românești în raport cu costurile e insuficient. Un sistem educațional bun ar oferi studentului mediu, nu celui excepțional, un echipament mult mai bun pentru a deveni un muncitor inovator, un funcționar competent, un individ organizat și un bun cetățean. Pur și simplu nu i-ar permite nimănui să iasă cu mâinile goale din acest supermarket. În învățământul superior, profesorii ar trebui să contribuie prin cercetările lor la dezvoltarea științei. Universitățile nu pot fi simple producătoare de diplome pe bandă rulantă. În medie, doar 17% dintre facultăți reușesc să publice internațional, și numai 20% dintre profesorii universitari.

2.2. Este sistemul românesc de cercetare într-o formă bună sau rea?

În România activează în jur de 26.000 de cercetători, adică 0,26% din populația activă, jumătate din procentul noilor state membre și o treime din cel al UE-15. O majoritate covârșitoare lucrează în sectorul public. Circa o treime au reușit să publice cel puțin o lucrare recunoscută internațional (potrivit standardelor International Science Index – ISI¹⁸). În jur de 7% publică în mod regulat în reviste cotate

Există nuclee de competență și calitate, dar societatea și instituțiile nu le încurajează și nu le folosesc

ISI, ceea ce reprezintă mai puțin decât în UE-15 sau în SUA, și nu poate fi integral justificat prin limba de comunicare. Potrivit Ad-Astra, doar o treime din cercetătorii competitivi din România lucrează în țară, majoritatea fiind activi în străinătate.

Performanțele individuale ale universităților sunt slabe. Departamentele de sociologie, drept, economie, administrație și guvernare – importante pentru performanța în plan economic – sunt necompetitive. Centre de cercetare importante numeric sau departamente întregi sunt adesea incapabile să prezinte măcar un articol de valoare internațională sau o carte, care să le justifice existența. Bugetele crescute pentru cercetare din ultimii ani nu s-au tradus încă prin mai multe rezultate ale cercetării care să aibă parte de recunoaștere internațională.

¹⁸ Sistemul ISI este contestat de cercetătorii români din zona științelor umane. Există însă sisteme de citare alternative pentru științe sociale și umane. Problema cercetătorilor foarte critici la adresa ISI, precum Andrei Cornea, care a organizat o întregă cruciadă contra reformelor Miclea în revista 22 este că ei nu figurează în nici un sistem internațional de citare, nu doar ISI.

Într-un interval de cinci ani, cercetătorii români au reușit să redacteze cca 4000 de lucrări și 5000 de capitole în volume colective, și doar 273 de cărți publicate în limba română și 73, într-o limbă străină. Aceste cifre reprezintă mai puțin decât produce o universitate americană medie într-un an. Cât de dramatică este situația în realitate se constată în domeniul invențiilor. Unul din șase europeni solicită înscrierea unui patent în fiecare an (3, în Germania), în timp ce doar unul din 1000 de români face acest lucru. 58 de europeni dintr-un milion obțin recunoașterea patentului, în comparație cu 0,206 de români dintr-un milion. România a obținut mai puțin de o sută de patente în ultimii cinci ani. Prăpastia de nivel de trai dintre România și UE e perfect reflectată de cea în materie de cunoaștere.

2.3. Cât este sistemul de deschis, transparent și permeabil la reformă?

Dificultățile de care se lovește reforma sistemului educațional românesc sunt de două feluri. Pe de o parte, dacă ne gândim doar la cei din interiorul sistemului, nu este clar dacă majoritatea câștigă sau pierde, din actuala confuzie. Mulți profesori semicalificați predau în locuri de muncă prost plătite, dar permanente, fără să se preocupe de o posibilă dezvoltare profesională. Mulți studenți își obțin diploma fără măcar să meargă la școală sau la facultate pentru a asista la cursuri. Tezele de licență pot fi achiziționate „ieftin” de pe Internet, demonstrând astfel cât de jos a ajuns calitatea singurului examen considerat serios. Marea majoritate a universităților particulare și nou-înființatele universități de stat au obținut acreditarea și acordă diplome cu generozitate. Locurile de muncă vacante nu sunt scoase la concurs niciodată, întrucât sunt atribuite dinainte. Avansările nu se obțin pe bază de lucrări publicate în străinătate.

Datorită faptului că cei mai mulți studenți nu sunt stimulați să investească într-o educație pe care nu o plătesc, sau pe care o plătesc foarte puțin, și care nu-i înzestreză cu ceea ce au nevoie pentru a obține un loc de muncă (majoritatea lucrează deja în domenii care nu au nici o legătură cu diplomele lor), ei nu au reușit să devină un grup de consumatori critici, iar evaluările lor în privința profesorilor, chiar și atunci când acestea există, rămân cu totul formale. Nici presiunile din partea sectorului de afaceri nu au vreun impact, fiind și foarte slabe, de altfel. Încercările de

a stabili un dialog între sectorul public și cel privat lipsesc aproape total.

Sectorul învățământului superior și cel al cercetării nu sunt atractive pentru absolvenți. Cu excepția profesorilor universitari cu normă întreagă, salariile se situează sub 300 de euro, iar nou-veniții nu pot spera decât la jumătate din această sumă. Pe de altă parte, sistemul este aproape închis. Nu numai că au fost blocate zeci de mii de locuri de muncă, pentru a le permite celor deja aflați în interiorul sistemului să cumuleze trei-patru norme (triplându-și astfel veniturile), nu numai că aceiași profesori adesea predau atât la universități particulare cât și de stat, dar intrarea este blocată și pentru acei pușini tineri care se întorc în propria țară și doresc să intre în sistem.

Pentru a rezuma, un nou-venit, indiferent de performanțele lui, nu poate aspira în mod rezonabil să pătrundă în sistemul de învățământ superior românesc și să-și construiască o carieră normală. Nu există posturi pentru care să-și depună candidatura. Nu va avea altă soluție decât să cadă la înțelegere cu un decan. Ca regulă generală, i se va cere să predea un număr de ani fără contract și va fi remunerat sub 50 de euro pe lună. Dacă a obținut diploma în străinătate, trebuie ca ea să-i fie confirmată de Ministerul Educației, indiferent dacă i-a fost conferită de vreuna din cele 50 de universități de vârf. Nu numai că este obligat să facă o cerere și să plătească o taxă, dar trebuie să-și autentifice diploma la un notar public din țara unde a făcut studiile, să facă un rezumat în limba română a tezei de licență sau de doctorat, să găsească două persoane care să facă referate pe gratis și să depună programele școlare pentru toate disciplinele absolvite în toți anii de studiu! Un absolvent al unei facultăți din Oxford beneficiază astfel, din start, de mai puțină încredere decât un absolvent al universității din Bacău sau Brăila, cu programe școlare doar în limba română.

Dacă la terminarea acestor formalități, aspirantul reușește să depășească toate aceste stadii și pătrunde în sistem, el va fi solicitat să presteze o seamă de munci administrative, pentru care alți angajați sunt plătiți: decani, șefi de departament și așa mai departe. Institutul de cercetare sunt de asemenea slabe, dar au totodată și un sistem ierarhic rigid, în patru trepte. Poți să fi publicat mai multe lucrări cotate ISI decât oricare alt coleg al tău din institut și să rămâi un cercetător de gradul trei. Singura speranță, cel puțin în sistemul de

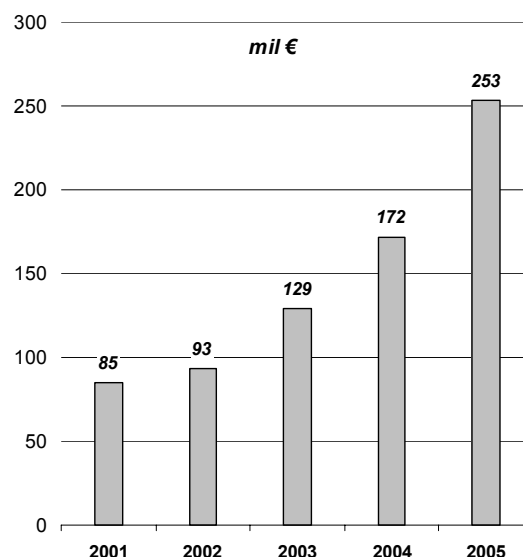
institute ale Academiei Române, este să se elibereze unul din posturile de cercetător de gradul doi, prin decesul unuia dintre cei care le ocupă.

Tab. 2. Performanțele cercetătorilor români

Cotari ISI (2001-2005)	4.148
Lucrări în fluxul principal	4.610
Articole în volume internaționale	5.311
Cărți în țară	236
Cărți în străinătate	73

Sursa: Cartea Albă a cercetării științifice, publicată de Ministerul Educației și Cercetării

Fig. 1. Evoluția finanțării publice pentru cercetare în România

În pofida acestor greutăți, există încă persoane care încearcă să realizeze cercetări și să publice, așa cum e uzanța într-un cadru normal. Totuși, aceștia reprezintă o minoritate, mai ales în condițiile în care majoritatea cercetătorilor trebuie să aibă o a doua sau o a treia slujbă pentru a supraviețui, și ea nu va fi în domeniul învățământului sau cercetării. Crearea unui mediu cu adevărat competitiv în sistemul educațional românesc este așadar sortit unei opoziții considerabile. Atât membrii juriului cât și evaluatorii programelor naționale de cercetări din resurse publice (precum CEEX), se ridică cu greu deasupra mediei, în termeni de performanțe științifice. Aproape jumătate din proiectele

Tab. 3. Cercul vicios al subdezvoltării

PROBLEMA GENERALĂ	PROBLEMA DE EDUCAȚIE
Dezvoltarea inegală în regiuni rurale dezavantajate	Condiții improprii de școlarizare în regiuni rurale necesitând mari investiții
Productivitate scăzută	Instruirea nesatisfăcătoare a forței de muncă
Prezență slabă a unor industrii cu tehnologii de vârf	Capacitate slabă de cercetare și inovație instituționalizată
Lipsa capacității administrative, capacitate scăzută de absorbție a fondurilor UE	Lipsa pregătirii adecvate pentru management în sectorul public, atât la nivelul primar cât și la nivel executiv
Insuficiența productivității economice, salarii mici	Lipsa de fonduri pentru finanțarea unei educații permanente a forței de muncă
Cerere inegală și adesea redusă pentru calificări înalte	Lipsa unei motivații pentru a continua studiile. Migrația creierelor
Dominarea sectoarelor economice care nu necesită multă cunoaștere (agricultura de subsistență, retail, lohn)	Creativitate tehnologică redusă

cîștigătoare la CEEX au, în postul de director, universitari care nu au reușit niciodată să publice un articol într-o revistă academică *peer-reviewed* (și nici nu mai sunt tineri), în timp ce aproape 45% din proiectele refuzate aparțin unor persoane care au asemenea performanțe¹⁹.

2.4. Reformele încercate până în prezent au atacat cu adevărat problemele reale?

Analizele privind reformele întreprinse pînă la implementarea Declarației de la Bologna în România sunt în general critice fata de rezultatele obținute²⁰. Poate că realizarea cea mai importantă și cea mai de necontestat, obținută totuși cu contribuția unor donatori străini, este înzestrarea cu echipament IT a aproape

tuturor școlilor urbane și a unora rurale. În rest, majoritatea reformelor introduse nu au creat și mecanisme de responsabilizare, avînd astfel un efect invers.

Bugete mai mari nu înseamnă automat performanță crescută

(a) *Autonomia universităților*. Ca element pozitiv, a dus la dezvoltarea câtorva universități (Babeș Bolyai, Iași). O combinație între un bun management și democrație le-a adus acestor universități norocoase atît fonduri, cît și rezultate

academice. Nu trebuie uitat însă că, destul de des, vechi universități prestigioase au decăzut din cauza corupției (de exemplu, unele universități de medicină). Autofinanțarea universităților nu s-a tradus printr-o dezvoltare a resurselor, ci prin majorarea salariilor administratorilor acestora. Reputația universităților românești a decăzut mai ales în urma unui scandal internațional, care a scos la iveală că diplomele unor medici fuseseră acordate în mod evident pe baza corupției.

Autonomia a condus adesea la „privatizarea” universităților de către mici grupuri de apropiați (uneori, chiar de familie, ca în cazul celebru de la Oradea), care au acționat, uneori, în mod ilegal, adesea, imoral, distribuind diplome și posturi după bunul lor plac și pentru propria îmbogățire. Absența unui corp autonom de control al managementului a avut drept consecință intervenția doar sporadică a procurorilor sau a altor agenți ai statului, adesea după izbucnirea unor scandaluri publice. Recomandări din rapoartele Curții de Conturi rămîn adesea doar pe hîrtie. Amendamentele actuale propuse de minister Legii Învățămîntului prevăd asemenea organisme de control, dar – deloc surprinzător – mulți membri ai corpului didactic se opun acestei inovații.

(b) *Compatibilitatea programei analitice cu necesitățile vieții democratice și ale pieței muncii*. Programa analitică a fost reformată în repetate rînduri, dar modificările au rămas superficiale. În România domnește încă ideea eronată că pentru a forma un bun cetățean este nevoie de prelegeri despre cetățenie, în

¹⁹ Răzvan Florian, 2005, Oamenii de știință și recunoașterea lor internațională, *Ad-Astra* 5 (1) 2006, www.ad-astra.ro/journal Ad Astra.

²⁰ Coord. Adrian Miroiu, Vladimir Pasti, Cornel Codita, Gabriel Ivan, Mihaela Miroiu, 1998, *Învățămîntul românesc azi*, Polirom; Andrei Marga, 1999, *Reforma învățămîntului și provocările noului secol*, Colegiul Noua Europa.

loc de participare, și că pentru a produce un individ organizat, calculul diferențial este mai util decât introducerea în programul Excel și organizarea unei excursii școlare. Școala este la fel de ineficace precum era și pe timpul regimului comunist în a încuraja inițiativa și spiritul de echipă. În domeniul științei, ca și în gimnastica românească, performanțele aproape s-au prăbușit odată cu sistemul comunist și au nevoie de ani buni pentru a se reface. Înainte de 1989, participarea la olimpiadele științifice era aproape obligatorie. Astăzi, se face în mod excepțional. Cu toate acestea, tranziția de la o educație elitistă la una democratică nu s-a încheiat. Sistemul se află pe terenul nimănui.

Nici în învățământul superior situația nu este mai bună. Întrucât selecția personalului este rezultatul unor negocieri individuale și nu al unei strategii departamentale, programa reflectă și ea această situație. Încercările timide ale autorităților de acreditare, de a impune un corp de discipline fundamentale, au eșuat, dat fiind că era mai important pentru administratorii universităților să-și ocupe clientelele decât să-și ajusteze programele. Soluția a fost să încredințeze predarea acestor discipline-cheie clienților de bază, chiar dacă erau calificați sau nu. Dacă s-ar implementa o simplă regulă de bază, limitând dreptul de a preda, acelor care nu au publicat vreo lucrare academică într-o revistă *peer-reviewed* pe respectiva disciplină, unele universități și-ar goli de profesori.

Lumea afacerilor și cea a învățământului rămân foarte departe una de cealaltă. În jur de 10% din companii investesc în educarea continuă a angajaților lor. Dată fiind și rata scăzută a șomajului în România, nici muncitorii, nici angajatorii nu manifestă un interes prea mare în sporirea cunoștințelor profesionale. Comunicarea este aproape absentă. În pofida investigațiilor noastre, nu am putut afla că MEC ar fi organizat vreo întâlnire cu mediul de afaceri.

(c) *Compatibilitatea dintre probleme și pașii reformei.* Aderarea României la UE a jucat un rol important în dezvoltarea sau mai curând în subdezvoltarea cadrului de politici publice din România. A pus la dispoziția unor guverne cu capacitate redusă de a elabora proiecte de politici publice, seturi de răspunsuri gata confecționate. Majoritatea acestor seturi nu erau însă adecvate României. Multe politici din domeniul educațional intră în

această categorie. Una dintre cele mai mari erori, pe care le-au făcut responsabili de educație români, a fost să aplice *ad litteram* Declarația de la Bologna, fără nici o flexibilitate și fără să întreprindă vreo cercetare cu privire la impactul ei. Programele de învățământ au fost reduse, fără să fie necesar, de la patru la trei ani aproape peste tot (deși acreditarea lor în Europa nu a fost pusă la îndoială), ceea ce a favorizat din nou clientela în dauna calității.

Consecința a fost un val de proteste ale studenților și o nouă dezorganizare a programei. Studenții care se înscriu în programe de masterat, adesea improvizate în universități slab pregătite, au avut surpriza să se zbată mai mult pentru ocuparea unui loc de muncă la sfârșit, decât un simplu student, deoarece intrarea lor pe piața muncii, cu doi ani mai târziu, fără sa aibă

practic o educație superioară, dar cu așteptări mai mari cu privire la retribuție, reprezintă o piedică, și nu un ajutor. De aceea, majoritatea studenților masteranzi au deja un loc de muncă și se prezintă la universități numai pentru examene, când scopul principal al întregii reforme (inspirat din problemele unei societăți diferite) era tocmai de a-i ajuta să obțină acel loc de muncă. Dacă profesorii ar insista pentru prezența la cursuri, studenții și-ar putea pierde slujbele.

Dat fiind că doar 20% dintre profesori au trecut prin examenul publicării unei lucrări *peer-reviewed*, acordarea de doctorate a început să devină, și ea, o farsă și o industrie profitabilă. Nu e profitabilă și pentru studenți însă, întrucât doctoratele românești nu sunt apreciate pe piața locurilor de muncă. Categoria în creștere a studenților care lucrează din timpul studenției se confruntă cu lipsa oricărei corespondențe dintre cariera lor academică și cea profesională.

În rezumat, adoptarea Declarației de la Bologna a fost făcută cu o totală nesocotire a menținerii sau promovării unor standarde de calitate, fără să fi avut loc dezbateri serioase privind problemele pe care le-ar fi putut rezolva și ce probleme noi ar fi putut genera pachetul de măsuri introdus. Nimeni nu s-a preocupat să stabilească un indicator de calitate la începutul procesului, pentru a constata, la încheierea lui, ce s-a realizat cu adevărat.

Granturile de cercetare sunt jurizate de oameni care n-au publicat niciodată în reviste științifice; autonomia a dus la "privatizarea" universităților în folosul unor clanuri

S-a spus că reformele erau necesare absolvenților români pentru a-și putea găsi locuri de muncă în Europa (ceea ce fac deja, cu succes), legitimând astfel în mod direct paradigma supermarketului.

Protestele din partea studenților și lipsa de succes a unor programe din învățământ vor obliga, în cele din urmă, pe administratori să renunțe la unele reforme prost gândite și prost aplicate, dar răul făcut este de durată. Singurul rezultat pozitiv, un accent pus pe calitate, a fost și el temporar. Ministrul a dat înapoi de la impunerea unor standarde universale și mare parte din evaluatori au fost din nou selecționați pe criterii politice, în loc să se țină seama de publicațiile lor internaționale.

3. Înapoi în lumea reală

Au problemele educației și învățământului din România vreo importanță pentru dezvoltarea societății românești sau este populația în stare să învețe, să se adapteze și să facă față vieții pe cont propriu? Răspunsul este că politicile greșite în materie de educație au o mare

importanță și vor avea o influență și mai mare de aici înainte, când România este membră a UE și intră în competiție cu țări având o superioritate categorică în domeniul cunoașterii de orice fel. Tabelul de mai jos

Sistemul universitar și de cercetare închis constituie una din cauzele migrației creierelor

prezintă o scurtă trecere în revistă, arătând în ce măsură problemele educației reflectă sau sunt reflectate de problemele mai largi ale societății.

Persistența în timp a unui sistem închis de învățământ superior și de cercetare, precum și o cerere insuficientă pentru calificări superioare au dus la emigrarea celor mai creativi tineri din România. Această situație, combinată cu un management defectuos al tranziției, care permite ca un șofer de taxi să câștige mai mult decât un medic, au generat o lipsă serioasă de stimulente pentru aceia care se străduiesc să obțină calificările cele mai înalte, în scopul de a lucra în țara noastră. Există și excepții, iar simpla integrare în UE nu este suficientă pentru a se găsi o rezolvare la aceste probleme. O politică activă, implicând atât sectorul public, cât și cel privat, este necesară, dacă vrem ca economia României să atragă nu doar pe cei care se mulțumesc cu puțin în viață. O astfel de atitudine nu generează dezvoltare.

4. Recomandări

Este în tradiția SAR să recomande politici noi, mai curând decât legi noi. Cum însă România este hiperreglementată apare adesea și necesitatea de a adapta legile la noile politici publice. Acest studiu nu urmărește totuși să ofere soluții cuprinzătoare pentru multele deficiențe din sistemul educațional, deși o consultare organizată pe această problemă este în derulare. Recomandările următoare sunt mai mult de interes general și au drept țință rolul educației în îndeplinirea principalelor obiective ale Agendei Lisabona, creșterea competitivității economice printr-o producție superioară, producerea și folosirea mai bună a cunoașterii.

4.1. Să separăm calitatea de non-calitate.

Nu este necesară nici o modificare legislativă pentru ca principalele instituții de evaluare să funcționeze pe o bază sănătoasă. În România există două instituții importante în acest domeniu: Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare și Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior²¹. Acestea lucrează fără a avea reglementări în domeniul conflictelor de interese și reflectă adesea performanțele slabe ale disciplinelor pe care le monitorizează. Deși s-ar impune ca membrii acestor consilii să fie cei mai buni dintre cei mai buni pentru a putea să aprecieze și să încurajeze excelența în performanțele academice, numărul publicațiilor lor se plasează în jurul mediei din disciplina lor²². Cei care nu au publicat niciodată lucrări de specialitate în reviste internaționale *peer-reviewed*, sau o carte într-o limbă de circulație internațională nu ar trebui să figureze în aceste comisii (domeniul artistic, teologia etc. necesită un regim special, mai flexibil). Dacă cei rămași sunt puțini, o să avem comisii mai reduse numeric, și ar fi bine să le remunerăm corespunzător. Dacă evaluatorii nu sunt supuși ei înșiși unui test de calitate, orice discuție cu privire la calitate rămâne zadarnică și ipocrită.

4.2. Să investim strategic în calitate. Chiar și în situația actuală, unii indivizi performează, și aceștia ar trebui să obțină cea mai mare parte a fondurilor. Diferența dintre lista celor care câștigă mult râvnitele fonduri de cercetare ale UE și listele cu cei care obțin fondurile CNCSIS, dă pur și simplu măsura corupției interne. CNCSIS nu

²¹ <http://www.old.edu.ro/cnatdcu.htm>;
<http://www.cnscis.ro>

²² Conform Ad-Astra.

ar trebui să organizeze competiții noi, înainte de a evalua câte lucrări internaționale au rezultat din competițiile precedente, și ar trebui să creeze un sistem prin care să poată angaja evaluatori care să corespundă standardelor, români sau europeni. Dacă 10% din cercetătorii tăi performează relativ bine, vei câștiga mai mult investind în ei decât întinzând unul subțire peste toate universitățile și institutele de cercetare. Tot ei vor crea o nouă generație de cercetători.

4.3. Să deschidem sistemul. Regulamentele și legile vor trebui totuși amendate pentru a elimina piedicile din calea performanței. Diplomele obținute de la universitățile din Topul Shanghai, situate deasupra celor din România, ar trebui să fie acceptate automat de mediile noastre academice, doar prin simpla prezentare a originalului. Sistemul curent de angajare în regim permanent, a profesorilor, plus salariile mici, nu fac decât să descurajeze crearea în facultăți a unei serii de tineri străluciți. În realitate, acționează ca un stimulent negativ împotriva selectării unei noi generații de tineri destinați carierei universitare. Fără îndoială, vor trebui create din nou competiții adevărate pentru ocuparea posturilor universitare. Dacă se dorește ca sistemul să fie readus la viață, este necesar să fie încurajată competiția. Trebuie, de asemenea, să fie supuși la o reevaluare periodică toți cei care au reușit deja să ajungă pe un loc de vârf în profesiunea lor. În caz contrar, orice reformă ar putea fi acuzată de ipocrizie, ținând seama mai ales de faptul că în ultimii ani au fost acordate mii de diplome profesorilor și doctorilor, fără vreo bază reală de evaluare. Ar trebui încurajate proiecte în domeniul cercetării și al învățământului, în asociere cu cercetătorii români din afara țării, ca o contrapondere la *brain drain*. Aceeași recomandare se aplică și profesorilor universitari români mai vârstnici, care au reputații internaționale bine stabilite. Principiul este același, trebuie să-i păstrăm pe cei mai buni dintre cei implicați în sistem, indiferent de vârsta lor sau de țara în care trăiesc. Trebuie eliminate restricțiile care pun pe primul plan calificarea, în dauna competenței. În asta se vede diferența dintre sistemul nostru închis și rigid și unul deschis și competitiv, în care dovada competenței (prin publicații) este mai importantă decât tipul calificării (specialitatea exactă înscrisă pe diplomă).

4.4. Să responsabilizăm și să controlăm sistemul. Corupția din sistemul educațional nu a fost bine înțeleasă, astfel că nu a fost

atinsă prea mult de politicile anticorupție din ultimii ani. Problema nu constă în plăți ocazionale făcute administratorilor de cămin și profesorilor, ci în fraudarea masivă a bacalaureatului sau a licenței, în falsificarea completă a sistemelor de evaluare, în lipsa totală de responsabilitate a sistemului de învățământ superior și de cercetare, care trebuie reinventate. Rectorii trebuie aleși de întregul corpul academic, nu doar de membrii Consiliului. Consiliul, la rândul său, trebuie să includă, prin rotație, întregul corp profesoral, cu precizarea că este interzis ca o persoană să rămână în Consiliu mai mult de un mandat, în mod succesiv, ca să împiedicăm crearea de găști. Administratorii universităților trebuie recrutați prin competiție liberă. Un organ special de control, acționând pe o bază regulată sau la cererea Curții de Conturi, va trebui să verifice periodic universitățile, din punct de vedere contabil, pentru a exista siguranța că fondurile de la buget și din surse proprii au fost folosite în scopurile stabilite, și nu au ajuns în buzunarele mafiiilor din universități. Elevii și studenții trebuie încurajați să se constituie în „câini de pază”, pentru a denunța abuzurile sau ilegalitățile din școli și universități.

4.5. Să întindem o mână mediului de afaceri, mai ales către sectoarele care folosesc în mod intensiv cunoașterea. În domeniul învățământului profesional, s-au făcut pași și există un cadru regional pentru consultări. Acțiunea trebuie continuată pentru a încuraja cooperarea în mai multe domenii și la nivel național. În primul rând, ne-ar trebui o cercetare făcută în parteneriat public-privat despre relația existentă (sau lipsa ei) dintre piața de muncă și educație, așa cum se prezintă ele astăzi.

4.6. Să privim Declarația de la Bologna ca pe un simplu cadru pentru cooperare europeană, și nu ca pe un *instrument* de reformă a sistemului de învățământ superior din România sau din orice altă țară. Aplicarea ei trebuie reanalizată în scopul de a spori calitatea și nu de a o diminua. Este necesară mult mai multă flexibilitate de la o disciplină la alta, ca să nu se ajungă la a se impune unor artiști sau teologi reglementări importate din alte discipline. Adevăratele obiective europene în materie de educație și cercetare se găsesc în Agenda Lisabona, și nu în Declarația de la Bologna, și aceste obiective necesită o strategie națională reflectată prin politici educaționale noi, mult mai bine centrate pe rezolvarea unor probleme specifice românești. **S**

Anexa 1. Patente EPO – Numărul aplicațiilor către Oficiul European de Patente (EPO) în vederea obținerii unor patente, raportat la 1 milion de locuitori

	2000	2001	2002	2003
UE (25 tari)	135.8	135.7	133.1	136.7
UE (15 tari)	161.3	161.0	157.4	161.4
Zona Euro (12 tari)	159.8	161.4	158.7	164.2
Belgia	145.6	136.7	141.8	144.5
Bulgaria	2.8	3.5	4.4	4.3
Republica Cehă	10.4	11.3	12.0	15.9
Danemarca	224.5	223.6	219.0	235.8
Germania (cu RDG din 1991)	307.0	304.1	300.0	311.7
Estonia	10.6	10.5	7.8	15.5
Irlanda	76.1	89.2	79.9	77.3
Grecia	6.8	8.9	9.9	11.2
Spania	26.4	28.5	30.6	30.6
Franța	143.5	146.0	144.5	153.7
Italia	78.9	80.4	84.1	87.3
Cipru	15.5	24.1	9.0	16.4
Letonia	6.7	4.7	5.5	5.9
Lituania	2.5	2.2	2.8	5.8
Luxemburg	234.2	179.2	155.1	200.5
Ungaria	20.2	17.9	19.2	18.9
Malta	11.8	16.5	11.8	8.8
Olanda	246.3	280.1	246.2	244.3
Austria	174.1	175.1	186.1	195.1
Polonia	3.1	3.1	4.7	4.2
Portugalia	5.8	5.5	4.8	7.5
România	0.8	1.4	1.3	1.2
Slovenia	36.1	29.4	52.1	50.4
Slovacia	7.2	4.3	7.7	8.1
Finlanda	350.8	347.4	309.1	305.6
Suedia	369.0	325.2	293.3	284.9
Regatul Unit	132.2	128.6	124.2	121.4
Croația	12.2	12.3	19.8	18.2
Turcia	:	:	:	1.9
Islanda	154.0	123.9	185.5	153.6
Lichtenstein	862.9	933.3	864.7	725.6
Norvegia	143.0	132.9	135.8	117.1
Elveția	430.0	438.6	415.2	425.6
Statele Unite	:	:	:	:
Japonia	:	:	:	:
Canada	:	:	:	:

Sursa: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Anexa 2. Patente USPTO – Numărul de patente recunoscute de Oficiul Mărcilor și Patentelor din Statele Unite (UPSTO), raportat la 1 milion de locuitori

	1996	1997	1998	1999	2000
UE (25 tari)	57.7	62.2	64.0	61.6	52.7
EU (15 tari)	69.1	74.3	76.5	73.6	62.8
Zona Euro (12 țări)	66.8	72.3	74.5	71.9	62.7
Belgia	66.9	73.7	69.6	64.3	53.8
Bulgaria	0.3	0.5	0.7	1.1	0.5
Republica Cehă	2.7	3.9	3.5	3.3	2.8
Danemarca	89.4	87.1	90.2	85.7	71.6
Germania (cu RDG din 1991)	130.0	140.3	149.1	142.7	127.9
Estonia	1.8	1.9	2.4	5.0	0.7
Irlanda	29.9	33.9	38.3	49.4	38.5
Grecia	2.5	2.2	2.7	1.1	1.3
Spania	7.2	7.6	7.9	7.6	7.2
Franța	69.0	73.9	74.3	70.9	55.0
Italia	30.1	31.7	31.0	31.6	29.8
Cipru	0.5	:	:	3.7	1.7
Letonia	1.3	0.5	1.8	0.4	2.5
Lituania	0.3	0.6	0.2	0.8	1.8
Luxemburg	55.4	82.9	85.0	90.3	83.4
Ungaria	4.5	6.0	3.4	6.0	5.3
Malta	5.4	2.7	3.5	7.9	5.3
Olanda	83.9	91.9	87.5	86.0	82.4
Austria	58.3	71.6	72.4	72.9	69.5
Polonia	0.6	0.8	0.5	0.6	0.5
Portugalia	0.6	1.4	1.3	1.3	1.4
România	0.2	0.2	0.3	0.3	0.1
Slovenia	6.0	5.9	13.1	7.2	11.9
Slovacia	0.5	1.5	1.0	1.2	1.3
Finlanda	148.2	170.7	177.0	171.0	118.8
Suedia	179.0	205.1	187.9	180.4	132.2
Regatul Unit	62.4	63.4	68.3	64.7	51.9
Croația	2.0	:	2.5	:	3.1
Islanda	52.2	52.6	90.2	84.3	70.0
Lichtenstein	803.3	543.3	697.0	438.9	313.6
Norvegia	56.8	62.5	65.2	58.9	45.3
Elveția	184.5	212.6	195.9	196.6	174.9
Statele Unite	290.8	325.6	333.8	320.5	:
Japonia	258.1	277.0	271.8	282.6	:
Canada	102.0	116.9	127.3	:	:

Sursa: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Competitivitate

UN DRUM LUNG PENTRU A PRINDE EUROPA DIN URMĂ

UE poate oferi un cadru rezonabil și relativ liberal pentru a concura, dar nu oferă strategii de dezvoltare rapidă gata făcute

Competitivitatea este un concept comparativ care măsoară capacitatea și performanța unei firme, ale unui sector economic sau ale unei întregi economii de a vinde și furniza bunuri și servicii pe o anumită piață. Faptul că avuția unei națiuni este condiționată în mare măsură de succesul său pe piețele lumii este o ipoteză, nu o certitudine. De exemplu, Uniunea Europeană este cel mai mare exportator pe piețele globale, dar rămâne mai puțin competitivă față de Statele Unite și Japonia. Majoritatea economiștilor împărtășesc opinii similare cu privire la „problemele europene”, respectiv taxele și reglementările impuse de sistemele sofisticate de protecție socială din țările membre. Totuși, decidenții politicilor

Determinanții competitivității naționale: costurile și prețurile de vânzare, dar în primul rând performanța de business

europene, începând cu Jacques Delors (1993), indică drept cauză principală a șomajului în Europa este reprezentată de nivelul scăzut al investițiilor în infrastructură și în tehnologiile avansate. Ținta *Agendei de la Lisabona* - de a deveni

cea mai competitivă regiune până în 2010 - a fost curând înlocuită prin *strategia creșterii economice și a creării de locuri de muncă*. Acestea devin principalele căi de creștere a competitivității.

În acest context, provocările curente ale politicilor publice identificate în *Raportul european privind competitivitatea* din decembrie 2006 depind de: liberalizarea pieței de energie, eficiența și diversificarea resurselor, reglementarea mediului de afaceri, inovarea și transferul tehnologic care să contribuie la o strategie de piață lider. Așadar, competitivitatea

rămâne un concept prea puțin înțeles, în pofida recunoașterii importanței sale pe scară largă.

Cu toate acestea, majoritatea economiștilor sunt de acord că prosperitatea economică a unei națiuni este determinată de productivitate, atât în sectorul bunurilor comercializabile, cât și al celor necomercializabile. Prin urmare, ca să înțelegem ce înseamnă în fapt competitivitatea, trebuie să pornim de la sursele bunăstării unei națiuni. Standardul său de viață este determinat de **productivitatea** economiei, măsurată ca valoare a output-ului de bunuri și servicii obținute pe o unitate de input - cunoștințe, capital, resurse umane și naturale. Altfel spus, productivitatea determină standardul de viață al unei regiuni sau al unei țări prin intermediul nivelului salariilor, al profiturilor, sau al altor rente²³:

- Productivitatea este dată de valoarea produselor și serviciilor (unicitate, calitate) precum și de eficiența cu care acestea sunt obținute.
- Ea nu depinde de industriile în care concurează o regiune sau o națiune, ci de concurența dintre firmele respectivei industrii.
- Bunăstarea reflectă opțiunile de producție ale firmelor străine și locale într-o anumit spațiu. Naționalitatea investitorului devine o chestiune secundară.

²³ Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, Macmillan, London.

- Atât productivitatea industriilor delocalizate, cât și cea a industriilor locale sunt fundamentale în creșterea competitivității
- Aprecierea sau deprecierea cursului de schimb nu conduce la deprecierea sau aprecierea competitivității unei economii.

Totuși, națiunile și regiunile concurează în a oferi cele mai atractive medii de afaceri. Sectoarele public și privat ar trebui să joace roluri diferite, dar corelate, pentru crearea unui mediu de afaceri productiv. Un context macroeconomic, politic, legislativ și social solid creează premisele competitivității. Dar nu este suficient. Firmele sunt cele care creează bunăstare, nu Guvernele. Principali factori care determină competitivitatea firmelor sunt:

- Costurile – ca de exemplu salarii, utilități – și prețurile;
- Calitatea mediului de afaceri, dată, de pildă, de o mai bună infrastructură fizică, un nivel mai ridicat al educației, al formării continue, al cercetării, de un mediu legal și fiscal mai favorabil inițiativei antreprenoriale, concurenței, productivității și inovării.

Analizând grupurile de companii, Michael Porter definește patru "piloni" ai "diamantului competitivității naționale" (Porter, *op. cit.*) care favorizează identificarea principalelor puncte tari și slabe naționale și sectoriale:

- existența resurselor (resurse umane, cercetare, structuri informaționale);
- un mediu de afaceri care stimulează inovarea;
- structura și calitatea cererii interne;
- prezența industriilor suport.

În definitiv, decidenții politicilor publice trebuie să urmărească cu atenție alocarea resurselor, performanța mediului de afaceri, precum și progresul social. O economie competitivă este capabilă să genereze creștere economică ridicată și pe termen lung.

1. Performanțele creșterii economice și a productivității în România

Consiliul European de la Helsinki, din decembrie 1999 – când România a fost invitată la negocieri pentru a deveni stat membru al UE –, marchează momentul după care eforturile noastre de a

compatibiliza sistemul economic, politic, social și legislativ au sporit semnificativ. Presiunile *acquis-ului comunitar* au condus la creșterea calității managementului public și privat deopotrivă. Coerența acestor politici a crescut constant, fapt reflectat și de dinamica economică efervescentă de după anul 2000. Astfel, PIB-ul pe cap de locuitor al României a atins în anul 2005 34% din nivelul mediu al UE-25. Pentru 2006, estimările vorbesc de o reducere a decalajului până la 36%, la paritatea puterii de cumpărare, respectiv la 17% în prețurile curente ale pieței.

România a recuperat, în ultimii șapte ani, 10 puncte procentuale din decalajul PIB/loc. ce ne separă de media UE-25

Integrarea României în economia globală, pornind de la parteneriatul strategic cu Uniunea Europeană, s-a bazat în principal pe forța de muncă ieftină și pe exporturi centrate pe tehnologii scăzute și medii. Au fost rezolvate astfel probleme sociale grave prin crearea de locuri de muncă. Totuși, valoarea adăugată a acestor exporturi este mică, având o contribuție modestă la creșterea nivelului de trai prin intermediul unor ritmuri ridicate de creștere economică pe termen lung.

Competitivitatea la nivelul fiecărui individ, companie, sector și a mediului de afaceri ca întreg este singura forță care poate conduce la recuperarea decalajelor pe piața internă a UE-27 (cu atât mai mult după aderarea la moneda unică europeană - prefigurată pentru 2014). Poveștile de succes nu lipsesc din peisajul românesc. Totuși, cu foarte puține excepții, majoritatea clasamentelor internaționale ne aruncă la periferia Europei în ceea ce privește performanța factorilor determinanți ai competitivității. Revigorarea impune o dezvoltare economică accelerată și de foarte lungă durată în România față de media UE.

Cu un PIB pe locuitor de 9,446 \$ în 2006²⁴, România este considerată o economie cu un venit mediu spre ridicat, potrivit clasificărilor Băncii Mondiale. Performanțe deosebite se resimt la câțiva indicatori cheie ai competitivității, față de media EU-25 și de noile state membre ale UE:

- România are unul dintre cele mai ridicate ritmuri medii de creștere a PIB-ului pe locuitor în regiune (aproape 10% anual între 2000-2005, la PPC),

²⁴ IMF World Economic Outlook, Economic Indicators for Romania, 2004-2007, April 2006.

fiind depășită doar de Estonia. În pofida acestui dinamism, înregistrăm încă cel mai scăzut nivel al PIB-ului pe locuitor în 2005, comparativ cu ceilalți membri ai UE, cu excepția Bulgariei.

- PIB-ul a crescut chiar mai repede în perioada 2004-2006. În 2004, creșterea PIB a fost de 8,4%, una dintre cele mai mari în Europa. Acest ritm s-a înjumătățit în 2005, în principal datorită inundațiilor din importante zone agricole. Pentru 2006, creșterea este estimată la cel puțin 7%. Pentru următorii ani, potențialul de creștere al PIB e evaluat la aproximativ 6%.

Fig. 1. Performanțele creșterii PIB

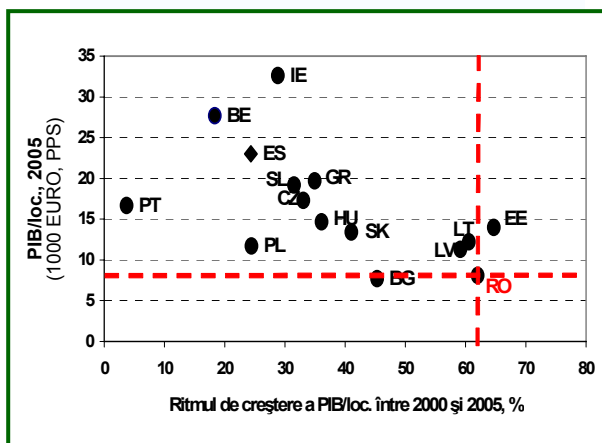
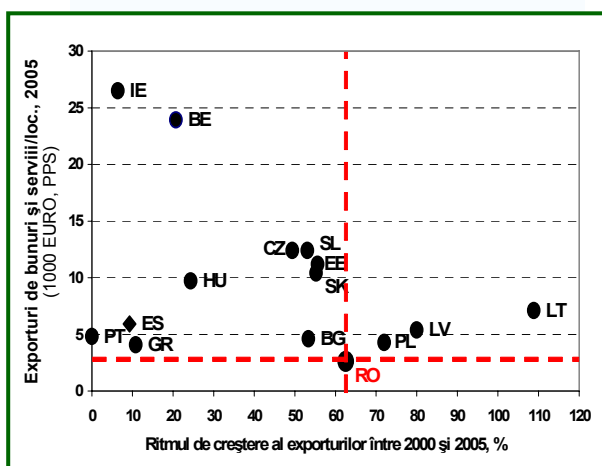

Fig. 3. Performanța exporturilor

- Creșterea productivității muncii (PIB pe angajat) cu 80%, între 2000 și 2005, pare să indice România ca un real performer în regiune. Explicația acestei

evoluții este dată însă de scăderea semnificativă a forței de muncă din economie: cu mai mult de 1,5 milioane de angajați. Totuși, nivelul de productivitate a muncii rămâne unul dintre cele mai scăzute. În 2005, el a fost de 2,8 ori mai mic decât media UE-25 și de 3,6 ori mai mic decât în Irlanda. În mod surprinzător, restructurarea economică a fost însoțită de un nivel redus al șomajului, de 5,1% în noiembrie 2006, mult mai scăzut decât în țări mai mari sau mijlocii europene, cum ar fi Polonia (14%), Germania (12%), Franța (9%) sau Spania (7,6%).

Fig. 2. Productivitatea muncii

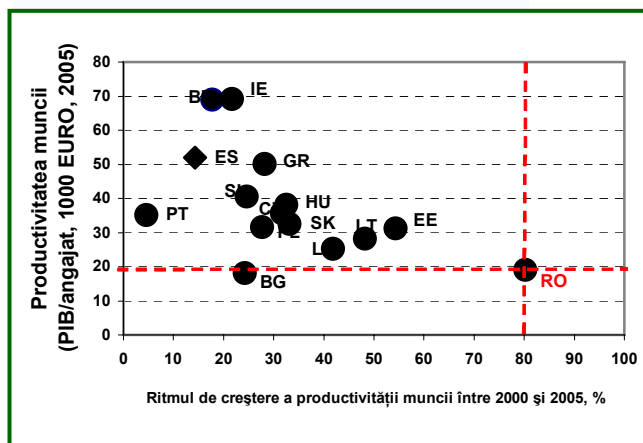
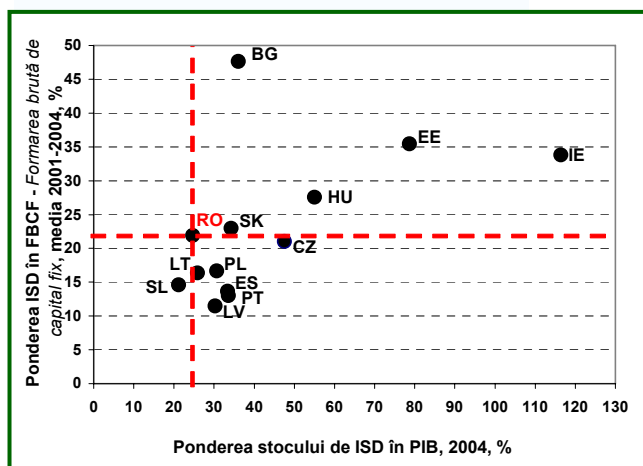

Fig. 4. Atragerea investițiilor străine directe

- Productivitatea muncii în industrie a crescut cu 11% în primele 3 trimestre ale lui 2006, alimentate mai ales de dinamismul productivității în industria mineritului și a extracției, a materialelor

de construcții (26,6%), urmată de industria prelucrătoare (10,5%) și a energiei electrice și termice, gaz și apă (5,8%).

- Deși exporturile românești pe locuitor au crescut mult mai repede decât în multe alte țări centrale și est-europene (CEE), între 2000 și 2005, nivelul lor nominal rămâne de departe cel mai scăzut. Schimbările structurale acționează în favoarea sectoarelor cu înzestrare tehnologică mijlocie (35% din totalul exporturilor în 2006) și într-o mai mică măsură în favoarea produselor bazate pe tehnologie avansată (un plus 5 procente în ultimii 7 ani, atingând aproape 13% în structura exporturilor în 2006). Cu toate acestea, exporturile bazate pe materii prime și pe tehnologii scăzute domină cu circa 50% în total (în conformitate cu estimările autorului).
- Principalele produse exportate de România sunt confecțiile și textilele, produsele din piele și încălțăminte, cu o pondere de 25% în totalul exporturilor (prețuri FOB); urmate de mașini industriale, echipamente electrice și electronice (18%), produse metalurgice (13%), produse minerale (10%), lemn și mobilă (10%), mașini și alte autovehicule (9%), produse chimice (6%), software, produse farmaceutice și agricole (fructe, legume și flori). Comerțul e centrat pe statele membre ale UE, având Germania și Italia drept cei mai importanți parteneri comerciali. Totuși, deficitul comercial extern se mărește. Importurile depășind exporturile cu aproape 60% în 2006, semnificativ mai mult decât în anii precedenți.
- Un raport comparativ²⁵ al României și Poloniei găsește că modelul de specializare a exporturilor, plasează cele două țări pe cele mai puternice poziții pe piața UE în industriile producătoare de bunuri bazate pe tehnologie scăzută și medie; în același timp, cota de piață a exporturilor bazate pe tehnologie înaltă rămâne foarte mică. Polonia este totuși mai avansată, cu sectoare bazate pe tehnologii medii și înalte mai dinamice. Productivitatea a crescut mai rapid

decât salariile, iar costul unitar al forței de muncă în industria prelucrătoare a scăzut cu 17,8% între 2002 și 2005.

Costurile producătorilor polonezi s-au diminuat, permițându-le să concureze pe piață cu prețuri mai mici și să vândă cantități mai mari. Spre deosebire de Polonia, în aceeași perioadă în România, productivitatea nu a crescut la fel de repede ca și salariile, fapt care a dus la creșterea costului unitar al forței de muncă cu 24,5%. Exportatorii români nu au mai putut exporta la fel de mult și la aceeași calitate ca până acum. Ei au fost siliți totuși să crească prețurile de export. Totuși, în industria poloneză, costul unitar mediu al forței de muncă este per total mai mare decât în România; dar mai mic în cazul industriilor principal exportatoare, precum textile, confecții, pielărie, echipamente mecanice, electrice și electronice, mijloace de transport. Exportatorii români sunt supuși presiunilor de aliniere a costurilor și prețurilor, astfel încât menținerea competitivității a impus creșterea calității. Ei nu au reușit însă să mărească volumul desfacerilor. Spre deosebire de români, producătorii polonezi au crescut volumul exporturilor mai rapid decât calitatea acestora.

- Investițiile străine directe (ISD) în România au crescut. Totuși, chiar și în 2004, România era în urma celorlalte țări în ceea ce privește ponderea stocului de ISD în PIB, cu excepția Lituaniei și a Sloveniei. O cincime din formarea brută a capitalului fix a fost acoperită de investițiile străine directe, în perioada 2001-2004, de două ori mai mică decât în Bulgaria. ISD ar trebui să susțină competitivitatea prin introducerea bunelor practici internaționale, a abilităților manageriale, a expertizei și investițiilor de capital în mediul de afaceri local.
- Creșterea recentă a ISD în economia românească se poate explica prin scoaterea întârziată la privatizare a companiilor de stat, *pe de o parte*, și prin introducerea cotei unice de impozitare de 16%, atât pentru veniturile personale cât și pentru profitul companiilor – una dintre cele mai mici cote din Europa –, *pe de altă parte*.

²⁵ Hunya, G. (2006), EU Membership – Support and Challenge to the Competitiveness of the Polish and Romania Economies, lucrare prezentată la EUJ Kansai, 9 decembrie 2006 și la EUJ Tokyo, 11 decembrie 2006.

Apartenența la UE nu garantează o competitivitate mai ridicată: cazul Europei Centrale și de Est (ECE)

Îmbunătățirea competitivității înaintea aderării. Republica Cehă, Polonia, Ungaria etc. au luat măsuri la începutul anilor 1990 pentru promovarea competitivității, pentru întărirea guvernării și pentru stimularea investițiilor străine directe având ca obiectiv integrarea companiilor locale în piața globală.

La nivel global, economiile CEE au cunoscut rimuri de creștere relativ puternice, apropiate *tigrilor asiatici* în ultimul deceniu (cu excepția Chinei). Dinamica creșterii s-a accelerat în regiunea noastră în ciuda unei încetiniri a cererii pe piețele principalilor parteneri comerciali. Deși sunt considerate mai mici decât concurenții lor est-asiatici, țările ECE au atins o cotă de piață considerabilă în UE-15 - principala lor piață de export. De asemenea, o reducere pronunțată a deficitelor comerciale în statele CEE, în ciuda cererii reduse din UE și a întăririi monedelor locale, revelă îmbunătățiri considerabile ale competitivității în regiune.

Prognoza creșterii regionale: CEE este lider mondial

Creștere netă PIB	2006	2007-2011
America de Nord	3,2	2,6
Europa de Vest	2,8	2,3
CEE	6,3	5,5
Asia	5,3	4,5
Asia fără Japonia	5,9	5,2
America Latină	4,7	3,7
Orientul Mijlociu/Africa de Nord	5,8	5,2
Africa Sub-Sahariană	4,3	5,0

Sursa: European Intelligence Unit, ianuarie 2007

Țările CEE vor ajunge între 2007-2011 **regiunea cu cea mai rapidă creștere economică**, conform estimărilor *European Intelligence Unit* din ianuarie 2007. Această tendință duce la o creștere fără precedent a concurenței în regiune în anii următori:

- CEE produce doar 4% din PIB-ul mondial (la cursul de schimb pieței), dar cea mai mare creștere economică în 2006.
- Astăzi, regiunea CEE atrage mai multe investiții străine directe decât oricare altă zonă a globului (record ISD în 2005 de \$80mld, *UNCTAD, 2006*), cu o creștere anuală a pieței între \$1,1 și \$1,3 mii miliarde. Industriile bazate de forță de muncă ieftină vor continua să migreze spre alte locații, dar industriile cu valoarea adăugată mare, cercetare și dezvoltare, servicii integrate etc. se mută în regiune, la un nivel fără precedent.
- Avantajele comparative derivă din percepția riscurilor mai mici în CEE decât în America Latină, China, India, Orientul Mijlociu sau Africa.
- Finanțările europene între 2007-2013 de \$140 de miliarde sunt o oportunitate, dar ea depinde de capacitatea reală de absorbție.

Statutul de membru al UE nu garantează automat o creștere economică mai puternică. Vechii membri își vor menține avantajele competitive în serviciile de afaceri. Dar în termeni de infrastructură (capital uman, telecomunicații etc.) și ușurința cu care se fac afaceri, noii membri ocupă poziția a patra, în urma celor două grupe de țări avansate economic (UE și OECD) și a celor mai avansați tigri asiatici. România și Bulgaria sunt în general clasate pe niveluri inferioare, ceea ce înseamnă că trebuie să-și apere pozițiile în fața concurenților mai slabi din rândul tigrilor asiatici și în fața economiilor emergente, precum Turcia și Mexic. Cele două piețe emergente uriașe India și China mai au încă un drum lung de parcurs pentru a atinge aceste niveluri ale indicatorilor calitativi.

O caracteristică aparte a grupului UE-10 este performanța atinsă în termeni de capital uman și infrastructura de afaceri, neegalată încă de performanțele instituționale care ar putea să garanteze un mediu de afaceri credibil și sănătos.

La acestea se adaugă măsurile luate pentru a îmbunătăți mediul de afaceri, în special în ceea ce privește facilitarea deschiderii unor noi afaceri, stimulente pentru sporirea numărului de angajați și a ratei profitabilității în sectorul privat (care a atins un nivel, fără precedent, de 5% în 2005). De fapt, intervenția Guvernului în economia românească este chiar mai mică decât în alte economii europene²⁶.

- Reformele din mediul de afaceri. Cadrul legal pentru inițierea unei afaceri în România e mult mai favorabil decât în regiune și în țările OECD. Procedurile, costurile și timpul necesar s-au diminuat semnificativ, plasând România pe locul 7 în lume în ceea ce privește ușurința cu care se deschide o afacere și se pătrunde pe piață (Banca Mondială, 2006). Îmbunătățiri semnificative se observă și în facilitarea importurilor și exporturilor, România obținând astfel un avantaj competitiv față de alte 86 de țări din lume în 2006. Protecția investitorilor și respectarea contractelor sunt destul de solide. Cota unică de impozitare e de asemenea competitivă, dar varietatea taxelor este încă mult prea mare, iar procedurile pentru înregistrarea unei proprietăți sunt încă dificile. În ciuda acestor evoluții pozitive, calitatea actelor normative adoptate între 2004 și 2006 este nesatisfăcătoare. Dificultățile întâmpinate în disponibilizarea muncitorilor și închiderea unor afaceri neprofitabile sunt alte puncte slabe ale mediului de afaceri din România care exercită presiuni asupra dezvoltării antreprenoriale.

- Sectoarele cu cea mai mare creștere în 2006 au fost:

- o construcțiile și alte ramuri legate de acest domeniu – industria materialelor de construcții, construcțiile metalice – cu 13% în 2006, respectiv o creștere prognozată de 12% pentru 2007;

- o industria echipamentelor electronice

- cu o creștere de 10,6% în 2006;

- o industria telecomunicațiilor;
- o producerea și distribuția de energie electrică și termică;
- o industria mobilei.

- Un sector financiar în plină creștere sprijină dezvoltarea industriei. Sectorul bancar este bine dezvoltat, cu un volum al activelor în valoare de 38 de miliarde euro. Pe piața românească activează 39 de bănci, din care 6 sunt sucursale ale unor bănci străine. 58% din activele bancare sunt concentrate în portofoliul primelor cinci bănci din sistem, iar băncile străine dețin majoritatea activelor bancare (87,8%). Sectorul de asigurări s-a dezvoltat exponențial, reprezentând la sfârșitul anului 2005 1,2% din PIB. În 2006, estimările indicau o creștere cu aproape 20%. Deși mai puțin dezvoltată decât sistemul bancar, piața de capital este una dintre cele mai dinamice piețe din Europa, cu o capitalizare de aproximativ 21 de miliarde euro în 2006. Perspectivele de dezvoltare ale acestor sectoare sunt pozitive, pornind cel puțin de la îmbunătățirea legislației care protejează investitorii, introducerea obligațiilor ipotecare, lansarea fondurilor de pensii private și accesul la piața UE.

2. Principalele provocări ale competitivității

Nu trebuie să cădem pradă iluziilor și să pierdem din vedere perspectiva mai largă. **România este o economie bazată pe factori de producție care abia acum trece într-o etapă superioară de dezvoltare, bazată pe eficiență.** Avem practic două opțiuni:

- Să concurăm pe piața europeană și globală cu Polonia, China și India în industriile intensive în forță de muncă, sau
- Să dezvoltăm o politică investițională eficientă pentru a transforma România într-un jucător activ pe piața globală a tehnologiilor înalte.

Luând în considerare perisabilitatea primei opțiuni, ne rămâne să jucăm cea de-a doua carte. Așadar, firmele din România nu vor fi capabile să concureze pe plan internațional bazându-se doar pe resurse naturale și salarii reduse, ci vor fi nevoite să se orienteze spre diversificare, spre

²⁶ Heritage Foundation, Index of Economic Freedom, 2006.

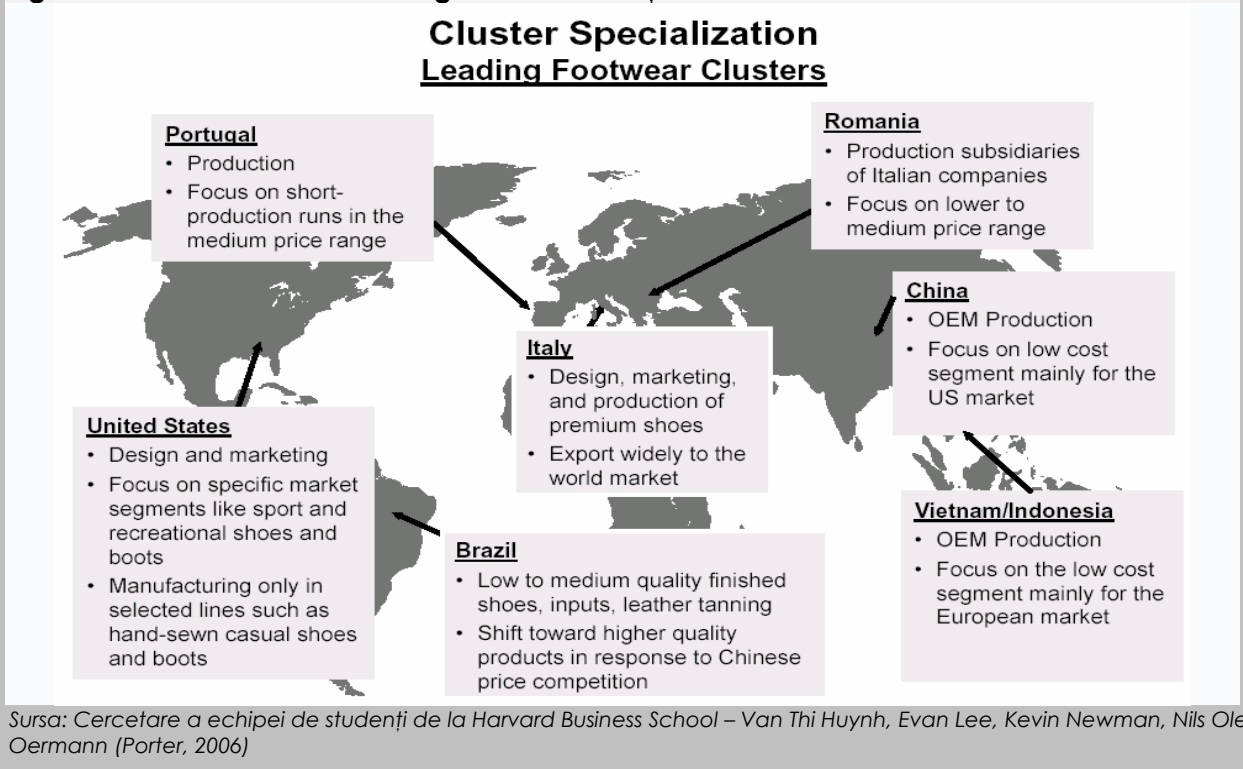
productivitate și calitate, spre inovație în producție, design și servicii. România nu are altă șansă decât să devină o economie dinamică, bazată pe cunoaștere, valorificând oportunitățile integrării europene, ale locației strategice, ale politicii externe clare, ale abundenței resurselor naturale, ale politicilor macroeconomice sănătoase, dar și ale industriilor cele mai înfloritoare, ale forței de muncă încă ieftine și înalt-calificate, precum și ale creșterii pieței de capital. În termeni pragmatici, planificarea economică trebuie să fie coerentă și unitară: chiar dacă fiecare domeniu pare o prioritate, planificarea trebuie să acopere câteva obiective-cheie, puține la număr și care vizează nișele capabile să susțină dezvoltarea pe termen lung.

Totodată, productivitatea este determinată de factori diferiți în Suedia față de România sau Bulgaria, la rândul lor diferiți în Ghana. Porter (1990) clasifică țările lumii în trei clase de dezvoltare diferite: prima este bazată pe factorii de producție, cea de-a doua pe eficiență, cea din urmă pe inovare; ele implică grade de complexitate a operațiunilor economice din ce în ce mai ridicate.

a) În primul stadiu, competitivitatea depinde îndeosebi de buna funcționare a instituțiilor publice și private, infrastructura adecvată, un cadru macroeconomic stabil, condiții bune de sănătate și educație primară. A se vedea, de exemplu, nivelul de specializare al României în clusterul industriei mondiale de încălțăminte, dată de prezența filialelor companiilor italiene. Acestea s-au axat pe o gamă de produse cu prețuri mici și medii. Orientarea recentă spre design, marketing și încălțăminte de lux a fost fundamental influențată de legăturile și concurența dintre firme (Fig. 5).

b) Pe măsură ce veniturile cresc, România ar trebui să treacă în stadiul al doilea de dezvoltare, în care să se axeze pe procese de producție mai eficiente și pe o calitate mai ridicată a produselor. Competitivitatea este determinată în acest stadiu în special de către educația superioară, formarea profesională continuă, de piețe eficiente și de capacitatea de valorificare a beneficiilor tehnologiilor existente. Acestea sunt problemele care împiedică creșterea competitivității economiei românești. Pe ele ne vom concentra în cele ce urmează.

Fig. 5. Rolul României în industria globală de încălțăminte

c) În cel de-al treilea stadiu, pe măsură ce țările evoluează, capacitatea de a susține niveluri mai mari ale salariilor și standarde de viață ridicate depinde de abilitatea de a concura cu produse unice și noi, obținute prin procese de producție sofisticate și inovare. De exemplu, Singapore, unul dintre marile succese economice ale secolului XX, economia cu cel mai mare nivel al exporturilor pe cap de locuitor în lume, se află în plină tranziție spre acest stadiu.

Comparând diferite țări și experiențe regionale, ajungem la concluzia că trecerea prin diferite stadii nu este neapărat un proces linear sau gradual și nici nu se derulează automat. De aceea, România trebuie să rezolve simultan problemele legate de avantajele competitive tradiționale și de principalele obstacole din calea competitivității, precum și să dezvolte noi active competitive.

Presiunile concurențiale specifice post-aderării constau în pierderea de competitivitate în industriile masiv utilizatoare de forță de muncă slab calificată, pe de o parte din cauza pierderii treptate a avantajelor legate de costuri, și pe de altă parte datorită presiunilor exercitate de importurile din China și alte piețe europene ieftine.

În 2007, după integrarea în UE, se vor exercita presiuni puternice pentru creșterea salariilor spre nivelul celor din vestul Europei. Comisia Europeană anticipează și o creștere a productivității muncii pentru 2006-2008²⁷.

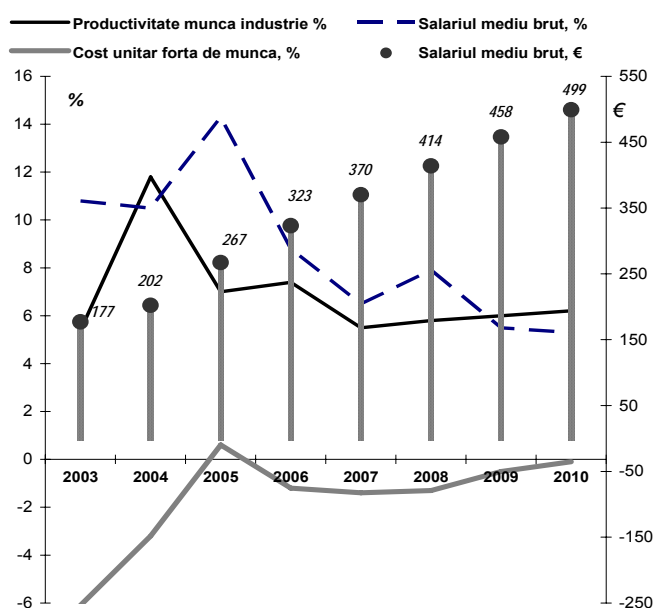
Ritmul de creștere al productivității și al salariilor este mai mare în România decât în celelalte state din UE-27. Dar dacă productivitatea muncii pe angajat va fi depășită de compensațiile salariale, așa cum prognozează Comisia Europeană, vom înregistra o pierdere de competitivitate pe termen scurt. Pe de altă parte, această situație ar putea determina un număr mai mare de emigranți români să revină în țară, cu deprinderi mai bune și o motivație mai puternică²⁸.

²⁷ EU's Autumn Forecast Report, November 6, 2006.

²⁸ Conform ultimelor estimări, numai 12% dintre emigranții români s-au întors cu o diplomă universitară, un procent mult mai mic decât în Bulgaria sau în alte țări din ECE (World Bank, *Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union*, A. Mansoor, B. Quillin, 2007).

Comisia Națională de Prognoză estimează totuși o creștere anuală negativă a costului unitar al muncii în perioada 2006-2010 (Fig. 6). Aceasta înseamnă că compensațiile salariale vor crește mai încet decât productivitatea muncii, inversând trendul vizibil în 2005. De ce? Parțial pentru că până în 2004, nivelul scăzut salariilor a făcut din România o zonă atractivă de relocare în Europa de Est, în special pentru industriile care foloseau intensiv forță de muncă. Apoi, atractivitatea pentru industriile bazate pe forță de muncă ieftină, dar cu o calificare înaltă, cum sunt IT și *call center*-urile, a crescut semnificativ.

Fig. 6. Costul vs. productivitatea muncii

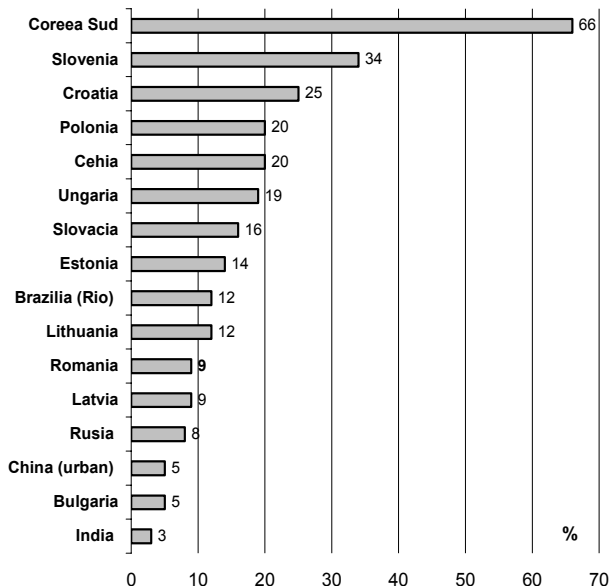

Creșterea salariilor în România pornește însă de la un nivel foarte scăzut, în comparație cu vestul Europei. Un studiu recent²⁹ arată că în 2006 costul salarial mediu săptămânal brut în România a fost de 66 de euro – cu 80% mai mare decât în Bulgaria, similar celui din Letonia, dar de peste două ori mai mic decât în Ungaria, de aproape 4 ori mai mic decât în Slovenia, și de peste 10 ori mai mic decât în Germania. Aceste date justifică preocuparea noastră pentru creșterea salariilor, dar trebuie să prevenim în același timp ritmurile excesive de creștere. Apoi, să nu uităm că nivelul salariilor în multe dintre statele concurente pe piața europeană este mult mai scăzut decât în Bulgaria, Letonia și România (Fig.7). Atât India cât și China înregistrează creșteri rapide ale producției industriale și ale centrelor de

²⁹ FedEE, Pay in Europe 2006, www.fedee.com

servicii IT, în timp ce Rusia devine tot mai atractivă pentru investițiile interne, datorită îmbinării unor piețe interne uriașe pentru bunuri și servicii cu niște salarii foarte mici.

Fig. 7. Salarii medii comparate, sector privat, 2006
Germania = 100%

Există o serie de alte probleme stringente asupra căreia Guvernul României trebuie să se aplece, îndeosebi cele patru sectoare care frânează puternic productivitatea economică. Ele sunt: agricultura, energia, turismul și infrastructura.

- Ponderea agriculturii în economie este mare. Peste 10% din PIB-ul României rezultă din producția agricolă, față de doar 2% în UE (3% în Polonia). În plus, o treime din populația României este angajată în agricultură și producție primară, una dintre cele mai mari ponderi din Europa. Contribuția la export este însă nesemnificativă. Cu toate acestea, agricultura rămâne principala destinație a fondurilor structurale europene. Dacă luăm în considerare și prețul redus al terenurilor arabile, sau investițiile prevăzute în mediul rural, acest sector devine unul din cele mai atractive, cu un potențial de creștere substanțial.
- Intensitatea energetică a economiei românești este de patru ori mai mare decât media EU-25³⁰. Această lipsă de eficiență apare atât la nivelul producției, cât și la nivelul distribuției și al consumului. Procesul continuu de liberalizare nu a transformat încă piața

într-una eficientă și cu prețuri competitive.

- Turismul are o contribuție la PIB de trei ori mai mică decât în țări ca Spania, Italia, Grecia, unde este un activ economic importantă. Ponderea sa în export este de 2,5 ori mai mică decât media UE-25. Bulgaria a înțeles mai rapid oportunitatea și a acționat în consecință, ajustându-și oferta pentru Germania și Marea Britanie, de departe cei mai importanți consumatori europeni în domeniu. România ar trebui să mizeze pe turismul de afaceri, balnear și pe agroturism.
- Cu numai 200 de km de autostradă, România este mult în urma Ungariei și Poloniei. În consecință, costurile de transport și infrastructură sunt mult mai mari. Cu o economie în expansiune, necesitățile legate de dezvoltarea lor sunt foarte mari. Guvernul a dezvoltat o strategie foarte ambițioasă pentru următorii 10 ani, bazată pe:
 - o modernizarea rețelei de drumuri – se va pune accent pe construcția de autostrăzi (aproximativ 1050 km);
 - o asigurarea interoperabilității căilor ferate (o lungime de 1100 km);
 - o creșterea traficului de mărfuri în porturile interne și maritime, precum și modernizarea echipamentelor și facilităților în cele patru aeroporturi de interes național (furnizarea de servicii pentru 11,3 milioane de călători pe an).

Într-o economie bazată tot mai mult pe cunoaștere, educarea forței de muncă și formarea profesională continuă devin factori-cheie ai succesului economic, ai productivității, ai coeziunii sociale, ai ocupării, ai calității superioare a muncii și vieții. Dar sectorul educației și al cercetării a rămas profund nereformat, necorelat cu necesitățile și dinamica pieței muncii, în pofida creșterii fondurilor alocate. Bugetul anului 2007 a alocat 5,2% din PIB educației, în linie cu țările vechi membre ale UE și 0,56% din PIB pentru cercetare, dezvoltare și inovare (CDI). Creșterea calității se lasă însă așteptată. De exemplu, universitățile din România sunt plasate mult în urma primelor 500 de universități din lume, conform Topului Shanghai din 2006. Numai 1 din 10 români peste 25 de ani are o diplomă universitară, jumătate din nivelul mediu al UE -25. Înclinația spre formare

³⁰ Atlas method of World Bank, 2005

profesională continuă este și ea de patru ori mai mică decât media UE.

Capacitatea de inovare a economiei românești este extrem de slabă³¹. Astfel, România este a doua de la coadă din 33 de țări. Doar doi indicatori ne plasează peste media europeană: procentul IMM-urilor care au introdus schimbări non-tehnice și vânzările de produse nou intrate pe piață. Inovarea este limitată de: slaba implementare a drepturilor de proprietate intelectuală, de nivelul redus al formării profesionale continue și al ofertei inadecvate de capitaluri de risc, de cheltuielile publice și private mici pentru cercetare, dezvoltare și inovare, de lipsa ajutorului de stat pentru inovare, de ponderea redusă a exporturilor high-tech în PIB, de cheltuielile reduse pentru comunicații și tehnologia informațiilor în PIB³². 83% din companiile românești sunt non-inovative, 3% sunt inovatori strategici și doar 2% implementează noi tehnologii³³.

România s-a angajat să mărească cheltuielile publice pentru cercetare, dezvoltare și inovare (CDI) la 1% din PIB până în 2010. Multe provocări ar rămas însă fără răspuns. Până acum, în dezvoltarea capacității de inovare, politicile publice s-au concentrat cu precădere pe dezvoltarea resurselor umane și pe dezvoltarea capacității de cercetare a institutelor naționale și a universităților. S-au luat puține măsuri de creștere a capacității inovative în industrie.

Ținta cheltuielilor private pentru CDI de 2% din PIB este o utopie. Nivelul lor actual de circa 0,4% din PIB va rămâne neschimbat în absența unor instrumente publice adecvate. În acest sens, cel puțin patru provocări trebuie avute în vedere:

- Nivelul extrem de redus al fondurilor publice pentru inovare: doar 10% din firmele inovative beneficiază de sprijin public;
- Nivelul extrem de redus al cheltuielilor private alocate inovării: 3% din cifra de afaceri a firmelor inovative;

³¹ Indicele agregat de inovare al României reprezintă 38% din cel al UE, iar în ultimul an România a continuat să piardă teren, făcând parte din grupul de țări care nu au reușit să recupereze disparitățile (*European Trendchart – Romania 2005*, European Commission, January, 2006).

³² European Innovation Scoreboard, European Commission, 2006

³³ CIS 3 Report of the National Institute of Statistics, European Commission, 2006

- Inabilitatea comercializării rezultatelor cercetării și dezvoltării;
- Climatul cultural nefavorabil investițiilor pentru inovare.

De asemenea, jumătate din capacitatea de export se bazează pe resurse primare (minereuri, cărbune, sare), textile și încălțăminte ieftine etc. Captarea unor valori adăugate superioare trebuie să se facă prin stimularea dezvoltării serviciilor și produselor industriale high-tech, în condițiile în care competitivitatea industriilor cu valori adăugate mici rămâne dependentă de forța de muncă slab calificată, a cărui avantaj nu poate fi prezervat decât prin salarii mici. Noile centre de dezvoltare în inginerie și software, deschise recent de câteva multinaționale, sunt încurajatoare în depășirea limitelor de mai sus. Aceste centre valorifică avantajul României dat de numărul ridicat al inginerilor specializați în tehnologia informațională și comunicații (ITC) raportat la numărul de locuitori - cel mai ridicat, cu excepția Indiei. Diversificarea economiei dezvoltând sectorul IT reprezintă un factor-cheie în promovarea economiei bazate pe cunoaștere.

Sectorul ITC este unul din cele mai dinamice sectoare economice și un atu important al României pe piața europeană. Dinamica sa accentuată - a crescut de patru ori în ultimii șapte ani (2000-2006), și cu 25% în 2005-2006 - a dus la o contribuție actuală de 4,2% în PIB³⁴. Serviciile de telecomunicații predomină (3,1% din PIB), urmate fiind de industria de software și hardware (0,8%, respectiv 0,25% din PIB). Oportunitățile de dezvoltare sunt cu atât mai mari cu cât nivelul actual al cheltuielilor pentru ITC se situează doar la jumătate din nivelul UE-15 (3% din PIB). Ca o consecință a cererii interne reduse, România este un exportator net de software (de trei ori mai mari decât importurile), dar un importator net de produse hardware. Specialiștii din domeniu consideră că actuala creștere a exporturilor este alimentată de marile companii offshore și de centrele de servicii, precum și de companii locale care oferă produse software patentate și servicii software în outsourcing.

În evoluția unei industrii locale high-tech apar patru stadii de valorificare a

³⁴ Ponderea companiilor ITC în numărul total de firme active este de 3%, iar ponderea în numărul total de angajați din economie este de 2,3%, în 2006.

cunoștințelor (know-how), identificate și în mediul de afaceri din România post-comunistă – înzestrată cu forță de muncă înalt calificată, o piață internă puțin dezvoltată și slabe abilități manageriale:

- Divizie de cercetare -dezvoltare a unei companii străine;
- Furnizor de soluții software în sistem outsourcing pentru o companie străină;
- Furnizor de soluții software complexe, dar și deținător al unui portofoliu propriu de produse cu drepturi de copyright – care permit intrarea cu succes în competiția regională;
- Preluarea unui jucător local de către un competitor internațional ca o încercare de a face față concurenței globale.
-

Fig. 8. Clustere ale industriei IT în România

România este o piață extrem de atractivă pentru outsourcing. Multe companii străine s-au arătat interesate fie de investire, fie de găsirea unui partener într-o firmă românească de software. Oracle, Hewlett-Packard, IBM, Microsoft sunt jucători pe piața globală prezenți pe piața

Surpriza ultimilor ani: industria de software din România

românească de software, iar Canon CEE GMBH, Fujitsu Siemens, HP, IBM, Intel Corporation, Konica Minolta, Philips or Xerox, pe cea de hardware. Grupuri majore de firme IT s-au dezvoltat în marile orașe, bazându-se pe contribuția majoră a universităților de profil. Cererea de forță de muncă a crescut totuși mai repede decât numărul total al absolvenților de IT (aproximativ 7000 pe an). Sistemul

educațional trebuie să se adapteze urgent la această situație.

Comparativ, cifra de afaceri a sectorului farmaceutic este similară cu cea în IT însă cu un ritm de creștere semnificativ mai mic (17% anual între 1999 și 2005). Multinaționale puternice au intrat pe această piață subliniind din nou oportunitățile ei de dezvoltare. Cheltuielile de îngrijire medicală pe cap de locuitor rămân însă de peste șase ori mai mici decât în UE-25, iar consumul de medicamente este printre cele mai reduse din Europa (mai puțin de jumătate față de nivelul Ungariei, Cehiei și Poloniei; 14% din media UE). De asemenea, importurile de produse farmaceutice acoperă 20% din consumul național, fiind concentrate pe medicamentele sofisticate și protejate prin patent. Producătorii locali se axează pe producția de medicamente cu valori adăugate scăzute.

Pe ansamblu, piața largă de consum a României de bunuri de consum – 4,4% din populația totală a UE-27 – este în continuă expansiune, fapt care justifică rolul jucat de consumul local ca principal contributor la creșterea PIB-ului, spre deosebire de UE-25, unde exporturile predomină. Contribuția cererii externe (export-import) la creșterea reală a PIB-ului a rămas negativă (- 4,4%). Creșterea puternică a salariilor și a creditelor de consum alimentează cererea ridicată, conducând la un deficit anual al contului curent de peste 10% din PIB. El rămâne totuși sustenabil, fiind acoperit în mare parte de încasările semnificate din privatizare și de influxurile de investiții străine directe. Cu toate acestea, declinul așteptat al veniturilor din privatizare în perioada 2007-2008 va accentua vulnerabilitatea externă a României, dacă producătorii locali nu vor reuși să surmonteze dezavantajul relativ față de bunurile de import.

În anumite sectoare economice – cum ar fi industria și energia – prețurile tind să se ajusteze mai rapid la nivelul UE, inducând o creștere a costurilor cu utilitățile și alte produse intermediare. O altă îngrijorare serioasă a exportatorilor români pe piața europeană este legată de aprecierea substanțială a cursului de schimb, acompaniată de creșterea puternică a salariilor, care pot dăuna profitabilității și competitivității anumitor sectoare. În 2005, aceste presiuni au fost mult mai mari decât în oricare alt stat membru al UE. Ratele înalte ale dobânzilor, liberalizarea deplină a contului de capital și perspectiva generală pozitivă a României după

aderare, vor stimula în continuare intrările de capital speculativ. Totuși, sunt așteptate aprecieri modeste ale cursului real de schimb.

Banca Națională și-a atins ținta de inflație de 5% pentru 2006, dar a ridicat ținta

pentru 2007 de la 4% la 4,4%. Această decizie ridică un nou semn de întrebare în legătură cu presiunile inflaționiste induse de creșterea puternică a cererii agregate. Nivelul ridicat al consumului public și al investițiilor în 2007-2008 vor conduce la o politică fiscală expansionistă.

Harta competitivității României în 2006

Puncte forte și oportunități:

- o Politici macroeconomice stabile;
- o Al 7-lea stat membru al UE ca populație;
- o Cotă unică de 16%;
- o Șomaj scăzut;
- o Creșterea standardului de viață și a numărului de angajați;
- o Dezinflația pare a fi sustenabilă;
- o O piață de consum largă și în creștere;
- o Salarii competitive pe termen scurt;
- o Îmbunătățiri semnificative ale mediului de afaceri;
- o Sectoare manufacturiere de succes, cum ar fi IT;
- o Intervenție relativ redusă a Guvernului în economie;
- o Trend pozitiv al dezvoltării IMM-urilor;
- o Liberalizarea pieței telecomunicațiilor;
- o Existența parcurilor industriale și tehnologice, a incubatoarelor de afaceri și a clusterelor;
- o Perspectiva regiunii ECE de a deveni cea mai dinamică regiune ca și creștere economică în lume în următorii 5 ani, antrenând o creștere a cererii regionale fără precedent;
- o Surse semnificative de investiții provenite din instrumentele financiare europene – fonduri structurale și de coeziune;
- o Centru regional, potențial pivot, pentru transportul gazului și energiei;
- o Dezvoltarea exporturilor ITC și a brandurilor proprii;
- o Finalizarea procesului de privatizare și concentrarea pe atragerea de investiții greenfield bazate pe tehnologii înalte;
- o Furnizor de servicii pentru companii străine, în scopul atingerii țintei Barcelona de 3% din PIB pentru CDI; însă cerere redusă pentru CDI;
- o Îmbunătățirea reglementărilor de piață concurențiale;
- o Liberalizarea sectorului de servicii în UE-27, valorificând avantajele investițiilor transfrontaliere;
- o Creșterea potențialului de export, în conformitate cu Strategia Națională de Export;
- o Potențial agricol și turistic ridicat;
- o Destinație pentru turismul de nișă.

Puncte slabe și riscuri:

- o Întărirea poziției și imaginii de economie cu valoare adăugată redusă;
- o Pierderea de competitivitate dacă nivelul salariilor și a altor costuri vor crește mai repede decât productivitatea muncii;
- o Convergența prețurilor cu UE și riscul realocării investițiilor spre zone cu costuri mai mici;
- o Pierderi ridicate în sectorul energiei electrice și termice, în transportul de petrol și gaze, în rețelele de distribuție, generând costuri suplimentare pentru afaceri;
- o Consum de energie ridicat în economie;
- o Lipsa de date obiective și relevante la nivel microeconomic, utile pentru analiza competitivității; puține organizații independente care să abordeze această chestiune;
- o Capacitate redusă de a implementa politici și de a forma un climat politic stabil pentru afaceri;
- o Sistemul juridic suferă de credibilitate redusă în ceea ce privește predictibilitatea și corectitudinea aplicării legii;
- o Pondere ridicată a agriculturii în PIB;
- o Deficitul comercial în creștere;
- o Cultura antreprenorială limitată;
- o Acces limitat pentru IMM-uri la servicii și finanțare;
- o Infrastructura și servicii ITC subdezvoltate;
- o O piață internă prea puțin dezvoltată, cu o cerere nesofisticată;
- o Tehnologii învechite/ costuri ridicate, altele decât cele cu forța de muncă;
- o Niveluri reduse ale input-urilor în educație și CDI, dar rezultate de calitate și mai mică din aceste domenii – conexiuni reduse cu economia reală;
- o Transfer redus de tehnologie și infrastructura precară de cercetare-dezvoltare;
- o Emigrarea forței de muncă înalt-calificate;
- o Un procent relativ mic al populației cu studii universitare; înclinație redusă pentru formare profesională continuă;
- o Infrastructură turistică nedevelopată și marketing precar în domeniu;
- o Diferențe majore de competitivitate între zonele rurale și cele urbane;
- o Bariere administrative și capcane ale Codului Muncii;
- o Slaba capacitate de gestionare a fondurilor pentru îmbunătățirea competitivității economiei;
- o Percepția României ca țara din UE cu cel mai ridicat grad de corupție.

Activitatea investițională este principalul motor al creșterii, pe măsură ce sunt construite și modernizate facilitățile de producție și vor demara marile proiecte publice de infrastructură. În acest context este recomandată prudența în racordarea politicilor salariale la productivitate.

Nu putem îmbunătăți competitivitatea națională fără să depășim obstacolele existente pentru care România a fost constant criticată de UE că nu respectă normele europene decât pe hârtie. Este vorba în special de corupție, administrația publică nerefornată, calitatea scăzută și împredictibilitatea legislației, dar și de relativa rigiditate a codului muncii și slaba protecție a investitorilor. Toate acestea induc costuri suplimentare în mediul de afaceri.

Condițiile sociale rămân provocatoare în multe regiuni ale țării. Sărăcia se menține la un nivel de peste 15 procente din populație. Două treimi dintre românii săraci trăiesc în zone rurale. Amenințarea șomajului e mult mai mare, căci IMM-urile nu sunt pregătite pentru competiția europeană. Formarea profesională a angajaților și atragerea investițiilor în afara Bucureștilor rămân măsuri cruciale pentru diminuarea decalajelor dintre regiuni și pentru menținerea unui ritm de creștere economică și pe termen lung.

3. Compararea performanței Bulgariei și României

Monitorizarea rapoartelor și a clasamentelor internaționale are menirea de a contura o imagine mai clară asupra poziției României în sistemul economic global și european în funcție de: PIB pe locuitor, export și import, dezvoltarea umană, percepția corupției, competitivitatea creșterii economice, gradul de globalizare economică, calitatea mediului de afaceri, libertatea economică, transparență și gradul transformărilor economice în procesul tranziției. Reflectarea evoluției economiei românești ne oferă, așadar, posibilitatea de a ne raporta la tendințele globale în raport cu principalii parametri urmăriți, precum și identificarea strategiilor economice care aduc rezultate mai bune. Alăturarea performanțelor Bulgariei se justifică din perspectiva similarității eforturilor sale cu cele ale României, sub presiunea integrării în UE la 1 ianuarie 2007.

Cele mai cuprinzătoare date asupra competitivității sunt furnizate de Forumul

Economic Mondial în „Raportul asupra Competitivității Globale” și de Institutul pentru Gestiunea Dezvoltării în „Anuarul Competitivității Mondiale”. România se situează pe locul 68, respectiv 57, cu mult în urma statelor central și de est europene. Indicele competitivității globale, constituit pe baza a 90 de variabile, măsoară setul de instituții, politici și factori care conduc la promovarea prosperității economice durabile³⁵. Variabilele sunt organizate pe nouă domenii, fiecare reprezentând o arie considerată factor dominant în determinarea competitivității. „Anuarul Competitivității Mondiale”, cu cele 312 variabile, descrie cum performează națiunile și firmele în crearea și valorificarea bunăstării.

Rapoartele precedente le sunt asociate altele, precum analiza Băncii Mondiale cu privire la ușurința de a derula afaceri sau cea a Heritage Foundation cu privire la libertatea economică. Metodologiile aplicate nu sunt lipsite însă de critici. De exemplu, efectele pozitive ale unei fiscalități reduse sunt mult mai disputate decât importanța statului de drept, a absenței corupției, a inflației reduse sau a drepturilor de proprietate. Unele dintre țările cele mai bine plasate în funcție de indicele libertății economice, cum ar fi Islanda (locul 5), Danemarca (8), Finlanda (12) sau Suedia (19), sunt recunoscute ca fiind națiunile cu cel mai dezvoltat nivel al bunăstării sociale, în opoziție cu principiile laissez-faire-ului.

Pe de altă parte, Banca Mondială argumentează că reglementările mediului de afaceri sunt mult mai importante decât consumul guvernamental. Totodată, ea este și un suporter al reducerii sărăciei, dar nu crede în aplicabilitatea politicilor laissez-faire-ului ca mijloace eficiente de reducere a inegalităților la nivel național. Raportul Competitivității Globale ia în calcul și alți factori ai creșterii economice precum infrastructura, sănătatea și educația.

Intensitatea și magnitudinea transformărilor economice (ca de altfel și cele politice), estimate cu ajutorul Indicelui Bertelsmann, rămân relevante pentru economiile post-tranziție. Slovenia, Estonia și Republica Cehă au cele mai consolidate economii de piață. România se clasează pe ultimul loc în grupul economiilor de piață în curs de consolidare, chiar și în urma Bulgariei.

România a urcat în ultimii ani în clasamentele internaționale - cu puține

³⁵ World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2006-07*.

Tab. 1. România și Bulgaria în clasamentele internaționale, 2006

No.	Indicatori de competitivitate	Clasament		Top în clasament
		Ro	Bg	
1.	PIB (PPP)	44	66	SUA
2.	Populație²	51	94	China
3.	PIB per capita² (PPP)	65	64	Luxemburg
4.	Competitivitate globală³	68	72	Elveția
5.	Competitivitate mondială⁴	57	-	-
6.	Exporturi²	55	69	UE
7.	Exporturi/cap de locuitor²	60	58	Singapore
8.	Importuri²	44	65	USA
9.	Dezvoltare umană⁵	60	54	Norvegia
10.	Calitatea vieții⁶	58	-	Irlanda
11.	Percepția gradului de corupție⁷	84	57	Finlanda, Islanda, N. Zeel.
12.	Libertatea economică⁸	92	64	Hong Kong
13.	Globalizarea economiei⁹	30	-	Singapore
14.	Ușurința de derulare a afacerii¹⁰	49	54	Singapore
15.	Capacitatea de inovare¹¹	32	26	Suedia
16.	Indicele transformării economice Bertelsmann¹²	19	16	Slovenia
17.	Indicele performanței ISD¹³	24	9	Azerbaidjan
18.	Producția agricolă¹⁴	32	76	China
19.	Producția industrială¹⁵	53	72	UE
20.	Producția de servicii¹⁵	50	67	SUA
21.	Consumul de energie electrică¹⁶	41	55	SUA
22.	Consumul de gaz natural¹⁷	32	55	SUA
23.	Emisie CO₂/cap de locuitor¹⁸	84	71	Insulele Virgine ale SUA

Surse:

1. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, estimations for 2006 – out of 176 countries;
2. CIA World Facts Book 2006 – out of 232 countries;
3. World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2006-2007 – out of 125 countries;
4. IMD International: World Competitiveness Yearbook 2006 – out of 61 economies;
5. Human Development Report 2006 – out of 177 countries;
6. The Economist: The World in 2005 - Worldwide quality-of-life index, 2005 - out of 111 countries
7. Transparency International: Global Perception Report 2006 – out of 163 countries;
8. Heritage Foundation: Index of Economic Freedom 2006 – out of 161 countries;
9. AT Kearney: Foreign Policy Globalization Index 2006 – out of 62 countries;
10. World Bank, Doing Business in 2006 – out of 175 countries;
11. European Commission: European Innovation Scoreboard 2006 – out of 33 European countries;
12. Bertelsmann "Economic Transformation" index, 2006 - - out of 119 economies;
13. United Nations Conference on Trade and Development: Foreign Direct Investment Performance Index 2006 - out of 141 economies
14. CIA World Facts Book 2006 – out of 162 countries;
15. CIA World Facts Book 2006 – out of 163 countries;
16. CIA World FactBook 2006 – out of 196 countries;
17. CIA World FactBook 2006 – out of 213 countries;
18. US Department of Energy's Carbon Dioxide Information Analysis Center (CDIAC) for the United Nations Statistics Division – out of 182 countries.

excepții (competitivitatea economică globală, respectarea contractelor – unde am căzut 1 loc, ușurința de obținere a creditelor - unde am pierdut 7 locuri), dar rămâne adeseori în urma

Bulgariei.

Precondițiile rămân favorabile pentru dezvoltarea pe termen mediu și lung. Investitorii strategici își ajustează percepțiile asupra riscului, în concordanță cu voturile de încredere primite de la instituții internaționale prestigioase:

- Banca Mondială ne plasează locul 2 în lume și pe primul loc în Europa în termeni de viteză și calitate a reformei mediului de afaceri rapiditate și calitate în reformele din mediul de afaceri. Totuși, România se situează abia pe locul 49 în lume din perspectiva mediului propice de afaceri (2006).
- Apoi, conform Indicelui Bertelsmann, România este clasată pe locul 2 în rândul țărilor cu cea mai mare transformare economică. Pe primul loc se află Pakistanul.
- În ceea ce privește performanța investițiilor străine directe, România se situează pe locul 24 din 141 de state analizate de Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare (UNCTAD) – cu 7 locuri mai sus decât anul trecut. Cadrul legislativ favorabil și introducerea cotei unice de impozitare de 16% au constituit principalele motive de schimbare.
- Agenția de risc Moody Investors Service Inc a îmbunătățit ratingul pentru datoria externă pe termen lung la Baa3 – „gradul de investiții” – de la Ba1.

Chiar și așa, Tab.1 relevă faptul că România se află nu numai în urma celor 25 de state membre, ci și în urma Bulgariei. Excepțiile constau în:

- *competitivitatea globală* - din cauza scăderii cu 11 locuri a Bulgariei în 2006;
- *mediul propice de afaceri* - România a urcat 22 de locuri în 2006, în comparație cu saltul Bulgariei de doar 5 locuri; un avantaj competitiv al mediului de afaceri românesc este dat de ușurința de a începe o afacere, care ne situează pe locul 7 în lume, spre deosebire de Bulgaria, locul 85. Totuși, performanțele vecinilor noștri în

Producția internă este constant depășită de consumul intern; producătorii români au probleme legate de competitivitate

domeniul inovării, al obținerii de credite, al înregistrării unei proprietăți și al încheierii unei afaceri, sunt asociate și unei capacități superioare de atragere a *investițiilor străine directe*.

În prezent, ambele state au un drum lung de parcurs până la nivelul statelor care impun standardele globale de dezvoltare economică, pornind de la PIB, până la emisiile de dioxid de carbon pe locuitor.

4. Politici de creștere a competitivității

Puține politici publice au vizat în mod direct creșterea competitivității în România. Ele au pornit de la abordări sectoriale și au avut un impact haotic asupra întregii economii:

- *Strategia națională de export 2006-2009;*
- *Planul Național pentru Cercetare, Dezvoltare și Inovare 2004-2006, respectiv 2007-2013;*
- *Programul Național pentru Creșterea Competitivității produselor industriale 2002-2005 și 2006-prezent;*
- *Planul Sectorial pentru CDI în Industrie 2006-2008.*

Integrarea României în UE aduce un element de relativă noutate în procesul de elaborare a politicilor publice. Pregătirea unor strategii naționale de dezvoltare coerente, comprehensive și orientate pe termen lung, în UE-12 și în particular România, constituie o oportunitate pentru a corela aceste strategii cu resursele disponibile și clar delimitate.

Acesta este cazul *Planului Național de Dezvoltare pentru 2007-2013* (PND 2007-2013), care se axează pe creșterea economică durabilă și pe competitivitate ca obiectiv prioritar al Guvernului României. Viziunea sa strategică vizează reducerea

decalajului PIB pe locuitor față de media UE cu cel puțin 10 puncte procentuale în următorii șapte ani. Obiectivul creșterii competitivității este preluat în *Cadrul Național Strategic de Referință 2007-2013* (CNSR 2007-2013), conturat pe baza PND 2007-2013.

Viziunea strategică a PND pentru 2007-2013: reducerea cu 10% a decalajului PIB/cap față de media UE

Două limite ale acestei abordări a competitivității naționale sar în evidență. În primul rând, se dă prioritate investițiilor publice pentru dezvoltare, orientate doar spre obiectivele compatibile cu domeniile de intervenție ale Fondurilor Structurale și de Coeziune. Fondurile europene alocate sunt de 58,7 de miliarde de euro, din care 43% provin din bugetul UE. Totuși, acest plan nu poate înlocui o strategie veritabilă a competitivității naționale, spațiu spre care ar trebui să se orienteze eforturile guvernamentale în perioada post-aderare.

În al doilea rând, valorificarea beneficiilor aderării la UE ar trebui să pornească de la o viziune de dezvoltare strategică pe un termen mult mai lung, care să favorizeze o creștere economică anuală de cel puțin 7% în următoarele trei decenii (comparativ cu o medie de 5,5% între 2000-2006). Acesta este cadrul care ne poate garanta convergența reală spre standardele UE în următorii 25-30 de ani. Pentru a atinge un astfel de obiectiv avem nevoie de o productivitate economică superioară, pe baza alocării eficiente a resurselor, creșterii investițiilor directe naționale și străine dar și a unui mediu de afaceri centrat pe tehnologii înalte.

4.1. Stabilirea priorităților

Statele membre au elaborat strategii în contexte diferite, cu priorități și modalități de implementare diverse. *Centrul de Cercetare al Politicilor Publice Europene* identifică trei tipuri de strategii, pornind de la obiectivul principal al fiecărui guvern:

- *strategii de convergență* - caracteristice noilor state membre UE-12;
- *strategii de competitivitate regională* - multe din vechile state membre ale UE-15;
- *strategii "mixte"*: Grecia, Italia, Portugalia, Spania.

Prioritățile strategiei românești a competitivității urmăresc îndeaproape caracteristicile primului grup.

Instrumentele sectoriale (Programe Operaționale - OP) chemate să implementeze obiectivele CNSR sunt în număr de șapte. Unul dintre ele este orientat în mod direct spre competitivitatea economică: *Programul Operational Sectorial „Creșterea competitivității economice”* (SOP IEC).

Fig. 9. Alocari pe programe operationale in Romania, 2007-13

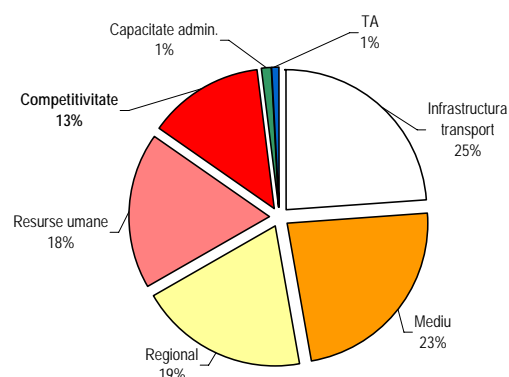

Fig. 10. Alocari din FEDER pentru POS Competitivitate pe axe prioritare, 2007-13

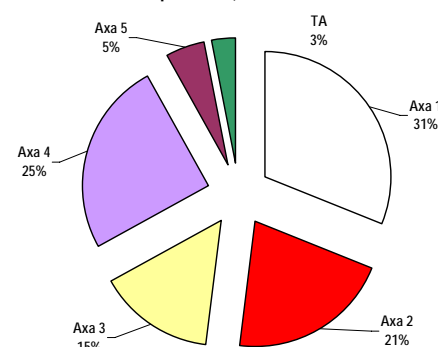
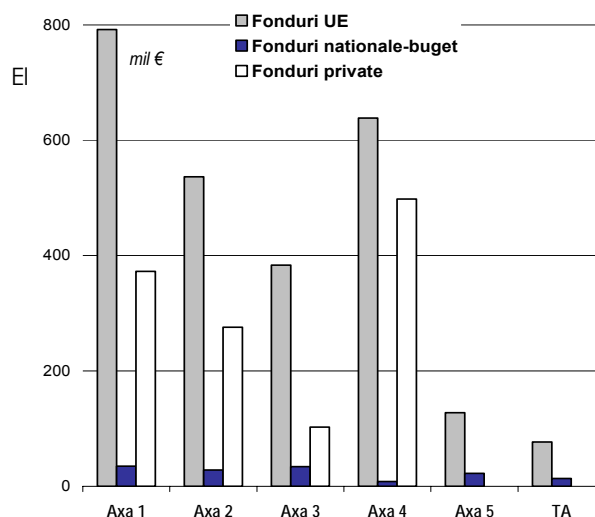

Fig. 11. POS Competitivitate, pe surse de finantare, 2007-13

El răspunde de creșterea productivității economice a României cu o medie anuală de 5,5% reducând decalajele față de productivitatea medie din UE. Luând în calcul viteza de creștere a productivității muncii în UE de 1% anual până în 2013, acest obiectiv va permite României să atingă în următorii șapte ani un nivel de

55% din productivitatea UE. Eforturile se vor concentra pe **cinci axe prioritare**:

- 1) Un sistem de producție inovativ;
- 2) Cercetare, dezvoltare tehnologică și inovare pentru competitivitate;
- 3) Tehnologia informațiilor și a comunicațiilor în sectorul public și privat;
- 4) Creșterea eficienței energetice și dezvoltare durabilă a sistemului energetic;
- 5) Promovarea României ca o destinație atractivă pentru turism și afaceri.

Lor li se adaugă componenta de asistență tehnică.

Contribuția Fondului European de Dezvoltare Regională (FEDR) este de 2,55 miliarde euro pentru 2007-2013, adică 13,3% din contribuția comunitară totală alocată CNSR-ului românesc. Un fond aproape dublu este alocat infrastructurii de transport, fiind urmat îndeaproape de cel pentru mediu. Dezvoltarea regională și a resurselor umane primesc fiecare în parte cu 50% mai multă finanțare decât programul competitivității (Fig. 9).

În cadrul celui din urmă, axa prioritară 1 beneficiază de cea mai mare alocare financiară (31%) din totalul FEDR (Fig. 10 și 11 pentru sursele de finanțare alocate fiecărei axe prioritare în parte).

Importanța relativă acordată programului operațional al competitivității în funcție de fondurile europene alocate (FEDR+FSE+FC) este mai mare în România decât în Polonia, dar mai mică decât în Bulgaria, Estonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Letonia (Tab. 2). Irlanda este menționată de majoritatea studiilor de specialitate ca un exemplu de „bune practici” în gestiunea fondurilor publice europene. Ea excelează în integrarea asistenței comunitare într-un cadru politic macroeconomic coerent, însoțit de un consens social puternic. Irlandezii au stabilit ca prioritate de finanțare domeniul resurselor umane, alocând în ultima decadă 35% din totalul fondurilor structurale, spre deosebire de celelalte state europene, care au alocat în medie 25% pentru educație și pregătire profesională (Fig. 12).

4.2. Dimensiunea teritorială a investițiilor în inovare

Programul sectorial de competitivitate nu își concentrează priorități și eforturile financiare pe poli de creștere, nici pe

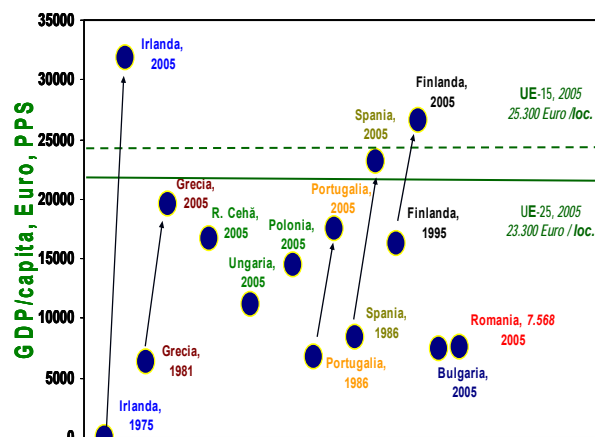
regiuni dezavantajate, urbane sau rurale, în pofida specificului României (resurse naturale, agricole; potențial turistic; decalaje uriașe în distribuția regională a veniturilor, întreprinderilor, a capacității de cercetare și dezvoltare; provocările sociale rurale etc.).

Tab. 2. Alocarea fondurilor pentru competitivitate, în state noi membre, 2007-13

	Fonduri totale, mld.€	Din care pentru competitivitate:	
Pol	55.3	12.7%	Competitivitate economică
Ro	19.2	13.3%	Competitivitate economică
Bg	5.9	14.2%	Competitivitate
Est	-	14.8%	Mediu de afaceri - 13,7% Cercetare și dezvoltare - 11%
Cz	26.6	18.0%	Mediu de afaceri și inovare - 12% Cercetare, dezvoltare și inovare - 6%
Lv	4	19.2%	Competitivitate și economia cunoașterii
Sk	10	20.8%	Inovație și economie bazată pe cunoaștere
Hu	24	31.3%	Competitivitate incluzând aici și cele 20% alocate infrastructurii de transport.

Sursa: Date din CEE Bankwatch Network, Mar 2006

Fig. 12. Creșterea economică după aderare

Capacitatea regională de dezvoltare și implementare a politicilor de inovare depinde nu numai de propriile puncte forte și slăbiciuni, ci și de diversitatea cadrului de reglementare națională și de cooperarea tuturor părților interesate la nivel regional.

În fapt, granturile directe oferite întreprinderilor reprezintă cel mai important

instrument pentru creșterea capacității de absorbție a CDI în România. Guvernul justifică această abordare prin faptul că întregul teritoriu al României cade sub incidența obiectivului de convergență și că sunt urmărite liniile de acțiune propuse de UE. Abordarea este extinsă și asupra sectorului energetic, a sectoarelor tradiționale și a întreprinderilor mici și mijlocii, expuse concurenței globale și supuse unor eforturi suplimentare pentru a rămâne competitive.

La nivel european, abordările diferite preiau dimensiunea teritorială astfel:

- *Zone cu poli de creștere potențiali, poli de competitivitate și de excelență (de exemplu Austria, Republica Cehă, Grecia, Franța, Italia, Olanda, Polonia);*
- *Regiuni dezavantajate cu alocări preferențiale (de exemplu Republica Cehă, Letonia, Polonia, Slovenia);*
- *Programe operaționale multi-regionale, teritoriale (Grecia, Ungaria, Polonia, România);*
- *Suport pentru teritorii specifice de teritoriu:*
 - o Zone urbane precum regiunile metropolitane (UK); districte urbane (Republica Cehă); zone urbane majore (Belgia, Finlanda); sisteme urbane (Italia); orașe de intrare (Irlanda); centrele urbane durabile (Grecia);
 - o Zone rurale (Republica Cehă, Grecia, Polonia, Spania);
 - o Zone periferice (Finlanda, Grecia);
 - o Insule (Malta).

Așadar, nu există o „strategie miraculoasă” ca să transforme o economie într-una mai inovativă. Recomandările principalele ale Comisiei Europene pentru următorii șapte ani sunt³⁶:

- Identificarea unui număr limitat de priorități pentru politicile regionale de inovare orientate spre dezvoltarea avantajului competitiv local;
- Orientarea sprijinului cu precădere spre cererea de inovare decât spre ofertă;

- Sprijinirea altor forme de inovare alături de cele orientate direct spre tehnologie;
- Investiții suficiente în capitalul uman;
- Asigurarea unei coordonări mai eficiente a politicilor de inovare.

Pe ansamblu, responsabilitatea aparține Autorității de Management al Programului Operațional de Competitivitate din cadrul Ministerului Economiei și Comerțului. Ea urmărește constant implementarea directivelor exprimate în cadrul CNSR. La nivel operațional mai e nevoie de acțiuni suplimentare:

- Stabilirea unui sistem de selecție transparent și eficient a proiectelor care urmează a fi finanțate;
- Introducerea unei politici de planificare cu un grad ridicat de flexibilitate și risc;
- Îmbunătățirea monitorizării și a procesului de evaluare urmărind creșterea valorii adăugate a intervențiilor publice.

Creșterea competitivitatea are însă la bază un proces de jos în sus de elaborare a politicilor publice (bottom-up process). Guvernul central este singurul care înaintează propuneri de politici publice, ia decizii și introduce stimulente. Rolurile și responsabilitățile ar trebui descentralizate, astfel încât dezvoltarea economică a României să pornească de la o colaborare implicând nivele administrative multiple, companii, instituții de cercetare și învățământ, alte instituții și indivizi care își pot asuma această responsabilitate.

5. Recomandări finale

Folosirea eficientă a fondurilor europene pentru creșterea competitivității mediului de afaceri. Prioritățile europene de alocare a fondurilor structurale și de coeziune cunosc o reorientare dinspre:

- scheme de investiții (adesea prin granturi), orientate în special spre start-up-uri și IMM-uri;
- crearea centrelor de afaceri și sprijinul echipei lor;
- dezvoltarea / reabilitarea spațiilor industriale;

... către noi priorități:

- cooperarea între firme/ rețele de afaceri;

³⁶ European Commission, Directorate-general Regional policy: *Innovation in the National Strategic Reference Frameworks*, 31 October 2006.

- servicii de consultanță pentru afaceri (planificare strategică, internaționalizare etc);
- servicii de afaceri multiple și integrate în cadrul centrelor de afaceri;
- sprijinirea țintită a start-up-urilor (absolvenți de facultate, antreprenori tineri, femei, activități inovative, domenii cu potențial ridicat de generare de locuri de muncă);
- accesul la finanțări pentru microîntreprinderi și antreprenoriat local.

Utilizarea eficientă a fondurilor europene pentru locuri de muncă mai multe și mai bune.

Au loc mutații dinspre:

- măsurile de formare profesională orientate spre aptitudini generale (angajat / șomer);
- programele de formare profesională orientate spre sectoare specifice;
- investițiile în infrastructura de formare profesională;

... spre:

- formarea profesională centrată pe grupuri specifice – femei, tineri, imigranți, persoane cu dizabilități;
- dezvoltarea unor metode noi de formare profesională (tehnici de predare a TIC, învățământ la distanță, managementul dezvoltării resurselor umane);
- formarea profesională orientată spre inovare și TIC.

Utilizarea eficientă a fondurilor europene pentru inovare și economia cunoașterii.

Asistența financiară se orientează dinspre:

- investiții în infrastructura de cercetare, dezvoltare și inovare – parcuri științifice, centre tehnologice, facilități universitare;
- stimulente pentru CDI în mediul privat;

... spre:

- sprijinul integrat (abordări sistemice de inovare regională) - servicii de cercetare, antreprenoriat, formare profesională, consultanță pentru afaceri;
- extinderea legăturilor de cercetare în mediul privat spre rețele de inovare;

- accesul la și utilizarea TIC în cadrul afacerilor (comerțul electronic), a comunităților locale și a sectorului public;
- accesul la finanțare specializată (de exemplu capitalul de risc: „*risk capital*”, „*venture capital*”, „*seed capital*”);
- orientarea spre mediul înconjurător a CDI;
- capitalul uman - formarea profesională a cercetătorilor.

Utilizarea eficientă a fondurilor europene pentru protejarea mediului înconjurător.

În timp ce încă este necesar un suport semnificativ pentru:

- proiecte de infrastructură de mediu;
- curățarea și reabilitarea zonelor contaminate;
- identificarea și protejarea zonelor de interes ecologic,

... se impune concomitent mai mult sprijin pentru:

- managementul energetic și ecologic la nivelul companiilor;
- dezvoltarea zonelor verzi, a spațiilor deschise, a parcurilor naturale, a zonelor protejate;
- investiții în resurse energetice regenerabile;
- managementul dezvoltării durabile/proiecte de monitorizare;
- conservarea biodiversității.

Trebuie să ne propunem să ajungem în primele 30 de țări ale lumii ca performanță economică.

Fondurile naționale publice și private trebuie să acompanieze sprijinul european pentru îmbunătățirea factorilor de competitivitate. Nu putem, desigur, excela la fiecare capitol. Politicile guvernamentale ar trebui totuși să-și adapteze strategiile de dezvoltare nu doar la resursele și competențele interne ci și la schimbările globale. Implicit, putem urmări „cea mai bună practică” la nivel mondial pentru fiecare factor de competitivitate în parte care poate fi îmbunătățit. Creșterea competitivității va atrage poziționări mai favorabile în clasificările internaționale și, mai important, o integrare mai adâncă în rândul economiilor dezvoltate.

Eforturile noastre ar trebui să vizeze valori adăugate mai mari. Decât să încercăm să

recâștigăm avantajul salariilor mici și al forței de muncă slab calificate, ar trebui să facem trei pași esențiali:

- încurajarea tranziției spre activități cu o valoare adăugată mai mare;
- identificarea și exploatarea avantajului nostru competitiv (de exemplu oameni de știință, Ingineri, informaticieni foarte bine pregătiți dar plătiți cu salarii modeste);
- continuarea reformelor favorabile concurenței, antreprenoriatului și flexibilității mediului de afaceri;

Tranziția spre activități cu valori adăugate mari nu poate avea loc pe fondul apariției unor industrii cu totul noi (ca de pildă cele bazate pe high-tech, pe bio- și nanotehnologii), ci pe fondul evoluției naturale a companiilor din industriile existente³⁷. Pe măsură ce industriile intensive în forță de muncă slab calificată se orientează spre alte zone, România ar trebui să reziste tentației de a le aduce înapoi prin scutiri de taxe sau alte facilități fiscale. Astfel de inițiative nu pot să influențeze semnificativ investițiile străine și nu pot să compenseze pe termen lung ritmul de creștere al salariilor. În unele cazuri, ele ar putea chiar antrena suprainvestiții cotraproductive. În schimb, Guvernul ar putea folosi fondurile pentru îmbunătățirea rețelelor de transport, de energie și telecomunicații. O direcție strategică ar trebui să fie orientată spre captarea unei părți cât mai mari din noul val al investițiilor străine în Europa Centrală și de Est bazate pe cercetare și dezvoltare, outsourcing în industriile și serviciile bazate pe valori adăugate mari. În plus, decidenții publici trebuie să promoveze concurența în sens larg, astfel încât companiile să fie obligate să își îmbunătățească operațiunile, să adopte cele mai bune practici și să inoveze. Previzionarea schimbărilor în mediul global de afaceri devine din ce în ce mai mult etapă integrată și explicită a procesului de elaborare a politicilor publice.

³⁷ În nordul Italiei, de pildă, industria textilă și majoritatea producției de confecții a fost delocalizată spre zonele cu costuri mici, fără a influența însă șomajul. Numărul de angajați s-a menținut constant datorită realocării surselor companiilor spre activități de design, marketing și spre coordonarea rețelelor globale de producție. Tendințe similare sunt observabile și în țările în dezvoltare: companiile pornesc în industrii ușoare, intensive în forță de muncă, și urcă pe scara valorii adăugate spre activități mai profitabile, pe fondul experienței acumulate.

Înființarea unui Institut Român al Competitivității (IRC).

IRC ar trebui să ia forma unui think-tank bazat pe un parteneriat public-privat și orientat spre analiza politicilor economice curente și viitoare³⁸. Expertizele sale ar trebui să ofere răspunsuri viabile la următoarele întrebări și să contureze opțiuni de politică economică pentru decidenții publici:

- Care este impactul politicilor actuale asupra competitivității economiei românești?
- Ce rol trebuie să jucăm pe piața internă unică europeană?
- Ce valori specifică sau unice putem oferi pentru localizarea afacerilor?
- Pentru ce tip de afaceri poate deveni România competitivă?

Institutul Român al Competitivității poate deveni și un facilitator central al cooperării în regiune. Planul de acțiune n-ar trebui să fie foarte sofisticat. Nu putem omite totuși necesitatea stringentă a elaborării unei baze de date comprehensive pentru analiza competitivității și a studiilor de caz de succes. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, membrii IRC ar trebui să urmeze programe de formare profesională de elită, în special pe domeniul competitivității microeconomice și al politicilor publice, explorând totodată programele standard ale guvernelor europene, americane sau asiatice. Condițiile absolut necesare sunt: un leadership puternic, cercetare de elită mondială, cadrul intelectual clar, incluziune, continuitate și independență.

³⁸ Unele țări au consilii naționale de competitivitate. Irlanda (1997), Grecia (2003), Croația (2004) și Filipine (2006) au instituții consultative și agenții guvernamentale specializate pe probleme de competitivitate. Ultimul consiliu a luat naștere la inițiativa și cu sprijinul financiar al Confederației Exportatorilor din Filipine, ca parte componentă a agendei de acțiune naționale pentru eficientizarea afacerilor. Cel mai vechi consiliu, cel irlandez, utilizează o structură piramidală a competitivității care simplifică plurivalența factorilor naționali de competitivitate. Ea distinge în special *inputurile publice* – legate de mediul de afaceri, de infrastructura fizică și a cunoașterii – de *condițiile esențiale* ale competitivității – incluzând aici indicatori ai performanței afacerilor precum productivitatea, oferta de muncă, prețurile și costurile aferente afacerilor.

AUTORI DE CAPITOLE

Lucian Albu
Sorin Ioniță
Alina Mungiu-Pippidi
Andreea Vass

PANEL DE EXPERTI PENTRU PROGNOZA 2007

Lucian Albu, Director, Institutul de Prognoză Economică
Florin Cîțu, CFO, ING Bank
Radu Crăciun, Analist senior, ABN Amro
Daniel Dăianu, Președinte, SOREC
Ion Ghizdeanu, Președinte, Comisia Națională de Prognoză
Dorin Măntescu, Director general, Ministerul de Finanțe
Cătălin Păuna, Economist, Misiunea Băncii Mondiale
Otilia Nuțu, Consultant, Misiunea Băncii Mondiale
Sorin Pâslaru, Redactor șef, Ziarul Financiar
Ionuț Popescu, Analist economic, Capital
Dan Suci, Analist economic, Money Channel
Ilie Șerbănescu, Analist economic

ECHIPA EDITORIALĂ A SAR

Suzana Dobre
Valentin Arifon
Ionuț Vasiloiu

Societatea Academică din România (SAR)
Eminescu 61
București 2, Romania
++4021-211 1477
office@sar.org.ro
www.sar.org.ro